

თამაზ გოგიჩაიშვილი

იურიდიული ფსიქოლოგიის კურსი

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2020

ნაშრომში წარმოდგენილია იურიდიული ფსიქოლოგიის ისეთი აქტუალური საკითხები, როგორიცაა კრიმინალური ფსიქოლოგია, გამომძიებლის ფსიქოლოგია, დაკითხვის ფსიქოლოგია, ჩხრეკის ფსიქოლოგია, ამოცნობის ფსიქოლოგია, დაპირისპირების ფსიქოლოგია, დათვალიერების ფსიქოლოგია, სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა, მოზარდთა და ჭაბუკთა დევიაციური ქცევები, არასრულწლოვან დამნაშავეთა ფსიქოლოგიური თავისებურებანი და პენიტენციალური (შრომა-გასწორების) ფსიქოლოგია.

რედაქტორი პროფ. მ. კაკიაშვილი

© თ. გოგიჩაიშვილი, 2019

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2019

თბილისი, 0186, ა. ჰოლბაოვსაიას №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com

ISBN 978-9941-26-633-1

იურიდიული ფსიქოლოგია

იურიდიული ფსიქოლოგიის საგანი. იურიდიული ფსიქოლოგია სწავლობს სამართლებრივი რეგულირების სფეროში არსებულ პიროვნების სპეციფიკურ ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს, მართლმსაჯულების გამოყენებასთან დაკავშირებულ ფსიქოლოგიური მოვლენების მექანიზმებსა და კანონზომიერებებს. ეს კანონზომიერებებია: ა) პიროვნების უარყოფითი თვისებების ჩამოყალიბებება; ბ) დანაშაულებრივი ქცევის პროცესში წარმოქმნილი პიროვნების ფსიქიკური თვისებების დინამიკა. გ) სამართლწარმოების პროცესში წარმოქმნილი ფსიქოლოგიური სიტუაციების შესწავლა; დ) დამნაშავის პიროვნული თვისებების შეცვლა ხელახალი აღზრდისა და თვითაღზრდის შედეგად. ე) პროფილაქტიკური ღონისძიებების გატარების დროს აღმოცენებული ფსიქოლოგიური სიტუაციების შესწავლა; ვ) არასრულწლოვან დამნაშავეთა ასაკობრივი თავისებურებანი და ფსიქიკის კორექციისა და რეაბილიტაციის პრობლემები.

ამრიგად, იურიდიული ფსიქოლოგია არის მეცნიერება კანონსაწინააღმდეგო ქცევებში, პროცესუალურ ქმედებაში და სასჯელის რეალიზაციის პროცესში გამოვლენილი და განვითარებული ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების შესახებ. იგი მოიცავს ფსიქიკურ მოვლენათა განსაკუთრებულ სამყაროს. ესაა მართლმსაჯულების პროცესში ჩართული პიროვნების ფსიქიკის თავისებურებანი და კანონზომიერებანი.

იურიდიული ფსიქოლოგია დამოუკიდებელი ფსიქოლოგიური დისციპლინაა, რომელიც ვითარდება ზოგადფსიქოლოგიური თეორიისა და მეთოდოლოგიის საფუძ-

ველზე. იურიდიული ფსიქოლოგიის ბაზისია ფსიქოლოგია და იურისპრუდენცია, რომელიც სწავლობს სახელმწიფოსა და სამართლის აღმოცენების, განვითარებისა და ფუნქციონირების ობიექტურ კანონზომიერებებს. ამის გამო იურიდიული ფსიქოლოგია მჭიდროდაა დაკავშირებული ფსიქოლოგიური და იურიდიული მეცნიერების სისტემასთან. იგი მეტ-ნაკლებად მჭიდრო ურთიერთკავშირშია ფსიქოლოგიისა და იურისპრუდენციის ყველა დარგთან.

იურიდიული ფსიქოლოგიის თეორიული საფუძველია ზოგადი ფსიქოლოგია. იურიდიული ფსიქოლოგია იყენებს ზოგადი ფსიქოლოგიის ცნებით და კატეგორიულ აპარატს და ცოდნის სისტემას პიროვნების ფსიქიკური ცხოვრების ზოგადი კანონზომიერებების შესახებ.

სოციალური ფსიქოლოგია სწავლობს სხვადასხვა სოციალური ჯგუფებისა და კოლექტივების ფსიქიკურ გამოვლინებებს. ესაა საზოგადოებრივი აზრი, განწყობილება, კავშირები, ლიდერობა, შეთავსებადობა და მრავალი სხვა. ამ მოვლენების შესწავლა ხელს უწყობს საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური სამართალცნობიერების უფრო ღრმა ანალიზსა და გააზრებას, ჯგუფური დანაშაულის სპეციფიკას და ა. შ.

პედაგოგიური ფსიქოლოგია იკვლევს სწავლებისა და აღზრდის ფსიქოლოგიურ სტრუქტურას და ამდიდრებს იურიდიულ ფსიქოლოგიას ძნელად აღსაზრდელობის, ხელახალი აღზრდისა და თვითაღზრდის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების ცოდნითა და კვლევის მეთოდებით. განსაკუთრებით დიდია პედაგოგიური ფსიქოლოგიის როლი და მნიშვნელობა სტუდენტ-იურისტთა მომზადების საქმეში.

განვითარების ფსიქოლოგია სწავლობს ადამიანის ფსიქიკური განვითარების ასაკობრივ დინამიკას, პიროვნებისა და ფსიქიკური პროცესებში განვითარების სპეციფიკას სკოლამდელ, უმცროს სასკოლო, გარდამავალ, ჭაბუკობის, მონიფულობისა და მოხუცებულობის ასაკში. იურიდიული ფსიქოლოგია იყენებს ასაკობრივი ფსიქოლოგიის მონაცემებს ეჭვმიტანილისადმი, დამნაშავისადმი, მოწმისადმი, დაზარალებულისადმი და ა. შ. დიფერენცირებულად და ინდივიდუალურად მიდგომის საქმეში. იურიდიული ფსიქოლოგიის მონაცემებს აქსელერაციის შესახებ იურიდიული პასუხისმგებლობის მინიმალური ასაკის განსაზღვრისა და დადგენის საქმეში.

სამედიცინო ფსიქოლოგია სწავლობს ექიმისა და ავადმოფის ფაქიზ ფსიქოლოგიურ ურთიერთობას, ფსიქოპათიებისა და ფსიქოპათოლოგიის პრობლემებს. იგი ამდიდრებს იურიდიულ ფსიქოლოგიას ისეთი საკითხების დამუშავებით, როგორიცაა ეჭვმიტანილთა და დამნაშავეთა ფსიქოლოგიური გადახრები, მათი ქცევის თავისებურებები და კორექციის მეთოდები.

შრომის ფსიქოლოგია სწავლობს შრომითი ქცევის ფსიქოლოგიურ საკითხებს, განსაზღვრული პროფესიისადმი პიროვნების ფსიქო-ფიზიკურ ვარგისიანობას, პროფორიენტაციის, პროფშერჩევისა და შრომის მეცნიერული ორგანიზაციის პრობლემებს. საინჟინრო ფსიქოლოგია სწავლობს შრომის პროცესში ადამიანისა და მანქანის ფსიქო-ფიზიოლოგიურ ურთიერთკავშირს. იურიდიული ფსიქოლოგია ფართოდ იყენებს ამ მიმართულებით დაგროვილ ცოდნას იურისტთა პროფესიული შერჩევის მიზნით და იურიდიული შრომის სპეციფიკის დასადგენად. იურისტს აუცილებლად სჭირდება შრომისა

და საინჟინრო ფსიქოლოგიის მონაცემების ცოდნა არას-
ნორი,, პროფესიული შერჩევის შედეგად ჩადენილი დანა-
შაულის პროცესში.

სამხედრო ფსიქოლოგია სწავლობს ადამიანის ფსი-
ქიკის თავისებურებებს ომისა და ომისადმი მიახლოებუ-
ლი ექსტრემალური გადანწყვეტილებების მიღებას უმაღ-
ლესი რისკისა და პასუხისმგებლობის პირობებში. იური-
დიული ფსიქოლოგია ფართოდ იყენებს ამ მონაცემებს
ექსტრემალურ პირობებში ჩადენილი დანაშაულის გამო-
საძიებლად.

იურიდიული ფსიქოლოგია მჭიდროდაა დაკავშირე-
ბული აგრეთვე სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორი-
ასთან, რომელიც არის მეცნიერული მოძღვრება სახელ-
მწიფოსა და სამართლის წარმოშობის, განვითარების
შესწავლა, როგორიცაა სამართლებრივი ცნობიერების
პრობლემები, სამართლებრივი სისტემის მოქმედების მე-
ქანიზმები. პიროვნების სამართლებრივი სოციალიზაცია,
იურიდიული პასუხისმგებლობის და ანტისაზოგადოებრი-
ვი ქცევის მექანიზმები.

იურიდიული ფსიქოლოგია დაკავშირებულია სამო-
ქალაქო სამართალთან, სახელმწიფოსა და სამართლის
ზოგად ისტორიასთან, კრიმინალისტიკასთან, ადმინის-
ტრაციული, საფინანსო, შრომისა და ეკოლოგიურ სა-
მართალთან, სამოქალაქო, ადმინისტრაციული და სის-
ხლის სამართლის პროცესთან. სისხლის სამართლის ისე-
თი პრობლემები, როგორიცაა დანაშაულის სუბიექტური
მხარე, სუბიექტი, დანაშაულის მოტივი, შერაცხადობა
და ბრალ-დანაშაულის ჩადენა ძლიერი სულიერი მღელ-
ვარების დროს, თანამშრომლობა და როლების განაწი-

ლება ჯგუფურ დანაშაულში იურიდიული ფსიქოლოგიის მონაცემების გათვალისწინების გარეშე ვერ გადანყდება.

იურიდიული ფსიქოლოგია იყოფა ორ ნაწილად – ზოგად და განსაკუთრებულ ნაწილად. ზოგადი ნაწილი სწავლობს იურიდიული ფსიქოლოგიის ძირითად დებულებებს, ხოლო, განსაკუთრებული ნაწილი კი – ამ თეორიული დებულებების პრაქტიკულ გამოყენებას მართლმსაჯულების აღსრულების ყველა სტადიაზე.

ზოგად ნაწილში შედის იურიდიული ფსიქოლოგიის საგნის მეთოდებისა და ამოცანების განხილვა. იურიდიული ფსიქოლოგიის როლის განსაზღვრა ფსიქოლოგიურ და იურიდიულ მეცნიერებათა სისტემაში. აქ შემოდის აგრეთვე იურიდიული ფსიქოლოგიის ისტორია და მისი განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა. აქ შემოდის აგრეთვე სამართალცნობიერება, როგორც საზოგადოებრივი ცნობიერების ერთ-ერთი ფორმა. ზოგადი ნაწილი მოიცავს გამომძიებლის, პროკურორის, ადვოკატის და მოსამართლის ფსიქოლოგიას, მათი პიროვნების, აზროვნების, ნებისყოფის, გრძნობებისა და ემოციების თავისებურებებს, საგამომძიებლო და სასამართლო ტაქტიკის ფსიქოლოგიურ საფუძვლებს.

იურიდიულ ფსიქოლოგიის განსაკუთრებული ნაწილი იხილავს მტკიცების ფსიქოლოგიას, ცალკეულ პროცესუალურ მხარეთა ფსიქოლოგიას, მოწმისა და ეჭვმიტანილის დაკითხვას, საგამომძიებლო ექსპეტიზის ჩატარების საკითხებს, ამოცნობის, დათვლილების, ჩხრეკის და დაპირისპირების ფსიქოლოგიურ საკითხებს.

იურიდიული ფსიქოლოგიის განსაკუთრებული ნაწილი მოიცავს შემდეგ დისციპლინებს: კრიმინალური ფსი-

ქოლოგია, სასამართლო ფსიქოლოგია და შრომა-გასწორების ფსიქოლოგია.

კრიმინალური ფსიქოლოგია სწავლობს დანაშაულის მომზადებასთან, დანაშაულებრივი განწყობის, განზრახვისა და სტერეოტიპის ფორმირებასთან დაკავშირებულ ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს. კრიმინალური ფსიქოლოგია იკვლევს დამნაშავის პიროვნებას და აღმზრდელობითი ზემოქმედების პრინციპებს. იგი სწავლობს აგრეთვე დანაშაულებრივი ჯგუფების სტრუქტურას, ამ ჯგუფებში როლებისა და ფუნქციების განაწილებას, დანაშაულებრივი ქცევის მოტივის პრობლემას. კრიმინალური ფსიქოლოგია მჭიდრო კავშირშია სისხლის სამართალთან, კრიმინოლოგიასთან, სოციალურ და ასაკობრივ ფსიქოლოგიასთან.

სასამართლო ფსიქოლოგია სწავლობს სამართლებრივი პროცესის ფსიქოლოგიურ მხარეს, მტკიცების ფსიქოლოგიას, პროცესუალურ ქმედებაში მონაწილე შემეცნებითი ფსიქიკური პორცესების თავისებურებებს. იგი სწავლობს აგრეთვე დანაშაულის პროფილაქტიკის ასპექტებს.

შრომა-გასწორების ფსიქოლოგია სწავლობს დანაშაულის ჩამდენ პირთა ხელახალი აღზრდის, თვითაღზრდისა და რეაბილიტაციის პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიურ ასპექტებს შრომა-გასწორების დაწესებულებებში. აქ შემოდის ისეთი საკითხები, როგორიცაა მსჯავრდებულის ადაპტაცია პირობებისა და რეჟიმისადმი, დამოკიდებულება და შეგუება განაჩენისადმი, მსჯავრდებულთა ჯგუფებსა და კოლექტივებში შესაბამისი მიკროლიმამის შექმნა და სხვა.

იურიდიული ფსიქოლოგიის მეთოდები. იურიდიული ფსიქოლოგია ფსიქოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთი დარგია და იგი იყენებს ფსიქოლოგიის მეთოდებს იურიდიული მეცნიერების სპეციფიკისა და თავისებურებების გათვალისწინებით. იურიდიული ფსიქოლოგიის მეთოდებია: ექსპერიმენტი, ტესტები, საუბრის მეთოდი, ანკეტის მეთოდი, ინტერვიუ, ბიოგრაფიული მეთოდი.

დაკვირვების მეთოდი. ამ მეთოდის ღირებულება იმაშია, რომ დაკვირვების დროს მკვლევარი არ არღვევს დასაკვირვებლის ქცევის ბუნებრივ მსვლელობას, არ ერევა მის მიმდინარეობაში. დაკვირვების მეთოდით სარგებლობის დროს საჭიროა მთელი რიგი პირობების დაცვა: წინასწარ უნდა იყოს გარკვეული და დაკონკრეტებული დაკვირვების ინტერესები და მიზანი. უნდა შედგეს დაკვირვების პროგრამა, ხოლო დაკვირვების შედეგები ზუსტად უნდა იქნას ფიქსირებული. დაკვირვების მეთოდი გამოიყენება სასამართლო-გამოძიებით და შრომაგასწორების პროცესში. აქვს ორი მხარე – მეცნიერულ-თეორიული და პრაქტიკული. მეცნიერული მხარე გულისხმობს ისეთი ინფორმაციის შეგროვებასა და რეგისტრაციას, რომელიც აუცილებელია მსჯავრდადებულის პიროვნების შესასწავლად. პრაქტიკული მხარე კი გულისხმობს სააღმზღდელო ღონისძიებების ეფექტურობის დადგენას.

ექსპერიმენტული მეთოდი. იურიდიულ ფსიქოლოგიაში გამოიყენება ექსპერიმენტის ორი სახე: ბუნებრივი და ლაბორატორიული ექსპერიმენტი. ლაბორატორიული ექსპერიმენტი ძირითადად ტარდება მეცნიერული კვლევის მიზნით და სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის წარმოების დროს. ამ დროს შეიძლება გამოყენებუ-

ლი იქნას ტექნიკური საშუალებებიც (მრავალარხიანი ოსცილოგრაფები, ტაქისტოსკოპები და სხვ.). ლაბორატორიული ექსპერიმენტის მეთოდით იკვლევენ ისეთ საკითხებს, როგორიცაა გამომძიებლის პროფესიული თვისებები, მისი აღქმის, ყურადღების და მეხსიერების თავისებურებანი და სხვ.

ბუნებრივი ექსპერიმენტის დროს ცდის პირებმა არ იციან ექსპერიმენტის მიმდინარეობის შესახებ და სიტუაციას აღიქვამენ და განიცდიან როგორც ბუნებრივ მოვლენას. სასამართლო-გამომძიებით პრაქტიკაში ასეთი ექსპერიმენტის გამოყენების სფერო შეზღუდულია. იგი გამოიყენება საგამომძიებლო ექსპერიმენტის ჩატარების დროს მონმეთა და დაზარალებულთა ზოგიერთი ფსიქოლოგიური თვისებების შემოწმების მიზნით.

ტესტები. ტესტები გამოიყენება ინტელექტუალური განვითარების დონის, პროფესიული ვარგისიანობისა და სხვადასხვა სახის გამლიზიანებელზე რეაქციის დროის დადგენის მიზნით. ტესტირება გამოიყენება სასამართლო-გამომძიებით პრაქტიკაში, მტკიცებითი ინფორმაციის სიმწირის პირობებში ვერსიების შემუშავების დროს. ტესტი არის ფსიქოდიագნოსტიკური მეთოდი, დავალებათა სისტემა, რომლის საშუალებითაც დგინდება პიროვნების მახასიათებლების განვითარების მიღწეული დონე. ესაა სტანდარტიზებული ამოცანები, რომლებსაც გააჩნია მნიშვნელობის განსაზღვრული სკალა.

ტესტები იურიდიულ ფსიქოლოგიაში გავრცელებულია პიროვნული განწყობების გამოსავლენად. ეს ტესტები ახდენს პიროვნების პროვოცირებას, რათა მან გამოაჟღავნოს მისი განწყობები და მისწრაფებები. უმეტესწილად ასეთი ტესტებია: ა) რორშახის (მელნის ლა-

ქის ტესტი); მიურეის თემატიკური აპერცეპციის ტესტი, როზენცვეიგის ტესტი, ტესტები ნახატების საფუძველზე და ა. შ.

ანკეტის მეთოდი. ანკეტის მეთოდი გულისხმობს მოსახლეობის ერთი ნაწილის გამოკითხვას განსაზღვრული ფორმით, რომელიც შეიცავს გამომძიებლისათვის საინტერესო კითხვებს. ამ მეთოდით შეიძლება გამოვიკვლიოთ რომელიმე მასობრივი მოვლენის ხასიათი და განვითარების ტენდენცია. იგი ემყარება ანკეტების შევსების ანონიმურობას. ამ მეთოდით მოპოვებული მასალა შემდეგ მუშავდება სტატისტიკურად. იურიდიულ ფსიქოლოგიაში ამ მეთოდით წარმატებით იკვლევენ განსაზღვრული დანაშაულის მიზეზს.

საუბრის მეთოდი. საუბრის მეთოდი გამოიყენება პიროვნების შესახებ მრავალმხრივი ინფორმაციის მისაღებად მასთან საუბრის ძალდაუტანებელ ატმოსფეროში. საუბრის მეთოდის საშუალებით ირკვევა დანაშაულში თანამონაწილეთა დამოკიდებულება ამ დანაშაულისადმი და მისი შეფასება. საუბრის დროს მკვლევარი აკვირდება თანამოსაუბრის რეაქციას, მიმიკას, ჟესტებს და ა. შ.

ინტერვიუ. ამ მეთოდის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ პიროვნებისაგან მოვისმინოთ რომელიმე მოვლენის ან შემთხვევის მისეული შეფასება. ინტერვიუს შედეგებს შეიძლება მიეცეს სოციოლოგიური განზოგადებაც. ინტერვიუ ტარდება წინასწარ შედგენილი პროგრამის მკაცრი დაცვით. ინტერვიუს სუბიექტი შეიძლება იყოს ეჭვმიტანილი, მოწმე, დამნაშავე, მსჯავრდებული, გამომძიებელი, მოსამართლე, პროკურორი. მაგალითად, მკვლევარი მოსამართლისაგან ინტერვიუს ჩამორთმევის დროს ღებულობს ინფორმაციას მისი მრწამსის, მტკიცე-

ბათა შეფასების კრიტერიუმის ან ეჭვმიტანილთან ფსიქოლოგიური კონტაქტების დამყარების ფორმების ან სასამართლო პროცესის აღმზრდელობითი როლის შესახებ.

ბიოგრაფიული მეთოდი. ბიოგრაფიული მეთოდი იძლევა ინფორმაციას ეჭვმიტანილის ან მსჯავრდებულის მრავალი ფსიქოლოგიური თავისებურებების შესახებ. ასეთი ცნობები შეიძლება გაბნეული იყოს სხვადასხვა დოკუმენტებში – წერილებში, დღიურებში, არქივში, დახასიათებებში და ა. შ. ამ მასალის ყოველმხრივი შესწავლა საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ როგორ ვითარდებოდა და ყალიბდებოდა მოცემული პიროვნება, როგორმა ცხოვრებისეულმა გარემოებებმა დაასვეს დალი მის პიროვნებას და ჩამოუყალიბეს ანტისაზოგადოებრივი განწყობები.

იურიდიული ფსიქოლოგიის საფუძვლიანი ცოდნა მნიშვნელოვნად ამაღლებს გამომძიებლის, ადვოკატის და მოსამართლის ზოგად და პროფესიულ კულტურას. იურიდიული ფსიქოლოგიის ფუნდამენტალური ცნებების შეთვისება ხელს უწყობს ეჭვმიტანილის, მოწმის, დაზარალებულის, მოსარჩელის და მოპასუხის ფსიქიკურ თავისებურებათა გამოვლენას, მათთან ფსიქოლოგიური კონტაქტების დამყარებას, მათი მხრიდან ნდობისა და პატივისცემის მოპოვებას.

კრიმინალური ფსიქოლოგია

დანაშაულის ფსიქოლოგიური სტრუქტურა. კრიმინალური ფსიქოლოგია სწავლობს დანაშაულის მომზადებისა და ჩადენილი დანაშაულებრივი განწყობის ფორმირებისა და ქცევის, დანაშაულებრივი სტერეოტიპისადმი შეგუების ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს. კრიმინალური ფსიქოლოგია სწავლობს დამნაშავის პიროვნებას და მასზე აღმზრდელობითი ზემოქმედების გატარების გზებსა და საშუალებებს. იგი სწავლობს აგრეთვე დანაშაულებრივი ჯგუფების ჩამოყალიბების ფსიქოლოგიურ ასპექტებსაც.

კრიმინალური ფსიქოლოგია იძლევა დანაშაულთან ბრძოლის პრაქტიკულ რეკომენდაციებსაც. დანაშაულის გამოძიების ამოცანასთან დაკავშირებული კრიმინალური ფსიქოლოგიის ძირითადი მოთხოვნებია:

ა) დამნაშავის პიროვნების ღრმა ფსიქოლოგიური შესწავლა, რაც ხელს უწყობს დანაშაულის შედგენილობის ისეთი ელემენტების სწორად დადგენას, როგორიცაა დანაშაულის სუბიექტი და დანაშაულის სუბიექტური მხარე;

ბ) გამოძიების პროცესში ტაქტიკური ხერხების სწორად შერჩევა კონკრეტული დამნაშავის პიროვნების ღრმა შესწავლის გარეშე სწორი დასკვნების გაკეთება შეუძლებელია.

გ) დამნაშავის პიროვნებაზე აღმზრდელობითი ზემოქმედება მისი პიროვნული გადახრების კორექციისა და რეაბილიტაციის მიზნით უნდა იწყებოდეს პირველსავე დაკითხვაზე და უნდა ეყრდობოდეს მოცემული პი-

როვნების ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიურ თავისებურებებს.

დ) კონკრეტული დანაშაულის მიზეზისა და მოტივის დასადგენად აუცილებელია დამნაშავის პიროვნების ფსიქოლოგიური შესწავლა.

დანაშაული არის აქტი, რომელშიც ვლინდება ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და სხვა ფაქტორთა რთული ურთიერთქმედება და ურთიერთდამოკიდებულება. პიროვნების სოციალიზაციის პორცესში ადგილი აქვს გადახრებსა და დეფექტებს, რომელთა მიზეზია საზოგადოებრივი გამოცდილების დამახინჯებული აღქმა, ანტისაზოგადოებრივი განწყობები, პიროვნების ასოციალური მიმართულება. ეს გადახრები ზემოქმედებენ პიროვნების ფსიქოლოგიურ სტრუქტურაზეც, რაც, საბოლოო ანგარიშით, კანონსაწინააღმდეგო ქცევებში აისახება და ვლინდება. დანაშაულის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მიზეზად ითვლება პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ თვისებათა ისეთი ერთობლიობა, რომელიც წარმოიშვა პიროვნების სოციალიზაციის დეფექტების შედეგად და რომელიც შემდგომში საფუძვლად ედება ასოციალურ ქცევას.

პიროვნების სოციალიზაციის ეს დეფექტები განსაზღვრულ პირობებში ინვევენ პიროვნების სოციალურ დეგრადაციას, როდესაც ირღვევა მოთხოვნილებათა სტრუქტურა, სუსტდება და ქრება საზოგადოებრივი ინტერესები და სოციალური ფუნქციის შესრულების ყოველგვარი სურვილი. ამ მოვლენებს მივყავართ პიროვნების ანტისოციალური განწყობების ჩამოყალიბებამდე და განმტკიცებამდე, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ასეთი პიროვნება უარყოფითად ავლენს თავს კონფლიქტურ

სიტუაციებში, ან ასეთ სიტუაციებს თვითონ ქმნის, რაც შემდგომ გადაიზრდება დანაშაულში.

დანაშაულის ფსიქოლოგიური სტრუქტურის ერთ-ერთი კომპონენტია დანაშაულებრივი ქცევის მოტივი და მიზანი. ნებისმიერი ქცევის მთავარი და ძირითადი საფუძველი მოტივია. მოტივი არის ქცევაში პიროვნების მოთხოვნილებებისა და ინტერესების ასახვა. მოტივს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს დანაშაულებრივ ქცევაშიც. დანაშაულებრივი ქცევის მომზადების საქმეში მოტივი ღებულობს აღმძვრელის ფუნქციას, რომელიც დასახული მიზნის მისაღწევად გარდაიქმნება პიროვნების ნებელობით ენერგიად. მოტივი ყალიბდება არაერთგვაროვნად. მოქმედებისაკენ აღძვრა ხდება ზნეობრივი, ანგარებითი, აგრესიული, თავდაცვითი და ა. შ. პარამეტრების საფუძველზე. დანაშაულებრივი ქცევის მოტივის არჩევის დროს ხდება შეფასება პიროვნული და საზოგადოებრივი პოზიციებიდან და მოტივთა ბრძოლაში იმარჯვებს პიროვნების უფრო ღირებულებითი და ძლიერი მოტივები.

კანონსაწინააღმდეგო ქცევის მოტივის არჩევა არის დანაშაულებრივი ქცევის საფუძველი. დანაშაულებრივი ქცევის მოტივის მიღება ხდება ჩვეულებრივ და ექსტრემალურ სიტუაციებში. მაგალითად, ისეთი დანაშაული, როგორიცაა სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების დატაცება თანამდებობის ბოროტად გამოყენების გზით გამორიცხავს ექსტრემალურ სიტუაციას, რომელიც მოითხოვს უკიდურეს ფსიქიკურ დაძაბულობასა და აღელვებას. ასეთი დანაშაულებრივი ქცევა ხორციელდება ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მშვიდ სიტუაციაში

და წყნარი, დასაბუთებული, მოფიქრებული გათვლისა და გაანგარიშებების პირობებში.

ექსტრემალურ სიტუაციაში ჩადენილი დანაშაულის მოტივი შეფერილია ემოციურ-სტრესული ელფერით. ამ დროს გადაწყვეტილების მიღება ხდება მოკლე დროში, სწრაფად და ძლიერი ალელვების დროს, როცა დანაშაულებრივი ქცევის მოტივის ჩამოყალიბება ხდება იმპულსური გამღიზიანებლების საფუძველზე. ქცევის ასეთი მოტივის მიღება დამახასიათებელია ძლიერი ალელვების დროს ჩადენილი მკვლელობის, ხულიგნობის, გაუპატიურებისა და სხეულის მძიმე დაზიანების მიყენების შემთხვევებში.

პიროვნების სოციალიზაცია რთული და მრავალმხრივი პორცესია. იგი მოიცავს ერთმანეთზე ურთიერთმოქმედ მრავალ ასპექტს. ეს ასპექტებია: სოციალური როლების შესრულება, სოციალური გამოცდილების აღქმა, ურთიერთობათა სისტემის ჩამოყალიბება, სოციალური კონტროლი და სხვა.

პიროვნების სოციალიზაცია არის მსოფლმხედველობის, მოთხოვნილებათა სტრუქტურის, ცოდნის, გამოცდილების, მრწამსის და საზოგადოებაში აღიარებული ურთიერთობათა სისტემის ასახვა პიროვნებაში. სოციალიზაციის დეფექტები ყალიბდება რიგი მიზეზების შედეგად. ზოგიერთ შემთხვევაში ხდება პიროვნების მიერ სოციალური გამოცდილების მცდარი, დამახინჯებული აღქმა, რის შედეგადაც ყალიბდება ანტისაზოგადოებრივი და ასოციალური განწყობები. პიროვნების ჩამოყალიბებაში სოციალური პირობები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ. ამიტომ სოციალიზაციის დეფექტები განაპი-

რობებენ პიროვნების ზოგიერთი თვისების დეფექტებსაც.

დანაშაულის სოციალურ-ფსიქოლოგიური მიზეზების ქვეშ გულისხმობენ პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიური თვისებების ისეთ ერთობას, რომლებიც აღმოცენდებიან მისი სოციალიზაციის დეფექტების შედეგად და რომელთა არსებობა საფუძვლად ედება კანონსაწინააღმდეგო ქცევებს.

ყველა დამნაშავეისათვის დამახასიათებელია პიროვნების უარყოფითი ფსიქიკური თვისებები. ასეთი პიროვნებანი ჩამოყალიბდა და განვითარდა სოციალიზაციის დეფექტების გამო. ესაა აღზრდის, სოციალური გამოცდილების ათვისებისა და სოციალური კონტროლის დეფექტები.

პიროვნება საზოგადოებაში ასრულებს, თამაშობს განსაზღვრულ სოციალურ როლებს, რომლებიც მეტნაკლები მნიშვნელობისა და დანიშნულებისაა. სოციალური როლები შეიძლება იყოს ეპიზოდური და მუდმივი. სოციალური როლი სრულად და კარგად სრულდება იმ შემთხვევაში, როცა პიროვნება თვლის, რომ ეს როლი საზოგადოებისათვის არა მხოლოდ საჭირო და აუცილებელია, არამედ – როცა ამ როლის შესრულებას მისთვის მოაქვს პირადი, შინაგანი კმაყოფილება და როცა მაქსიმალურად კმაყოფილდება პიროვნების მორალური და მატერიალური მოთხოვნილებანი.

პიროვნების ფსიქიკურ თვისებებს და სოციალური როლების შესრულებას შორს არსებობს რთული და ფაქიზი ურთიერთგანპირობებულობა. პიროვნების ფსიქიკური დეფექტები იწვევს სოციალური როლის შესრულების დეფექტებსაც. სოციალური როლი მაშინაა პიროვნე-

ბის უარყოფითი თვისებების განვითარების მიზეზი, როცა არსებობს ამ როლის შესრულების უარყოფითი განწყობა. ამ როლის შესრულების გამომუშავებული დადებითი დამოკიდებულება და განწყობა, აქტიური სწრაფვა მიზნის მისაღწევად, პიროვნების ზოგიერთი უარყოფითი თვისებების დათრგუნვისა და ლიკვიდაციის მიზეზი ხდება. სოციალური როლის შესრულების დეფექტებს აქვს რთული სტრუქტურა, რომელიც განპირობებულია სოციალური, ეთიკური და ფსიქოლოგიური ფაქტორებით. სოციალური როლის შესრულების დეფექტები შეიძლება იყოს:

ა) პიროვნების ზოგიერთი ფსიქო-ფიზიოლოგიური თვისების არარსებობა. ესაა სოციალური როლის შესრულების ფსიქოლოგიური საფუძვლები. მაგალითად, შენელებული რეაქციები, მხედველობის დეფექტები, ფერების აღქმის სუსტი უნარი მძლოლისათვის ამ სოციალური როლის შესრულების ცუდი პირობაა. სოციალური როლის შესრულებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების ერთ-ერთი ცენტრალური მიზეზია სუსტი ნებისყოფა. უნებისყოფო ან სუსტი ნებისყოფის პიროვნებისათვის ნებისმიერი დაბრკოლება გადაუღახავია და მიზნის მიღწევა ძნელდება.

ბ) სოციალური როლის შესრულებისათვის საჭირო მიზნებისა და არსის შესახებ ცოდნის უკმარობა. სოციალური როლი სრულყოფილად სრულდება მაშინ, როცა პიროვნება ფლობს ღრმა პროფესიულ ცოდნას ამ როლის შესახებ. სოციალური როლის შესრულება ამ როლის შესახებ არასაკმარისი ცოდნის გარეშე პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ დეფექტებამდე მიგვიყვანს.

პიროვნების მიერ სოციალური როლისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ასუსტებს მის აქტივობას, იგი ხდება უყურადღებო, ინდიფერენტული. სუსტდება მისი სააზროვნო პროცესები. ასეთი პიროვნება არ ავლენს ინიციატივას, რის გამოც იცვლება პიროვნების ფსიქოლოგიური სტრუქტურა. სოციალური როლისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება ცვლის პიროვნების მთელ სტრუქტურას. ვიწროვდება მისი ინტერესები, მისწრაფებები, იდეალები. ამ დროს სუსტდება პიროვნების მოვალეობის გრძნობა, რის გამოც პიროვნება ღებულობს ზერელე და მოუფიქრებელ გადაწყვეტილებებს, იმუშავენს ქცევის უარყოფით სტერეოტიპებს, რაც ხელს უშლის წარმატებული სოციალური ქცევების განხორციელებას. ასეთ პიროვნებას ხშირად მოსდის კონფლიქტები. მას უყალიბდება და უფიქსირდება უხეშობა და აგრესიულობა. საბოლოო ანგარიშით პიროვნებას უყალიბდება უკმარისობის განცდა და კომპლექსი.

პიროვნების სრული სოციალიზაცია იმ შემთხვევაში შესაძლებელი, როცა მას შეთვისებული აქვს სოციალური გამოცდილების ფუნდამენტალური დებულებები. საზოგადოებაში წარმატებით ცხოვრება და მოქმედება შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როცა პიროვნებას თაობების დაგროვილი სოციალური გამოცდილება აქვს ათვისებული, რაც თავის მხრივ პიროვნების ქცევას განსაზღვრავს.

სოციალური გამოცდილება შეიძინება. იგი არ გადაეცემა გენეტიკურად და არაა ბიოლოგიურად განპირობებული. სოციალურ გამოცდილებას პიროვნება იძენს საზოგადოების წევრებთან თანაცხოვრების პროცესში. მისი შეძენა ხდება ოჯახური აღზრდით, მიკროჯგუფებ-

თან ურთიერთობით, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებით, სპეციალური განათლების მიღებით, პირადი გამოცდილების განზოგადებით და ა. შ.

სოციალური გამოცდილების დეფექტებში, უპირველეს ყოვლისა აისახება იმ მიკროგარემოს დეფექტები, რომლის საშუალებითაც მოცემულმა პიროვნებამ გამოცდილება შეიძინა. საკუთარი მცდარი ქცევები აღიქმება როგორც სოციალური გამოცდილების შედეგი. სოციალური როლის შესრულებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება პიროვნებას სოციალური გამოცდილების შეძენის სურვილის დაკარგვამდე მიიყვანს.

სოციალური გამოცდილების შედეგები მჭიდრო კავშირშია პიროვნების ურთიერთობათა სისტემასთან, მოთხოვნილებებთან და ინტერესებთან. ამ შემთხვევაში პიროვნების მოთხოვნილებები არაა სულიერი და მალალი რანგის. ამ დროს მოთხოვნილებები უმეტესწილად მატერიალური და უტილიტარულია, რაც სოციალური გამოცდილების აღქმას და ათვისებას ხელს უშლის. ასეთ შემთხვევაში პიროვნება აღიქვამს ისეთ სოციალურ გამოცდილებას, რომელიც აკმაყოფილებს მხოლოდ მის ვიწრო მატერიალურ მოთხოვნილებებს.

სოციალური გამოცდილების დეფექტები ხელს უწყობენ იმას, რომ პიროვნება წარმატებით ვერ ასრულებს სოციალურ როლებს და საბოლოო ანგარიშით საზოგადოების ცხოვრებაში ვერ ღებულობს აქტიურ მონაწილეობას. ასეთი პიროვნება პირად ინტერესებს ყოველთვის საზოგადოებრივზე მაღლა აყენებს.

სოციალურ-ფსიქოლოგიური დეფექტების თანდათანობით განვითარებას მივყავართ პიროვნების სრულ სოციალურ დეგრადაციამდე. ესაა პიროვნების ამოვარდნა

საზოგადოებაში არსებული სოციალური კავშირებიდან, სოციალურად მნიშვნელოვანი როლების შესრულების უუნარობა, მოთხოვნილებათა სისტემის სტრუქტურის სრული დარღვევა. პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიური დეფექტები უბიძგებენ პიროვნებას დანაშაულისაკენ. ეს დეფექტები, საბოლოო ანგარიშით, ნებისმიერი დანაშაულის საფუძველი ხდება.

დანაშაულებრივი ქცევების პროგნოზის თვალსაზრისით ადამიანებს ყოფენ ხუთ ჯგუფად: ა) პირები, რომელთა ქცევის პროგრამა ემყარება მყარ ზნეობრივ და სამართლებრივ პრინციპებს, რომელთაც ჩამოყალიბებული აქვთ ამ პრინციპების შესაბამისი ჩვევები და განწყობილებები. ესაა ქცევის დადებითი სტერეოტიპები. ბ) პირები, რომლებიც რთულ კრიტიკულ სიტუაციებში არ არღვევენ კანონს პასუხისმგებლობის შიშით; გ) პირები, რომლებიც, რთულ კრიტიკულ სიტუაციებში არღვევენ კანონს, მაგრამ ცდილობენ თავი აარიდონ პასუხისმგებლობას; დ) პირები, რომლებთათვისაც დანაშაულებრივი ქცევის განხორციელება არაა დაკავშირებული ზნეობრივ და სამართლებრივ შეფასებებთან და დაბალი ზნეობრივი და სამართლებრივი კვალიფიკაციის გამო არც აცნობიერებენ მას.

კრიმინალურ ფსიქოლოგიაში გამოყოფენ დამნაშავის შესწავლის სამ ასპექტს:

ა) სოციალურ-დემოგრაფიული: სქესი, ასაკი, განათლება, სპეციალობა, კულტურის დონე;

ბ) სოციალურ-ფსიქოლოგიური: ინტელექტუალური, ნებელობითი, ზნეობრივი, ხასიათის და ა. შ. ნიშნები;

გ) ფსიქო-ფიზიოლოგიური: ტემპერამენტი, ნერვული სისტემის ტიპი, პიროვნების ზოგიერთი პათოლოგიური მხარე.

დანაშაულებრივ ქცევაში პიროვნების ფსიქო-ფიზიოლოგიურ თავისებურებებს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება, რის გამოც ასოციალური ქცევის ფსიქო-ბიოლოგიური წინამძღვრების გამოყოფა აუცილებელია. ზოგიერთი დამნაშავის ფსიქო-ფიზიოლოგიური მონაცემები ხელს უწყობს და აადვილებს შექმნილ სიტუაციაში დანაშაულებრივი ქცევის ჩადენას. საინტერესოა ვ. ვასილევის მიერ გამოყოფილი პიროვნების ის ბიოლოგიური წინამძღვრები, რომლებიც ხელს უწყობენ ადამიანის ქცევის უარყოფით, ასოციალურ და ანტისოციალურ ქცევას:

1) ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა პათოლოგია, რაც ხშირად ხდება სექსუალურ გადახრათა და სექსობრივი დანაშაულის მიზეზი;

2) ნერვულ-ფსიქიკური დაავადებები (ფსიქოპათია, ნევრასტენია, მოსაზღვრე მოვლენები), რომლებიც სტიმულირებენ ნერვული სისტემის აგზნებადობას, აპირობებენ არაადექვატურ რეაქციებს და ართულებენ ქცევებზე სოციალურ კონტროლს;

3) მემკვიდრული დაავადებები, რომლებიც დამძიმებულია ალკოჰოლიზმით (ასეთია გონებრივად ჩამორჩენილი ბავშვების 40%);

4) ფსიქოფიზიოლოგიური დატვირთვები, კონფლიქტური სიტუაციები და ა. შ., რომლებიც გვევლინება დამატებით კრიმინალურ ფაქტორებად.

დამნაშავე არის პირი, რომელსაც ჩადენილი აქვს კანონით აკრძალული საზოგადოებრივად საშიში ქმედება, რომელიც დამტკიცებულია სასამართლოს მიერ.

დამნაშავე არის ფსიქიკურად ჯანმრთელი ადამიანი, რომელიც არის შერაცხადი და, რომელიც პასუხს აგებს თავის ანტისაზოგადოებრივ ქმედებებზე. დამნაშავეს გაცნობიერებული აქვს ამ აქტის უარყოფითი შედეგები დანაშაულის ჩადენამდე.

დამნაშავეს პიროვნების ფსიქოლოგიური შესწავლა გულსხმობს მისი მოთხოვნილებების, ინტერესების, ნებისყოფის, ტემპერამენტის, ქცევის მოტივირების, ხასიათის ნიშნების და განვითარების დონის შესწავლის.

ვ. ვოლკოვის მიხედვით ძალიან მნიშვნელოვანია დადგინდეს:

1) დანაშაულის ჩადენის მომენტში პირის ფსიქიკური მდგომარეობა (შერაცხადობა-შეურაცხადობის დადგენა).

2) დანაშაულებრივი ქმედების სახე, ე. ი. განზრახვაა თუ გაუფრთხილებლობა;

3) დანაშაულის მოტივები (აღმძვრელი მიზეზები);

4) დანაშაულის ჩადენის მომენტში პირის ემოციური მდგომარეობის გარკვევა (აფექტის სახეები);

5) პასუხისმგებლობის ხასიათზე გავლენის მომხდენი გარემოებები.

ექვმიტანილის შერაცხადობის საკითხი წყდება სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის მიერ. ექსპერტიზის დანიშვნის საფუძველია გამომძიებლის ან მოსამართლის ეჭვი პირის არაორდინალური ქცევის შესახებ. უნდა გვახსოვდეს, რომ გამომძიებლის დაწყებისთანავე უნდა იქნას ყურადღება მიქცეული ექვმიტანილის ქცევაზე, მსჯელობებზე და გამოთქმებზე.

ექვის საფუძველი შეიძლება იყოს, აგრეთვე, ინფორმაცია პირის მშობლების რაიმე სახის ფსიქიკური

გადახრის შესახებ, თვითონ პირი ხომ არ იყო ბავშვობაში შემჩენული დელიკვენტურ ქცევებში, ჰქონდა თუ არა სექსუალური გადახრები, იყო თუ არა კონფლიქტური.

დანაშაულებრივ ქცევა ჩადენილი იყო განზრახვით თუ გაუფრთხილებლობით, განისაზღვრება ეჭვმიტანილის მიერ ჩადენილი ქცევისადმი დამოკიდებულებით და მოტივებით. დანაშაულებრივი ქცევის მოტივებად შეიძლება მოგვევლინოს ანგარება, შური, ეჭვიანობა, ხულიგნური მოტივები და მრავალი სხვა.

კრიმინალური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია დამნაშავე პირის შინაგანი პიროვნული წინააღმდეგობების გამოვლენა, რომლებიც, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია ადამიანის მოტივაციურ სფეროსთან და იმ განსაზღვრული გარეგანი სოციალური ფაქტორების გავლენასთან, რომლებმაც მოცემული პირისათვის შექმნა კრიმინალური სიტუაცია.

კრიმინალური ფსიქოლოგიისათვის აქტუალურია ე. წ. „არამდგრადი პიროვნების“ ფსიქოლოგიური თავისებურებების შესწავლა. ესაა პიროვნების შინაგანი და გარეგანი ქცევითი არასტაბილობა, არაადეკვატური აგრესიულობა, ძლიერი აგზნებადობა, მანიაკალობა ან დეპრესია. ასეთი ადამიანებისათვის კი დამახასიათებელია მორალური მცნებების ღრმად შესწავლის უუნარობა, უმოტივო და არაადეკვატური ქცევები და კონფლიქტურობა. ასეთი პირებისათვის, ხანდახან, დამახასიათებელია კონფლიქტების ირადიაცია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ოჯახის წევრებისადმი ან ახლობლებისადმი აღმოცენებული კონფლიქტები გადააქვს საზოგადოების სხვა წევრებზე.

რეციდივისტს აქვს დანაშაულის ჩადენის მოთხოვნილება. დანაშაულის არჩადენა მათში იწვევს ფრუსტრაციას. როგორც ჩამოყალიბებული ნარკომანია დამოკიდებული ნარკოტიკზე, ისეა დამნაშავე რეციდივისტიც.

ძალადობრივი და ანგარებიანი დანაშაულის ჩამდენი პირები ადვილად ექცევიან სხვისი გავლენის ქვეშ. ისინი აშკარად ჩამოყალიბებული კონფორმისტები არიან. მიუხედავად ამისა ასეთი პირები დადებითი გავლენის ქვეშ იშვიათად ექცევიან და მიდრეკილნი არიან უარყოფითი გავლენისაკენ.

პიროვნება რთული ბუნების ფენომენია. იგი მრავალი მეცნიერების ინტერესის საგანს შეადგენს. პიროვნების ერთ-ერთი სტრუქტურული ფენომენი არის ღირებულებითი ორიენტაცია. იგი განსაზღვრავს პიროვნების გარე სამყაროსადმი და საკუთარი თავისადმი დამოკიდებულების თავისებურებებს, რომლებიც აისახება ქცევებშიც. ღირებულებები არის პიროვნების ცნობიერებაში ისეთი პარამეტრებისა და მოვლენების ასახვის ფორმა, სადაც აისახება მისი მისწრაფებებისა და ინტერესების დაკმაყოფილების შესაძლებლობანი.

ღირებულება ფსიქოლოგიაში განიხილება როგორც ნებისმიერი ბუნებრივი და სოციალური მოვლენის დადებითი სოციალური მნიშვნელობა.

ღირებულება ყოველთვის კონკრეტული და სუბიექტურია. იგი სუბიექტისა და საზოგადოებრივი ჯგუფების მოთხოვნილებათა სისტემას, ინტერესებსა და მიზნებს უკავშირდება. ღირებულება ფსიქოლოგიური ფენომენი ხდება მაშინ, როცა ის პიროვნულ ხასიათს ღებულობს.

შეფასებათა და ღირებულებათა მრავალნახნაგოვანი სტრუქტურა ნათლად ვლინდება დანაშაულებრივი

ქცევის პროცესში. დამნაშავის მოტივები წარმოდგენილია ღირებულებათა ორიენტაციისა და სუბიექტის პოზიციის ფართო სპექტრის გარეშე.

ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბება არის სოციალური გამოცდილების ინდივიდუალიზაცია და ინდივიდის სოციალიზაცია. საზოგადოებრივ ღირებულებათა და ნორმების ათვისება არის სოციალიზაციის პროცესის შედეგი. სოციალური ნორმები არის პიროვნების სოციალიზაციის აუცილებელი კომპონენტი. იგი გულისხმობს: ა) ნორმების ცოდნასა და გააზრება-შეფასებას; ბ) სოციალური ნორმების სამართლიანობის შეფასებას; გ) ნორმების, როგორც სავალდებულოს აღიარებას; დ) სოციალური ნორმების შესაბამისად პიროვნების მოქმედების უნარს.

სანქცია (დადებითი და უარყოფითი) არის საზოგადოებრივი რეაქცია ქცევის განსაზღვრულ ტიპზე. დადებითი სანქციებია: ნახალისება, შექება, ჯილდო და ა. შ.; ხოლო უარყოფითია – სასჯელი, დამუქრება და სხვ. ვერც ერთი სანქცია ვერ უზრუნველყოფს დანაშაულებრივი ქცევისაგან თავშეკავებას, თუ არ ამუშავდება პიროვნების ღირებულებით-ნორმატიული მექანიზმები.

დანმაშავე, ღებულობს რა კანონსაწინააღმდეგო ქცევის ჩადენის გადაწყვეტილებას, ხელმძღვანელობს შეფასებათა და ღირებულებათა რთული იერარქიული სტრუქტურით. ესენია:

ა) დანაშაულებრივი ქცევის სასურველი შედეგის ღირებულება.

ბ) სიტუაციისა და სხვა გარემოებათა მნიშვნელობა, რომლებიც ხელს უშლიან ან ხელს უწყობენ დასახული მიზნის მიღწევას;

გ) მოცემულ სიტუაციაში მიზნის მისაღწევად ქცევის რომელიმე ხერხის ეფექტურობა;

დ) ჩადენილი დანაშაულის არასასურველი შედეგები და მნიშვნელობა.

ამრიგად, დანაშაულის პიროვნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელია მისი ღირებულებით-ნორმატიული სფერო, რომელიც გულისხმობს ფაქტებისა და მოვლენების აღქმისა და შეფასების სოციალურ განწყობებს და ამ ფენომენების მისეული შეფასების საფუძველზე შესაბამისი ქცევების განხორციელებას.

პიროვნების თვითშეფასება არის თვითცნობიერების ძირითადი კომპონენტი. თვითშეფასება არის პიროვნების მიერ საკუთარი ძალებისა და შესაძლებლობების შეფასება და საკუთარი თავისადმი კრიტიკული მიდგომა. თვითშემეცნება ემყარება თვითშეფასებას და ამ გზით საკუთარი თავის შესახებ მოპოვებულ ცოდნას. თვითშეფასება არის პრეტენზიის დონის საფუძველი. თვითშეფასება საკუთარი თავის, მოქმედების, კოლექტივში მდგომარეობის, კოლექტივის წევრებთან ურთიერთობის და საკუთარ შესაძლებლობათა შეფასებას გულისხმობს. თვითშეფასების განვითარების დონეზეა დამოკიდებული პიროვნების აქტივობა, მისი მონაწილეობა კოლექტივის მოქმედებაში და მისწრაფება თვითაღზრდისადმი. თვითშეფასება შეიძლება იყოს ადექვატური და არაადექვატური, ე. ი. პიროვნების რეალურ შესაძლებლობათა სწორად ან არასწორად ამსახავი. არაადექვატური შეფასების დროს ხშირია წარუმატებლობა და კონფლიქტები, ირღვევა პიროვნების ჰარმონიულობა. ადექვატური თვითშეფასება ხელს უწყობს პიროვნების საკუთარ ძალებში დარწმუნებულობის, თვითკრიტიკუ-

ლობის, მომთხოვნელობის, ხოლო არაადექვატური – დაურწმუნებლობის ან ზედმეტად დარწმუნებულობის, უკრიტიკობის, და ა. შ. განვითარებას. საკუთარი თავისადმი სრული ადექვატური დამოკიდებულება თვითშეგნების განვითარების უმაღლესი სტადიაა.

დამანშავეთა თვითშეფასება განსხვავებულია ჩვეულებრივი მოქალაქის თვითშეფასებისაგან საკუთარი თავის მიმართ უფრო ნაკლები კრიტიკული დამოკიდებულებით. დამანშავეთა თვითშეფასება არაადექვატურია. დამანშავეთა ძირითად მასას აქვს ანეული, გადაფასებული თვითშეფასება. რეციდივისტების და დანაშაულის პირველად ჩამდენ პირთა თვითშეფასება ზოგადად ერთნაირია.

დამანშავეთა ანეული თვითშეფასება პიროვნების დაუკმაყოფილებელი პრეტენზიების დროს ქმნის კონფლიქტური სიტუაციების შექმნის ფართო შესაძლებლობებს. ღირებულებითი ორიენტაციის სისტემის დარღვევის დროს კი ასეთ კონფლიქტებს მივყავართ კანონსაწინააღმდეგო ქცევამდე.

კონფორმიზმი არის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფენომენი, რომელიც გამოხატავს პიროვნების საკუთარი პოზიციის შეცვლას ჯგუფური სტანდარტებიდან გადახვევის შემთხვევაში ჯგუფთან თანხმობის მიღწევით. პოზიციის ასეთი ცვლა არის ჯგუფსა და პიროვნებას შორის კონფლიქტის თავიდან აცილების საშუალება. კონფორმიზმი არის პიროვნების ქარაქტეროლოგიური მახასიათებელი, რომელიც სოციალური გარემოთია განპირობებული, კონფორმიზმი არის საზოგადოებრივი აზრისადმი ტრადიციებისადმი ანგარიშის განევის უნარი. კონფორმული ქცევა არის პიროვნების მიერ ცალკეული

იდებებისა და დასკვნების შეგნებული მიღება ჯგუფის პირდაპირი ან ირიბი დანოლისა და გავლენის შედეგად.

ყველა კატეგორიის დამნაშავეს ახასიათებს კონფორმიზმი და კონფორმული ქცევა. კონფორმული ქცევის მიმართულება და შინაარსი შეესაბამება დამნაშავეს პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციის სტრუქტურას.

დანაშაულებრივი ქცევის გენეზისის შესწავლის საქმეში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დანაშაულებრივი გადაწყვეტილების მიღებას რისკის სიტუაციაში. ადამიანთა ქცევა რისკის სიტუაციაში არაერთგვაროვანია და დამოკიდებულია მათ ინდივიდუალურ თავისებურებებზე, ემოციურ და მოტივიციურ სფეროზე. ასეთი ქცევა ძირითადად დამოკიდებულია ასაკობრივ, სქესობრივ და სოციალურ ფაქტორებზე. ცნობილია, რომ ასაკოვანი ადამიანები, როგორც წესი, ფრთხილებია, ხოლო ახალგაზრდები რისკზე უფრო ადვილად მიდიან და საშიშროებასაც ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას. ბიჭები უფრო „რისკიანები“ არიან, ვიდრე გოგონები. ეს მდგომარეობა ასაკის წინსვლასთან ერთად თანდათანობით სწორდება მონიფულ ასაკში რისკისადმი მიდრეკილება ქალებთან და მამაკაცებთან თითქმის ერთნაირია. ზოგიერთ სიტუაციაში ქალები მამაკაცებზე უფრო რისკიანები არიან და ზოგიერთ სიტუაციაში კი – პირიქით. გამოკვლევებმა გვიჩვენეს, რომ დამნაშავეები ჩვეულებრივ მოქალაქეებთან შედარებით გაცილებით უფრო რისკიანები არიან და არაფრად აგდებენ ხიფათს.

კრიმინალური ქცევა სოციალურ-პოზიტიური ქცევისაგან განსხვავდება როგორც მიმართულების შინაარსობრივი, ისევე ფსიქორეგულაციური თავისებურებებით.

სქემატურად ადამიანის ქცევა ხასიათდება მისი მოთხოვნილებების სფეროთი, გაცნობიერებული და გაუცნობიერებელი მისწრაფებებით, მიზანდასახულობისა და მიზნის მიღწევის თავისებურებებით.

დამნაშავეთა უმრავლესი ქცევისათვის დამახასიათებელია სოციალურ-ღირებულებითი დეზადაპტაცია და თვითრეგულაციის დეფექტები.

ინდივიდის დაბალი რეგულაციური შესაძლებლობებისას ასოციალური და ანტისოციალური განწყობები და ჩვევები არა მხოლოდ არ აკონტროლებენ, არამედ თვითონ წარმოადგენენ ქცევის მიზნის ჩამოყალიბებულ მექანიზმებს.

დანაშაულებრივი ქცევა ხორციელდება ინდივიდის მიერ სოციალური უპასუხისმგებლობის საფუძველზე, თვითგამართლებადი მოტივაციის მექანიზმების დახმარებით, მიღებადი მოტივაციის მექანიზმების დახმარებით, რაც გამოვლინდება საზოგადოებრივად მიღებული ღირებულებების უგულვებელყოფაში.

დანაშაულებრივი ქმედება კონფლიქტური ქცევაა. იგი ყოველთვის ემყარება საზოგადოებაში, სოციალურ ჯგუფებში, ცალკეულ პიროვნებებს შორის და თვით პიროვნებებში არსებულ დაპირისპირებებზე. დანაშაულებრივი ქცევის დეტერმინანტებია სოციალური და ბიოლოგიური ფაქტორები, რომლებიც ინტეგრირდებიან დამნაშავის პიროვნულ-ფსიქოლოგიურ თვისებებში.

რაც ნაკლებადაა სოციალიზირებული პიროვნება, მით მეტია დანაშაულობის ჩადენის ალბათობა. სოციალიზაციის დეფექტების მქონე პირებთან ძალიან დიდია ცხოველური ინსტინქტების გამოვლენის ალბათობა. ასე-

თი პირები ვერ უმკლავდებიან, ვერ ბოჭავენ და ვერ აკონტროლებენ ცხოველურ ინსტინქტებს.

ადამიანის ფსიქოლოგიური გადახრები, თავისთავად, არაა დანაშაულებრივი ქცევის განმსაზღვრელი, მაგრამ განსაზღვრულ პირობებში გვევლინებიან დანაშაულებრივი ქცევის საფუძვლად.

ფსიქიკური ანომალიებია მოსაზღვრე ფსიქიკური მდგომარეობანი, არაპათოლოგიური ფსიქიკური დარღვევები, ესენია: ფსიქოპათიები, ხასიათის აქცენტუაციები, ოლიგოფრენია, ნევროზები და სექსუალური გადახრები.

ფსიქოპატია არის ნერვულ-ფსიქიკური დაავადება. ფსიქოპათია არის თანდაყოლილი და ადრეულ ასაკში განვითარებული დარღვევა, უმცირესი ნერვული მოქმედების ანომალურობა, რომელიც განაპირობებს პიროვნების ფსიქიკურ არასრულფასოვნებს. პიროვნების ფსიქოპათიური თავისებურებები მნიშვნელოვნად აძნელებენ და აფერხებენ მის სოციალიზაციას და ხელს უწყობენ დანაშაულებრივი ქცევის აქტების აღმოცენებას (ნ. ახალაშვილი. 90-95).

როგორც მკვლევარები (თ. ამინოვი, ვ. ვასილევ, ვ. ვოლკოვი) მიუთითებენ დამნაშავეები ჩვეულებრივი სამართალმორჩილი მოქალაქეებისაგან განსხვავდებიან ისეთ ფასეულობებთან დამოკიდებულებებით, როგორიცაა საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომა, ზნეობა, ესთეტიკური კმაყოფილება, ქორწინება, ოჯახი, შვილები.

დამნაშავეები, უმეტესწილად, ის ადამიანები არიან, რომლებიც უკიდურესად უარყოფითად აფასებენ მათ მიერ განვლილ ცხოვრებას, ყოველდღიურ საქმიანობისა და ცხოვრებისეულ პერსპექტივებს. მას, აგრეთვე, დაქ-

ვეითებული აქვთ სოციალურად მისაღები თვითრეგულაციის მოთხოვნილება. ეს მოწმობს იმას, რომ დამნაშავეებს არადამნაშავეებისაგან ასხვავებს არა რაღაც ერთი ნამყვანი ფსიქიკური თვისება, არამედ ყველა იმ პიროვნული თვისების განუმეორებელი შეთავსება და განსკუთრებული, სპეციფიკური კომბინაცია, რომელიც ახასიათებს კონკრეტული პიროვნებას, როგორც ადამიანს განსაკუთრებული „ცხოვრებისეული ფილოსოფიითა და ქცევების სტერეოტიპებით.

ფსიქოლოგიური დაცვა დანაშაულებრივ ქცევაში გულისხმობს პიროვნებისათვის არასასურველი ინფორმაციის ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად სპეციფიკურ გადამუშავებაში. ფსიქოლოგიური დაცვის მექანიზმების საშუალებით პიროვნება ანეიტრალებს გარკვეული ინფორმაციის არაკეთილსასურველ ზემოქმედებას. პიროვნების ზნეობრივი ქვეცნობიერება თავის იცავს ბრალდებებისა და თვითბრალდებებისაგან. თავისი საქციელის გამართლება სამართალდამრღვევს უხსნის საკუთარი ბრალის საკითხს. ასეთ გამართლებას გ. საიქსი და დ. მათზა უწოდებენ ნეიტრალიზაციას და მათი აზრით იგი ხორციელდება ხუთი ხერხის საშუალებით: (მასალა მოხმობილია თ. ამინოვის ნიგნიდან – „იურიდიული ფსიქოლოგია“ გვ. 133-138).

ა) **პასუხისმგებლობის უარყოფა.** დამნაშავე საკუთარ თავს ხშირად განიხილავს როგორც რაიმე ზემოქმედების ობიექტს, გარემოს მსხვერპლს (ცუდი მშობლები, ცუდი მეგობრები, მატერიალური სიდუხჭირე) და ამით ამართლებენ ნორმიდან გადახვევას, რომელსაც, პრინციპში, არ უარყოფს. დამრღვევი არ უარყოფს ქმედები-

სა და შედეგების ფაქტებს, ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მას არ ჰქონდა ბოროტი განზრახვა.

ბ) ზიანის უარყოფა. როცა დანაშაული აშკარაა და პასუხისმგებლობის უარყოფა შეუძლებელია, დამრღვევები მიმართავენ ე. წ. „ზიანის უარყოფის ხერხს“. ისინი მიყენებულ ზიანს და ზარალს განმარტავენ მეტად სუბიექტურად, პრაგმატულად და შემსუბუქებულად. მათთვის სულიერად, პრაგმატულად და შემსუბუქებულად. მათთვის ხულიგნობა უწყინარი სიცელქეა, მეზობლის მანქანის გატაცება უხეირო ხუმრობაა და ა. შ. მათი შეფასებით მათმა ქმედებებმა სხვას საგრძნობი ზიანი არ მიაყენა. უფრო მეტიც, ნამდვილი ზიანი თვით მათ მიადგა (ციხეში მოხვედრა, ოჯახმა მარჩენალი დაკარგა...)

გ) მსხვერპლის არსებობის უარყოფა. თუკი შესაძლებელია რეალური ზარალის მიყენების ფაქტი ეჭვის ქვეშ დააყენოს, დამრღვევი, საერთოდ, უარყოფს მსხვერპლის არსებობას. დამრღვევი ცდილობს თავისი ქმედება წარმოაჩინოს, როგორც სამართლიანი შურისძიების ან დასჯის სახეობა. მსხვერპლი გვევლინება ბოროტმოქმედად, ხოლო დამნაშავე – კეთილშობილ შურისმაძიებლად. მოქმედებს „ქურდის ქურდი ცხონდას“ პრინციპით. თაღლითის მოტყუება სასახელოა. ასეთ დროს დამნაშევეებს ერთგვარ სოლიდარობას უცხადებენ არა მხოლოდ მოქალაქეები, არამედ – სამართალდამცველებიც, როდესაც დაზარალებული გამოუსწორებელი ბანდიტია, მის ლიკვიდაციას მოქალაქეთა დიდი ნაწილი მონივნებით ხვდება. ეს, რათქმაუნდა, არასწორი მიდგომაა, რადგანაც ამ დროს ხდება სამართლიანობის უნივერსალურობის და ადამიანის უფლებების ცნების უგულვებელყოფა.

დ) მსჯავმდებელზე მსჯავრის დადება. დამნაშავეს, ხშირად, ყურადღება გადააქვს საკუთარი ქმედებიდან მისი მსჯავრდებელის პიროვნებაზე. ის ასე მსჯელობს: ვინც მე მსჯავრი უნდა დამადოს თვითონაა დამნაშავე, უზნეო და მექრთამე. როცა დამნაშავე ხედავს სხვა ადამიანების ამორალობას, მას სუბიექტურად უადვილდება შეამსუბუქოს ან, სრულადაც, გაამართლოს მისი დანაშაული (ყველა იპარავს, ყველა მექრთამეა...). თუკი თანამედებობის პირები იღებენ მილიონობით ქრთამებს, იშენებენ მდიდრულ აგარაკებს და, ამასთანვე, დაუსჯელნი რჩებიან, მე რატომ ვარ ციხეში? ჩემი დანაშაული ხომ მათ დანაშაულთან უმნიშვნელოა?!

ე) უფრო მნიშვნელოვანი ვალდებულებების გამოყენება. როცა ზემოჩამოთვლილი არ ჭრის, სამართალდამრღვევები მიმართავენ სხვა საშუალებებს – იყენებენ უფრო მნიშვნელოვან ვალდებულებებს. ასეთ დროს დამნაშავე სულაც არ უარყოფს სამართლის ნორმებს, მაგრამ თავის თავს განიხილავს როგორც ადამიანს, რომელიც შეეჯახა ზნეობრივ დილემას და რომელიც, სამწუხაროდ, მხოლოდ „უგუნური“ კანონის დარღვევით შეიძლება გადაჭრას. იგი ასე მსჯელობს: მე არ შემეძლო მეგობრის მიტოვება, არ შემეძლო ლაჩრობა, როგორ ვეცყოდი უარს მეგობარს მოპარული ნივთების შენახვაზე და ა. შ.

ა. სტოლიარენკო გამოყოფს (გვ. 106-108) კრიმინალური პიროვნების ექვს ტიპს:

1) ამ ტიპისთვის დამახასიათებელია ის, რომ კრიმინალური ქმედებისკენ მას უბიძგებს გარკვეული კრიმინალური ხასიათის მოთხოვნილებები. ასეთი ტიპისთვის მატერიალურთან ერთად მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მას

ასეთი კრიმინალური მიდრეკილება შეიძლება გამოვლინდეს შესაფერისი სიტუაციის გარეშეც. ასეთი დანაშაულებრივი მიდრეკილება ხშირად ღებულობს დომინირებული ხასიათს და მის ქცევაში ახშობს სხვა მისწრაფებებს. სწორედ ასეთი დანაშაულებრივი მისწრაფება არის პიროვნების ანომალია. ასეთი პიროვნება საკუთარ თავს უწევს ცნობიერ კონტროლს და იგი შერაცხადია.

კრიმინალური მიდრეკილების მოტივით ჩადენილ დანაშაულში დამნაშავე პოულობს გაუცნობიერებელი უკმარისობის გრძნობის ერთგვარ კომპენსაციას, შინაგანი დაძაბულობის განმუხტვას, გრძნობს სიამოვნებას და აზარტს.

უნდა გვახსოვდეს, რომ კრიმინალური მიდრეკილება ატარებს ინდივიდუალურ-სპეციფიკურ ხასიათს.

2) ამ ტიპისათვის პიროვნების კრიმინალური პოტენცია გამოიხატება იმაში, რომ ინდივიდი უკვე იმთავითვეა შეპყრობილი ისეთი ქცევის ჩასადენად. მისთვის არ არსებობს პრინციპული არჩევანი. ესაა კრიმინალური მოთხოვნების დაკმაყოფილების საწყისის მიმღებლობა. ასეთი კრიმინალური განწყობის ინდივიდი ყველგან და ყველადღერში იძებს კრიმინალური მოქმედების შესაძლებლობას.

3) ასეთი ტიპისათვის არაა კრიმინალური ქცევა მიზანი. იგი დანაშაულს ჩადის მხოლოდ მაშინ, როცა დარწმუნდება, რომ ეს ქცევა მას მოუტანს მაქსიმალურ შედეგს და ამავე დროს, მას ექნება მაქსიმალური გარანტია, რომ ვერავინ ვერაფერს ვერ გაიგებს. იურიდიული ფსიქოლოგები ამას უწოდებენ დანაშაულებრივი ქცევისთვის ხელსაყრელი მომენტის წარმოქმნას.

4) ამ ტიპის ინდივიდის კრიმინალური პოტენცია ვლინდება იძულებით სიტუაციებში, რასაც თან ახლავს დანაშაულებრივი ქცევის შესრულების შინაგანი ფსიქოლოგიური წინააღმდეგობა. დანაშაულებრივი ქცევის ჩადენისას ასეთი სუბიექტი თვლის, რომ მისი მოთხოვნების დაკმაყოფილება დადებითი ზნეობრივი ქცევით შეუძლებელია და, ამავდროულად, შეუძლებელია ამ მოთხოვნების დაუკმაყოფილებლად დატოვება. ასეთი ტიპი თვლის, რომ მან დანაშაული ჩაიდინა გამოუვალი მდგომარეობის გამო. ამასთანავე დამნაშავე განიცდის შინაგან დაძაბულობას, თვლის მის საქციელს სარისკოდ, მაგრამ შექმნილ სიტუაციაში – დასაშვებად.

5) ეს ტიპი ხასიათდება მართლსაწინააღმდეგო ქცევების იმპულსურ, უნებლიე ჩამდენად. ასეთი ქცევა მისთვის არის შექმნილი სიტუაციაზე იმპულსური რეაქცია. ეს იმპულსური რეაქცია შეიძლება გამოიხატოს კონფლიქტის დროს აგრესიულ აფეთქებებში და აგრესიის ობიექტს მიადგეს სხეულებრივი დაზიანებები.

6) ასეთი ტიპები კრიმინალურ ქცევებს ახორციელებენ სხვადასხვა პირობების გავლენით. ასეთ ტიპს არ გააჩნია პიროვნული ანტიკრიმინალური გამძლეობა და სიმტკიცე. ესენი, უმეტესწილად, კონფორმული ტიპებია. ისინი მიდიან დანაშაულზე მიუხედავად იმისა, რომ დანაშაულებრივი ქცევების მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებები აქვთ.

კონფორმიზმი არის ადამიანის ქცევის ან აზროვნების შეთანხმება ჯგუფურ სტანდარტებთან. უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, კონფორმულობა არის ადამიანთა თვისება შეცვალოს თავისი ქცევა და აზრი სხვა ადამიანთა გავლენით.

კონფორმული სიტუაცია მაშინ იქნება, როცა ინდივიდი ან ჯგუფი მოითხოვს აზროვნებისგან განსხვავებული შეხედულებების მიღებას ან ისეთი ქცევის განხორციელებას, რომელიც მას მცდარად და არამართებულად მიაჩნია.

კონფორმული სიტუაცია პიროვნებაში ქმნის ერთგვარ დისკომფორტს, გარკვეულ უხერხულობას, კონფლიქტურ მდგომარეობას. ეს ხდება იმიტომ, რომ ერთმანეთს ეჯახება ორი ერთმანეთის სანინალმდეგო ტენდენცია: ა) ობიექტური (ჭეშმარიტი) შედარების აუცილებლობა და ბ) ჯგუფის ან სხვა ინდივიდების მოთხოვნა. პიროვნება ყოველთვის ახორციელებს ერთ-ერთ ქცევას. აზროვნებაში იქმნება ჯგუფის პოზიციასთან თანხმობის გავლენა. ასეთ ვითარებაში განხორციელებული კონფორმული ქცევა შეიძლება არ იყოს ადექვატური ფიზიკური ან სოციალური სინამდვილისადმი, მაგრამ პიროვნების შიგნით იგი ჰარმონიულია იმის გამო, რომ მასში წამყვანი მნიშვნელობა უჭირავს ფაქტორს, რომელთაც მოცემულ მომენტში უფროა მნიშვნელოვანი ინდივიდისათვის. კონფორმაცია არის პიროვნების ფუნდამენტალური თვისება, იგი თავდაცვის ერთ-ერთი მექანიზმია, სინამდვილესთან შეგუების ერთ-ერთი ფორმაა.

თელიან, რომ კონფორმულობა არის აზროვნების როლის დაკნინება საზოგადოების დიქტატის გამო. დაიწყეს საზოგადოების დაყოფა კონფორმისტებად და არაკონფორმისტებად. კონფორმისტად ითვლება ადამიანი, რომელიც ჯგუფის გავლენით იცვლის თავის შეხედულებებს, სოციალურ განწყობებსა და ქცევის ნორმებს მაშინაც კი, როცა ჯგუფი ცდება. ფერებზე ჩატარებული

ექსპერიმენტებში ზოგიერთი ცდისპირი ჯგუფის გავლენა თეთრზე შავს ამბობს. არაკონფორმისტი არის ადამიანი, რომელიც წინააღმდეგობას უწევს ჯგუფურ გავლენას, ზეწოლას და ინარჩუნებს თავის პოზიციას. ასეთი ადამიანები ხასიათდებიან პიროვნების სიმყარითა და დამოუკიდებელი შეხედულებებით.

ძალზე საინტერესოა ძალადობრივი დანაშაულის ჩამდენი პირების ქარაქტეროლოგიური მახასიათებლებიც (მონაცემები მოგვაქვს წიგნიდან – Юридическая Психология под. ред. Н. Давидова. 2018. стр. 137-140).

მოძალადეებისათვის დამახასიათებელია მიდრეკილება დომინირებისადმი და წინააღმდეგობების გადალახვისადმი. მათ აქვთ დაბალი მგრძნობელობა პიროვნებათაშორისი ურთიერთობებისადმი და ე. წ. ემოციური სიცივე. მათ თითქმის აქ აქვთ განვითარებული თვითანალიზის უნარი. მისი ქცევის ინტელექტუალური კონტროლი ძალიან დაბალია. მათთვის დამახასიათებელია იმპულსურობა, რიგიდულობა, სოციალური სიცივე და ადაპტაციის დარღვევა.

ყველა დამნაშავისათვის დამახასიათებელი ხასიათის უარყოფითი ნიშნები აღენიშნებათ მკვლელებსაც, მაგრამ მათ ქცევაში სპეციფიკური პიროვნული თავისებურებებიც იკვეთება. უპირველეს ყოვლისა ესენია ადვილად აგზნებდობა ძალიან მაღალი შფოთვის დონით. მათ მხოლოდ პირადი ინტერესები ამოძრავებთ. ისინი გარშემომყოფებთან მუდმივ კონფლიქტში არიან. არიან ძალზე ეჭვიანები, შურიანები, შურისმაძიებლები, ნებისმიერ ცხოვრებისეულ წინააღმდეგობას და პრობლემას ყოველთვის სხვა ადამიანებს აბრალებენ.

არსებობენ ძალადობრივი დანაშაულობის ისეთი წარმომადგენლობა, რომლებმაც მკვლელობა გაიხადეს პრფესიად და შემოსავლის წყაროდ. ესენია დაქირავებული მკვლელები ანუ ე. წ. ქილერები, რომლებიც საზოგადოებისათვის ძალიან დიდ საშიშროებას წარმოადგენენ. ესაა ხალხი, რომელიც მკვლელობაზე მიდის ცივი გონებითა და განზრახვით. როგორც მკვლევარები თვლიან (ი. ანტონინი) ქილერები, უმეტესწილად, ნეკროფილები არიან, რომელთაც აქვთ მკვლელობის მოთხოვნილება. მათ ძალიან უყვართ, აგრეთვე, რისკის სიტუაციები.

ძალადობრივი დანაშაულის ერთ-ერთი სახეა ე. წ. სექსუალური მკვლელობები. ესენი პათოლოგიური, უკიდურესად აგრესიული და ეგოცენტრული პიროვნებები არიან.

ამავე კატეგორიას მიეკუთვნება ტერორისტებიც. მათი ერთ-ერთი განშტოებაა ე. წ. სუიციდალური ტერორიზმი ანუ თვითმკვლელი ტერორისტები.

გამოყოფენ სამი ტიპის სუიციდურ ტერორისტულ აქტს:

1) პირები, რომლებსაც კარგად აქვთ გაცნობიერებული თუ რა ნაბიჯს დგამენ ისინი და რომლებიც საკუთარ ქცევას აკონტროლებენ. ესენი, ძირითადად, არიან ღრმად მორწმუნე მამაკაცები, რომლებსაც ჩადენილი აქვთ რელიგიური ან საყოფაცხოვრებო-ყოფით დანაშაული და შარიათის კანონის მიხედვით მისჯილი აქვთ სიკვდილი. ასეთი დანაშაული არის ძველი დანაშაულის, ერთგვარი, გამოსყიდვა.

2) ესაა ახალგაზრდა ადამიანები, რომლებიც გადიან სპეციალური მომზადების „ჯამაათში“ და რომელთაც ამუშავებენ იდეოლოგიურად. მათ ეუბნებიან, რომ თქვე-

ნი ბედნიერების ნამდვილი მტერი არის მომავალი ტერაქტის ობიექტი. ესენია რელიგიური ფანატიზმით შეპყრობილი ხალხი.

3) ესაა ახალგაზრდა გოგონები („ალახის პატარძლები“) და, აგრეთვე, საშუალო ასაკის ქალები („შავი ქვრივები“), ამ კატეგორიას ეწოდება „შახიდები“.

გამომძიებლის ფსიქოლოგია

გამომძიება არის შემეცნების პროცესი, რომელიც ემორჩილება ზოგად გნოსეოლოგიურ კანონზომიერებებს. ყოველი იურიდიული სპეციალობის წარმომადგენლის ქცევა მოიცავს სოციალურ, ძიებით, რეკონსტრუქციულ, კომუნიკატორულ და ორგანიზაციულ მხარეებს. გამომძიებლის სოციალური ქცევა გულისხმობს დანაშაულის ფაქტის სამართლებრივ პროპაგანდას და მის მონაწილეობას დამნაშავის ხელახლა აღზრდის პროცესში. გამომძიებლის მოღვაწეობის სოციალური მხარე ასახავს აგრეთვე პროფესიულ მიმართულებას, მოტივებს, ინტერესებსა და არჩეული პროფესიისადმი ემოციურ დამოკიდებულებას. გამომძიებელს თავისი პროფესიის სპეციფიკურობის გამო მუდმივად უხდება კონტაქტი ადამიანური ქცევის უარყოფით მხარეებთან.

გამომძიებლის ძიებითი ქმედება, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს დანაშაულს შესახებ ობიექტური ინფორმაციის შეგროვებას. გამომძიებლის ძიებითი მოქმედება საბოლოო ანგარიშით რეალიზირდება დანაშაულის გახსნაში. ძიებითი მოქმედების პირველი ეტაპი მოიცავს ინფორმაციის შეგროვებას კონკრეტული დანაშაულის შესახებ და მის ანალიზს. გამომძიებელმა ყურადღება უნდა მიაქციოს ერთი შეხედვით ნაკლებ მნიშვნელოვან დეტალებსაც კი. მას დაკვირვება სჭირდება ნებისმიერი ძიებითი ოპერაციის დროს. დაკვირვება არის აღქმის უმაღლესი ეტაპი. იგი გულისხმობს მოვლენათა შორის დამოკიდებულებათა ნებისმიერი, აქტიური და სისტემური აღქმის წარმოებას წინასწარ დასახული მიზნით. დაკ-

ვირვება აღქმის გამოყენებით წარმოებული სპეციფიკური პროცესია.

დაკვირვების საშუალებით გამომძიებელი „კითხულობს“ მოწმის, დაზარალებულის, ქვემიტანილის, ბრალდებულისა და დამნაშავეს შინაგანი სამყაროს გარეგანოვლინებებს, გრძნობებს, ემოციებს, შესტებს, მიმიკას და ა. შ. ყოველივე ეს ხელს უწყობს დანაშაულის ფსიქოლოგიური მოტივის დადგენას.

გამომძიებლის რეკონსტრუქციული ქცევა არის წარსული მოვლენების რეკონსტრუქცია ამ კვალის მიხედვით, რომელიც დამნაშავემ დატოვა დანაშაულის ჩადენის მომენტში. გამომძიებლის რეკონსტრუქციულ ქცევაში რეალიზდება მისი ისეთი შემეცნებითი ფსიქიკური პროცესები, როგორიცაა წარმოსახვა, მეხსიერება, ანალიზური და სინთეზური აზროვნება, ინტუიცია. გამომძიებლის აზროვნებისა და წარმოსახვის სპეციფიკა და ფუნქცია ერთმანეთის გამომრიცხავი ვერსიების წამოყენებაში მდგომარეობს. ყოველი წარმოსახული ვერსია შესაბამისობაში მოდის რეალურ სინამდვილესთან. გამომძიებლის მუშაობაში წარმოსახვის ხვედრითი წილი განსაკუთრებით დიდია ისეთი დანაშაულების გახსნის საქმეში, რომლებიც ჩადენილია მოწმეების გარეშე. რაც უფრო კარგად „ხედავს“ გამომძიებელი შინაგანი მხედველობით კონკრეტული დანაშაულის სურათს, მით უფრო სწორია მის მიერ შემუშავებული ვერსია. დანაშაულის ჩადენის ადგილის დათვალიერებისას გამომძიებელს წარმოსახვა აძლევს საშუალებას შეუმჩნეველი, უმნიშვნელო დეტალებითაც კი აღადგინოს დანაშაულის ნამდვილი სურათი.

გამომძიებლის წარმოსახვის თავისებურება არის ის, რომ მისი წარმოსახვა კი არ უსწრებს წინ ფაქტებსა და მოვლენებს, არამედ იგი წარსულში მომხდარი ამბების რეკონსტრუქციას ახდენს. ესაა რეტროსპექტული, ალმდგენი წარმოსახვა და მისთვის უფრო მეტადაა დამახასიათებელი კონკრეტულობა და რეალიზმი.

გამომძიებლის მთელ საქმიანობაში წარმოსახვასთან ერთად მონაწილეობს აზროვნება. გამომძიებელს მუდამ აქვს საქმე საგნებსა და მოვლენებს შორის არსებული კავშირების დადგენასთან. ესაა ანალიზისა და სინთეზის მოქმედების დიაპაზონი და ასპარეზი. გამომძიებელი ყურადღების გარეშე არ ტოვებს უმნიშვნელო დეტალებსაც კი, ოდნავ შესამჩნევ კავშირს მოვლენებს შორის.

შემოქმედებითი აზროვნება ხასიათდება ჭეშმარიტების დადგენის არასტანდარტული გზების ძიებით, როცა ამა თუ იმ შემთხვევის შესახებ ინფორმაცია მეტად მწირია.

გამომძიება, როგორც ავლნიშნეთ, არის შემეცნების პროცესი, რომელიც გამომძიებლის მიერ ხორციელდება დამტკიცების ფორმით. გამომძიებლის აზროვნების პროცესი ემორჩილება ფსიქიკურ პროცესთა ზოგად კანონზომიერებებს და ბევრი საერთო აქვს სხვა სფეროებში გამოვლენილი აზროვნების სპეციფიკური თავისებურებასთან.

გამომძიებლის შემეცნებითი მოქმედება ვლინდება მის მიერ რთული სააზროვნო ოპერაციების გადაჭრაში, პრობლემის სტრატეგიულ გადაწყვეტაში, სიტუაციისადმი შემოქმედებით მიდგომაში, რომლებსაც სჭირდება შემეცნებითი აქტივობა.

გამომძიებლის აქტივობა უნდა იყოს ოპერატიული, ე. ი. მაღალდინამიკური ინტერელექტუალური პროცესი, რომელიც მუდმივ კორექციას განიცდის პირობებისა და პრაქტიკული მუშაობის შედეგების გავლენით.

ინფორმაციის უკმარისობა, დროის დეფიციტის პირობებში განსაზღვრული მოქმედების შესრულების აუცილებლობა, მოითხოვს გამომძიებლის ინტელექტის პლასტიკურობას, პროდუქტიუობას, კრიტიკულობასა და მოქნილობას.

გამომძიებელს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ მონმეები და დაზარალებულები მოვლენებს ყოველთვის სუბიექტურად აღწერენ, მოქმედებს აპერცეფცია – წარსული გამოცდილების გავლენა აღქმაზე, ე. ი. გამომძიებლის აზროვნების ძირითადი თავისებურებებია პროფესიონალური დაკვირვება, ფაქტებისა და მოვლენების სისტემატური შეჯერების და შედარების უნარი, მოვლენათა „რეკონსტრუქცია“ მათი ირიბი ნიშნების მიხედვით, კრიტიკულობა და რეფლექსიურობა.

გამომძიებლის სააზროვნო მოქმედებას აქვს სპეციფიკური ხასიათი, მაგრამ არაა აზროვნების განსაკუთრებული ფორმა, იგი ემორჩილება ზოგად ფსიქოლოგიურ და ლოგიკურ კანონზომიერებებს.

რთული საგამომძიებლო ამოცანები ხასიათდებიან ძიებითი აქტების მრავალმხრივობითა და მრავალფეროვნებით. ამ დროს აუცილებელია ევრისტული აზროვნება, მოვლენათა განვითარების წინასწარ განჭვრეტა, მისი მექანიზმის მოდელირება წინა გამოცდილებისა და კონცეპტუალური ცოდნის საფუძველზე.

იურისპრუდენციაში ობიექტური ჭეშმარიტება დგინდება რაციონალური შემეცნების პროცესში. მაგრამ

რაციონალურ შემეცნებაში ლოგიკური აზროვნების გვერდით, როგორც დამხმარე ელემენტი, გამოიყენება ინტუიცია. ინტუიცია არის შემეცნება გაშლილი ლოგიკური მსჯელობის გარეშე. ინტუიცია ემოციურადაა შეფერილი, მაგრამ იგი მთლიანად ემოციებზე არ დაიყვანება.

გამომძიებლის ქარაქტეროლოგიურ თვისებათა შორის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ინტერელექტუალურ, ნებელობით და კომუნიკატორულ თვისებებს.

გამომძიებლის პიროვნების პროფესიულ-ფსიქოლოგიური თავისებურებანი განპირობებულია გამოძიებითი მოქმედების სოციალურ-პოლიტიკური, ზნეობრივი და ფსიქოლოგიური თავისებურებებით.

გამომძიებლებს კანონით ეკრძალებათ სამართალში მოცემულ პირებთან ურთიერთობის პროცესში გამოიყენონ ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური ძალადობა ან ფარული შთაგონება, მუქარა და სხვ.

გამომძიებლის მუშაობის მაღალი ფსიქიკური დადაბულობა მისი ფსიქიკის ნეიროფიზიოლოგიურ ორგანიზაციას განსაკუთრებულ მოთხოვნებს უყენებს. გამომძიებლის პროფესიის მნიშვნელოვანი ნერვულ-ფსიქიკური თავისებურებებია:

ა) სენტიზიურობა – გარე გამღიზიანებლების მიმართ აწეული ნერვულ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობა;

ბ) რეაქტიულობისა და აქტივობის ოპტიმალური შესაბამისობა;

გ) ემოციური გამძლეობა და სტაბილურობა;

დ) რეზისტენტობა – შინაგანი და გარეგანი პირობებისადმი წინააღმდეგობის გაწევის უნარი, რომელიც

ხელისშემშლელია დაწყებული ქცევის ბოლომდე მოყვანის საქმეში;

ე) ფსიქიკურ პროცესთა პლასტიკურობა;

ვ) შფოთვის დაბალი დონე – სახიფათო და რისკის პირობებში ზომიერი ემოციური აგზნებულობა;

ზ) ტოლერანტობა – ნერვულ-ფსიქოლოგიური გადაძაბვისადმი გამძლეობა და ამტანობა.

გამომძიებელი უნდა ფლობდეს ფსიქიკური ზემოქმედების ფაქიზ ხერხებს. ესაა ზნეობრივ-ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ხერხები, რომლებიც საბოლოო ანგარიშით საფუძვლად ედება გამომძიებლის ტაქტიკურ ოსტატობას. ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ხერხი არის გამომძიებლისადმი წინააღმდეგობის გამწევ პირზე ისეთი ზემოქმედება, როცა იქმნება დაფარული ინფორმაციის გამჟღავნების სიტუაცია. მაგალითად, მიზანმიმართული, ტაქტიკური კითხვების დასმით დასაკითხი პირის სურვილის მიუხედავად შეიძლება აღმოჩენილი იქნას ისეთი ფაქტები და დეტალები, რომელიც დანაშაულის რომელიმე თანამონაწილესათვისაა ცნობილი. დაკითხვის წარმოების დროს გამომძიებელმა ჭეშმარიტების დასადგენად უნდა გამოიყენოს დასაკითხი პირის როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი თვისებებიც. ამასთანავე აუცილებელია გამომძიებლის მხრიდან გამოირიცხოს ყოველგვარი ტყუილი და უპატიოსნება. ადგილი არ უნდა ჰქონდეს ინფორმაციის გამოძალვას. გამომძიებელი უნდა ზემოქმედებდეს არა ჩვენების შინაარსსა და მიმართულებაზე, არამედ დასაკითხი პირის მოტივაციურ სფეროზე.

დაკითხვის ფსიქოლოგია

დაკითხვის მიზანია საქმის წარმოებისათვის საჭირო ჭეშმარიტების დამდგენი ინფორმაციის მიღება. ჭეშმარიტი ინფორმაციის მისაღებად საჭირო ფსიქოლოგიური ხერხები რამდენიმე ტიპისაა: ა) მეხსიერების აქტუალიზაციის; ბ) ჩვენების მოტივაციის დამდგენი; გ) კონფლიქტური სიტუაციების თავიდან აცილების.

მეხსიერების აქტუალიზაციის ხერხებს მიეკუთვნება ისეთი ხერხები, რომლებიც იწვევს დასაკითხი პირის მიერ ასოციაციური კავშირების აღდგენას და აქტუალიზაციას და ამის საფუძველზე მოგონების გააქტიურებას. ესაა გამომძიებლის მიერ გასახსენებელი კითხვების დასმა, რომლის მიზანია საქმის გარემოებათა დეტალების გახსენება. ეს კითხვები არ უნდა შეიცავდეს შთაგონების ელემენტებს. დაკითხვის დროს შეიძლება აგრეთვე ნივთმტკიცებების გამოყენებაც. მეხსიერების გამოცოცხლებისა და გააქტიურების მდიდარ მასალას იძლევა ეჭვმიტანილის ან მოწმის შემთხვევის ადგილზე დაკითხვა, როცა შემთხვევის ადგილის ხელახალი აღქმა აცოცხლებს ასოციაციებს.

ჩვენების მოტივაციის დამდგენი ხერხებია კითხვების ისეთი საერთო დასმა, რომელიც გულისხმობს განისაზღვროს დასაკითხი პირის ქცევის მოტივები. ბრალდებულის მოტივაცია ჩვეულებრივად ვლინდება მისი ჩვენების მოსმენის პროცესში, მაგრამ ხანდახან „გულწრფელი“ ჩვენების უკან იმალება დამნაშავეს მიერ კარგად მოფიქრებული პოზიცია, რომლის მიზანია გამომძიებლის ყურადღების გადატანა ისეთ დეტალებზე, რომლებსაც არ აქვთ არსებითი მნიშვნელობა.

დამნაშავეის მხილების საშუალებაა ისეთი კომპლექსური ხერხების გამოყენება, რომლებშიც თავს იყრის გამოძიებისათვის ცნობილი ყველა ინფორმაცია. საქმის შესახებ არსებულ დეტალურ ინფორმაციაში არის დამნაშავეის დანაშაულის დამადასტურებელი ინფორმაციაც. ამიტომ გამომძიებელმა ეს ინფორმაცია არა მხოლოდ ზუსტად და დეტალურად უნდა იცოდეს, არამედ იგი უნდა უთხრას ბრალდებულს ზუსტად იმ მომენტში, რომელიც ყველაზე მეტადაა ეფექტური. გამომძიებელმა წინასწარი პროგნოზიც კი უნდა გააკეთოს თუ რა შედეგს გამოიღებს მამხილებელი ინფორმაციის თქმა ბრალდებულისათვის.

ფსიქოლოგიური ხერხები, რომლებიც ხელს უწყობენ ტყუილის აღმოჩენას, ერთიანდებიან დაკითხვის ტაქტიკურ ფორმებში. ეს კითხვებია დამაზუსტებელი, საკონტროლო და მადეტალიზებელი. ტყუილის თქმის დროს ცრუ ჩვენებები მიმართულია ცალკეულ ფაქტებზე და გარემოებებზე და როგორც წესი დაკავშირებულია დასაკითხი პირის პოზიციასთან. სიცრუე ადვილად მჟღავნდება მაშინ, როცა გამომძიებელი საფუძვლიანადაა მომზადებული დაკითხვისათვის და კარგადაა ორიენტირებული საქმესთან დაკავშირებულ ყველა დეტალში. ცრუ ჩვენების პროცესში ირღვევა თხრობის თანამიმდევრობა, ლოგიკა, ჩნდება პაუზები. ამიტომ ამ შემთხვევაში სიცრუის აღმოჩენის კარგი საშუალებაა დეტალიზაციისა და კონტროლისათვის საჭირო დამატებითი კითხვების დასმა. დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე, ცრუ ჩვენების სანინააღმდეგო ნივთმტკიცებების დემონსტრაციასაც.

კონფლიქტური სიტუაციის თავიდან აცილების ფსიქოლოგიური ხერხებია ფსიქოლოგიური კონტაქტის ემოციური ფონი. გამომძიებელმა დასაკითხ პირთან უნდა დაამყაროს კეთილი განწყობილება, შექმნას ნდობის ატმოსფერო. კონფლიქტური სიტუაცია აღმოცენდება იმ შემთხვევაში, როცა დაკითხვის პროცესის მონაწილე პირთა ინტერესები ერთ მიზანს არ ექვემდებარება. ეს ხდება იმ შემთხვევაში, როცა დასაკითხი პირი ყოველნაირად ცდილობს დაფაროს სიმართლე და არ იძლევა ჭეშმარიტ ინფორმაციას.

მოწმის ჩვენება არის მოწმის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია იმ ფაქტის და მოვლენების შესახებ, რომელთაც საქმისათვის აქვს მნიშვნელობა. ამიტომ გამომძიებელმა და მოსამართლემ უნდა გაანალიზონ ამ ინფორმაციის მსვლელობის დინამიკა პირველწყაროდან ბოლო პირამდე. მოწმის ჩვენების ჩამოყალიბების პროცესი პირობითად იყოფა სამ ეტაპად: აღქმა, დამახსოვრება და აღდგენა-მოგონება. ეს ეტაპები ხასიათდებიან საკუთარი სპეციფიკური კანონზომიერებებით. ადამიანის მიერ ნებისმიერი ინფორმაციის მიღება-აღქმის გზით იწყება. აღქმადობა ერთსა და იმავე ადამიანებთან სხვადასხვა ფაქტორთა გავლენით განსხვავებულია, რაც პრაქტიკაში უნდა იქნას გათვალისწინებული, როცა ეჭვი ჩნდება მოწმის მხედველობის, სმენისა და შეგრძნების, სხვა მოდალობის ნორმალური ფუნქციონირების შესახებ.

ცნობილია, რომ აღქმის სისრულესა და სიზუსტეზე გავლენას ახდენს წარსული გამოცდილება, ცოდნა, მოთხოვნილებები, ინტერესები და ის ამოცანები და მიზნები,

რომელსაც აღმქმელი სუბიექტი ისახავს. ამის გამო აღქმა ამორჩევით ხასიათს ატარებს.

დანაშაულის რომელიმე ეპიზოდის აღქმის დროს მიღებული ინფორმაცია ხშირად ფრაგმენტულია, მრავალეტაპიანია. გამომძიებელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს აღქმის ილუზიების კანონზომიერებანი, რომლებიც საფუძველი ხდება დამახინჯებული და მცდარი ინფორმაციისა. მოწმეს შეიძლება მოუვიდეს ოპტიკური, სმენითა და სხვა შეცდომები. ამასთანავე, მისი შეცდომები შეიძლება ეხებოდეს ზომების მცდარ შეფასებას მანძილის, სიჩქარის, რიცხვის და ა. შ. მცდარ აღქმას.

აღქმის სიზუსტეზე ძალზე ურაცოფითად მოქმედებს შიში. დანაშაულის ეპიზოდების აღქმა ადამიანს უხდება არაჩვეულებრივ, ექსტრემალურ სიტუაციებში, რომელსაც თან ახლავს შიში. შეშინებული ადამიანის აღქმის სიზუსტე და სისრულე ყოველთვის ეჭვის ქვეშ უნდა დადგეს. აღქმის პროცესში აღმოცენებული მკვეთრი განცდები აღქმის სიზუსტეს და სისრულეს ანელებს. ცნობილია აფექტის გავლენა დაზარალებულთა მცდარ ჩვენებებზე.

დანაშაულის დეტალების აღქმაზე გავლენას ახდენს აგრეთვე მომხდარი ფაქტისადმი მოწმის დამოკიდებულება. მაგალითად, მოწმე დამნაშავის რომელიმე მოძრაობას თავდასხმად ან თავდაცვად აღიქვამს იმის მიხედვით, თუ რომელ მხარეს იჭერს ის. შეიძლება ობიექტური აღქმა დამახინჯდეს მოწმის მიერ რომელიმე მხარისადმი სიმპატი-ანტიპათიის გამოჩენის მიხედვით.

მოწმის ჩვენება არის ძალზე რთული და მრავალმხრივი პროცესის შედეგი. მოწმის ჩვენების ფორმირებაში უმთავრესად მონაწილეობს მხედველობითი შეგრძნე-

ბები. მხედველობის საშუალებებით ადამიანი აღიქვამს გარე სამყაროს საგანთა და მოვლენათა 80 %. დაკითხვის დროს ხშირად ისმის საკითხი რომელიმე საგნის განსაზღვრული მანძილიდან დანახვის შესახებ. ა. ბო-დალიოვის მონაცემებით, ადამიანის გარეგნობის აღქმა შეიძლება: ორი მეტრის მანძილზე შეიძლება დავინახოთ ნაოჭები სახეზე, სამოც მეტრზე ვარჩევთ თვალებს, ცხვირს, თითებს, 300 მეტრზე – თავს, მხრებს სახის სიმრგვალეს, ხელის მტევანს, 700 მეტრზე – ხელებისა და ფეხების მოძრაობას. ერთი კოლომეტრიდან ჩანს ადამიანის მხოლოდ საერთო კონტური, მაგრამ ძალზე ძნელი გამოსარჩევია ადამიანის სქესი, ასაკი, ტანსაც-მლის სახეობა. ორ კილომეტრზე შეიძლება ადამიანი გა-მოყო გარე სამყაროს საგნებისაგან. ხოლო ხუთ კილო-მეტრზე ადამიანი შეუიარაღებელი თვალით არ ჩანს.

გამომძიებელს უნდა ახსოვდეს, რომ მანძილის აღ-ქმა მხედველობის დეფექტის მქონე პირებთან განსხვა-ვებულია და ამ მდგომარეობის იგნორირება დაკითხვისა და ჩვენების დროს არ შეიძლება.

მოწმისა და დაზარალებულის მიერ სივრცის აღქმა-ში ადგილი აქვს აგრეთვე მხედველობის ილუზიებით გა-მოწვეულ უზუსტობებსა და დამახინჯებებს. მხედველო-ბის ილუზიების საფუძველია ფიზიკური, ფიზიოლოგიუ-რი და ფსიქოლოგიური ფაქტორები. მოწმეთა ჩვენებებ-ში უფრო ხშირად ფიგურირებს ფსიქოლოგიური ფაქტო-რებით გამოწვეული ილუზიები. მაგალითად შეიძლება ადამიანმა არასწორად აღიქვას საგნის სიდიდე იმის მი-ხედვით, თუ რა სიდიდის საგნებშია იგი მოქცეული. თუ საშუალო სიდიდის საგანი მოქცეულია დიდი საგნების

გარემოცვაში, იგი გვეჩვენება გაცილებით უფრო პატარად, ვიდრე რეალურად არის.

მონმეტა და დაზარალებულთა ჩვენებებში ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე დროის აღქმას: ხშირად დანაშაულის ჩადენის დროის ზუსტ აღქმასა და განსაზღვრას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. გამოძიების საგანსა და ინტერესებს ხშირად შეადგენს დროის მცირე მონაკვეთები – წამები, წუთები, საათები. ხშირია შემთხვევები, როცა მონმე ან დაზარალებული ვერ იგონებს როდის, რომელ დღეს მოხდა დანაშაულის ფაქტი. ასეთ შემთხვევაში დროით ორიენტირად შეიძლება გამოდგეს მსოფლიოს ან ქვეყნის ღირსახსოვარი მოვლენები. ერთ-ერთი საქმის გამოძიებისათვის აუცილებელი იყო დაედგინათ, თუ რომელ დღეს იყიდა მონმემ ნაქურდული ფოტოაპარატი, რომელიც მას არ ახსოვდა. გახსენებისათვის გამოძიებლემ მონმეს სთხოვა გაეხსენებინა ხომ არ მომხდარა ამ დროისათვის ქვეყანაში რაიმე ღირსახსოვარი ფაქტი. მონმემ უჩვენა, რომ წინა დღეს რადიოთი გადმოსცეს კოსმოსში პირველი ადამიანის გაფრენის შესახებ. ამის შემდეგ უკვე ადვილი გახდა ზუსტი თარიღის დადგენა.

დროის ინტერვალების აღქმაში დიდი მნიშვნელობა აქვს გრძნობებსა და ემოციებს. როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი ემოციების დროს ადგილი აქვს დროითი ინტერვალების გადაფასებას. დამნაშავე, რომელიც დანაშაულის ჩადენის მომენტში განიცდის დიდ ნერვიულ დაძაბულობას და შესაბამის ნერვიულ დატვირთვას, ობიექტურად ვერ შეაფასებს დროით ინტერვალებს. ამიტომ მონმისა და დაზარალებულის მიერ დროითი ინტერვალების აღქმა ხშირად არ ემთხვევა ერთმანეთს.

დროის მონაკვეთების აღქმის დროს აშკარა გადაფასებას აქვს ადგილი იმ შემთხვევაში, როცა მოწმეები და დაზარალებულები განიცდიან შიშს და მღელვარებას. ხელიგნების ჯგუფი შემოიჭრა შენობაში, სადაც ორი მოხუცი ქალი იმყოფებოდა და ატეხეს დეზოში. დაკითხვაზე ამ ქალებმა უჩვენეს, რომ ოთახში შემოიჭრა რვა ადამიანი და დეზოში გრძელდებოდა ნახევარ საათს. სინამდვილეში კი იყვნენ ხუთნი და დეზოში გრძელდებოდა ათ წუთს.

დროის აღქმასთან მჭიდრო კავშირშია მოწმისა და დაზარალებულის მიერ მოძრაობის სიჩქარის აღქმა. ანალოგიურ ფაქტებთან გამომძიებლეს საქმე აქვს სატრანსპორტო შემთხვევების, ავარიების და ა. შ. დროს, აუცილებელი ხდება სატრანსპორტო საშუალებათა მოძრაობის სიჩქარის დადგენა. იშვიათია შემთხვევები, როცა მოწმე ზუსტად განსაზღვრავს სატრანსპორტო საშუალებების სიჩქარეს. როგორც წესი ადამიანის მიერ მოძრაობის სიჩქარის აღქმა და შეფასება არაზუსტია. ცდებიან მძღოლებიც კი.

აღქმაზე უარყოფით გავლენას ახდენს აგრეთვე აფექტებიც. აფექტები ესაა მეტად ინტენსიური და ხანმოკლე ემოციური რეაქციები. მას ახლავს სასონარკვეთა, რისხვა. აფექტის დროს მცირდება კონტროლი საკუთარ თავზე და სუსტდება შემკავებელი მექანიზმი. აფექტის მდგომარეობაში მყოფი პირის აღქმა და ჩვენება არასრული და უზუსტოა.

ცნობილია, რომ გულწრფელი მოწმეც კი შეცდომებს უშვებს ჩვენებაში, როცა საქმე აღქმასა და მეხსიერებას ეხება. ერთმანეთისაგან ანსხვავებენ სუბიექტურად მართალ ჩვენებას ობიექტურად მართალი ჩვენები-

საგან. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით ჭეშმარიტია ყველა ის ჩვენება, როცა მოწმე დარწმუნებულია ჩვენების ჭეშმარიტებაში.

თუ მოწმემ დანაშაულებრივი შემთხვევა თავდაპირველად აღიქვა არასწორად, მას ცხადია, დაკითხვაზე სწორი ჩვენების მოცემა არ შეუძლია. ამის დასტურია კლასიკური ექსპერიმენტი, რომელიც ჩატარდა იურისტ-ექსპერტთა ერთ-ერთ შეკრებაზე. სხდომის მიმდინარეობის დროს რამდენიმე უცნაურად ჩაცმული პიროვნება შემოცვივდა დარბაზში და დაიწყეს სირბილი, ყვირილი, გაისროლეს რევოლვერი და გაუჩინარდნენ. სხდომის მონაწილეებს (იურისტებს) შემდეგ სთხოვეს მიეცათ ჩვენება მომხდარი ფაქტის შესახებ. (ექსპერიმენტატორისათვის ამ სცენის ყველა დეტალი წინასწარ იყო დაგეგმილი და გათამაშებული). ექსპერიმენტმა გამოარკვია, რომ პროფესიონალმა იურისტებმა ჩვენების მიცემის პროცესში უამრავი შეცდომა დაუშვეს კოსტიუმების, ადამიანთა რაოდენობის, სიტყვების, მოვლენათა თანამიმდევრობისა და სხვათა აღწერისას. გამეორებითი ჩვენების შედეგი ყოველთვის ერთნაირი იყო – ცდის პირები უამრავ შეცდომას (კურიოზულსაც) უშვებდნენ სცენაში მონაწილეთა გარეგნობის აღწერაში.

აღქმულ ინფორმაციას ინახავს შემეცნებითი ფსიქიკური პროცესი – მეხსიერება, რომელიც ორგვარია – ნებისმიერი და უნებლიე. ნებისმიერი მეხსიერების დროს მოწმე, რომელსაც ესმის მომხდარი ფაქტის მნიშვნელობა, წინასწარგანზრახვით იმახსოვრებს შემთხვევის ყველა დეტალს შემდგომში საჭიროების მიხედვით აღსადგენად. ასეთი მოწმეების ჩვენება სრული და საიმედოა.

უნებლიე მეხსიერების დროს მოწმე ასეთ ამოცანას არ ისახავს. დანაშაულის შესახებ ინფორმაციას იგი გვანვდის იმ ფორმითა და სახით, როგორიც მას უნებლიედ ჩარჩა მეხსიერებაში. ასეთი ინფორმაცია, რა თქმა უნდა, იძლევა საჭირო მასალას, მაგრამ მას სჭირდება ღრმა დაკვირვება და შემოწმება. უნებლიე მეხსიერებაზე ძლიერ გავლენას ახდენს ემოციები. ისეთი ფაქტები, რომლებიც მოწმეებში ძლიერ ემოციებს იწვევენ, უარყოფითად მოქმედებენ როგორც აღქმის, ასევე დამახსოვრების პროცესზეც. მოგონებაზე უარყოფითად მოქმედებს აგრეთვე დაძაბული გონებრივი მოქმედება, ახალ აღქმათა და საინტერესო მოვლენათა სიმრავლე. ინფორმაციის შენახვის ხანგრძლივობა აგრეთვე დამოკიდებულია მოწმის ინდივიდუალურ და ასაკობრივ თავისებურებაზე.

გამომძიებელმა უნდა იცოდეს, რომ მოწმე ყველაფერს ვერ აღადგენს დაკითხვაზე. იგი ფიქრობს, რომ ყველა დეტალის გახსენება არცაა საჭირო და რასაც ამბობს და იხსენებს, ეს სრულიად საკმარისია საქმისათვის. ინფორმაციის ზოგიერთი ნაწილის მოწოდებას იგი არც თვლის. გამომძიებელმა კი მოწმისაგან ამომწურავად პასუხი უნდა მიიღოს და მან მოწმეს დაკითხვის მცდელობის დროს ისეთი კითხვები უნდა დაუსვას, რომლებიც მოწმეს გაუადვილებენ ან დეტალების გახსენებასა და აღდგენას, იწვევს დამატებით ასოციაციებს და სამბოლოო ანგარიშით აცოცხლებენ მეხსიერებას. ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს, რომ მოწმის მეხსიერებაში დავინყებულები ფაქტების გახსენებისათვის გამომძიებელმა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დასვას შთაგონებადი კითხვები.

დაკითხვა, როგორც ვნახეთ, არის ეჭვმიტანილთან, ბრალდებულთან, დაზარალებულთან და მოწმესთან წარმოქმნილი პროცესუალური მოქმედება, რომლის მიზანია კონკრეტული კრიმინალურ საქმესთან დაკავშირებული ჭეშმარიტი ინფორმაციის მიღება.

გამომძიებლის მიერ დაკითხვის პროცესს აქვს ხუთი სტადია (ვ. ვოლკოვი. გვ. 96-97):

1) პირველი სტადია – შესავალი. გამომძიებელი დასაკითხი პირისაგან ლებულობს ანკეტურ მონაცემებს (სახელი, გვარი, დაბადების წელი, ოჯახური მდგომარეობა, განათლება). თუმცა ეს საქმის გარეგნული და ფორმალური მხარეა. ამ ნაწილის ფსიქოლოგიური ქვეტექსტი არის მომავალი საუბრის მიმართულებისა და ფორმის განსაზღვრა.

2) მეორე სტადია – ფსიქოლოგიურ კონტაქტზე გადასვლა. ამ სტადიაზე გამომძიებელი დასაკითხის არსების შესახებ სვამს ნაკლებად მნიშვნელოვან კითხვებს. ამ სტადიის ძირითადი ამოცანაა ფსიქოლოგიური კონტაქტის დამყარება, საუბრის აწყობა. ამ სტადიაზე იკვეთება საუბრის ისეთი ზოგადი პარამეტრები, როგორიცაა ტემპი, რიტმი, დაძაბულობის დონე და არგუმენტების დამაჯერებლობა.

3) მესამე სტადია – დასაკითხი სუბიექტისაგან იმ ძირითადი ინფორმაციის მიღება, რომელიც აუცილებელია დანაშაულის გახსნისათვის. ფსიქოლოგიის ცოდნით შეიარაღებული გამომძიებელი ამ ამოცანას წარმატებით წყვეტს. თუმცა, ჩვენების მიღების შემდეგ საგამომძიებლო პროცესის დამთავრებაზე ადრეა საუბარი.

4) მეოთხე სტადია – გამომძიებლის მიერ დასაკითხი პირისაგან მიღებული ინფორმაციის შედარება-დაპი-

რისპირება საქმეში არსებული სხვა მონაცემებთან და დამატებითი კითხვების საშუალებით უზუსტობების გამორიცხვა.

5) მეხუთე სტადია – გამომძიებლის მიერ მიღებული ინფორმაციის წერილობით დაფიქსირება და ხელმო-საწერად წარდგენა დასაკითხი პირისადმი.

მეხსიერება, როგორც აღქმა, გარესამყაროს ასახვის პროცესია. მეხსიერება მოიცავს სამ სტადიას ესაა დამახსოვრება, შენახვა და აღდგენა-მოგონება.

დასამახსოვრებელი შინაარსის მიხედვით მეხსიერება იყოფა ოთხ ჯგუფად (ეტაპად).

ა) მეხსიერება მოძრაობის მიმართ, რომელიც გამოიხატება ადამიანის მიერ სხვადასხვა მოძრაობების დამახსოვრებასა და აღდგენაში. მეხსიერების ეს ტიპი კარგად იმახსოვრებს საყოფაცხოვრებო, სპორტულ და სხვა მოძრავი ტიპის შთაბეჭდილებებს;

ბ) ემოციური მეხსიერება, რომლის დროსაც ადამიანი კარგად იმახსოვრებს და აღადგენს განცდილ სიხარულს, დარდს, შიშს. დაზარალებული არა მარტო იმახსოვრებს რომელიმე საგანს ან მოვლენას, არამედ ემოციურ მიმართულებებს ამ საგნების მიმართ;

გ) სიტყვიერ-ლოგიკური მეხსიერება. მეხსიერების ასეთი ტიპის ადამიანი კარგად იმახსოვრებს აზრებს, გამონათქვამებს, დეფინიციებს, თემებს. ამ დროს აღდგენა-მოგონებაც ზუსტია;

დ) ხატოვანი მეხსიერება, როცა დაზარალებულს ან მოწმეს ამახსოვრდება და თვალწინ უდგას შემთხვევის ეპიზოდების და დეტალების ხატები, რომლის აღწერაც სიძნელეს არ წარმოადგენს. ასეთი პირები კარგად იგონებენ ადამიანთა სახეებს. ადგილის სურათებს, ადამიან-

თა ხმას, თმის ფერს, პროდუქტების ყნოსვით და გემოს თვისებებს.

ყოველ მოგონებას მოეთხოვება, რომ მასში ინფორმაცია ობიექტური სისწორით იყოს გადმოცემული სუბიექტის მიერ, რაც ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით მეტად ძნელი საქმეა. ადამიანთა ერთი ნაწილი ასხვაფერებს მომხდარ ფაქტს, ავსებს მას შეთხზული მომენტებით და ამახინჯებს მას ყოველი წინასწარი განზრახვის გარეშე. დამახსოვრებაზე დიდ გავლენას ახდენს განზრახვა. თუ ადამიანი სწავლობს ან აკვირდება რაიმეს მისი დამახსოვრების მიზნითა და განზრახვით, იგი უკეთესად მოიგონებს მას შემდგომ, ვიდრე მაშინ, როცა ეს კეთდება განზრახვის გარეშე. ცნობილი ფსიქოლოგი ე. კლაპარედი, რომელიც ლექციებს კითხულობდა სასამართლო ფსიქოლოგიაში, მსმენელებს უსვამდა მარტივ კითხვებს, რომლებიც უნივერსიტეტის კარებს, ფანჯრებს და ვესტიბიულის სვეტებს შეეხებოდა. ამ საგნებს სტუდენტები ყოველდღე ხედავდნენ. მიუხედავად ამისა, ისინი უამრავ შეცდომებს უშვებდნენ არა მარტო მათ აღწერაში, არამედ არსებობაშიც (სტუდენტთა ერთი ნაწილი ამტკიცებდა, რომ შემოსასვლელში არავითარი ფანჯარა არ იყო, სინამდვილეში კი ორი ფანჯარა იყო).

როცა მოწმეს უძნელდება რაიმეს მოგონება, ხოლო გამომძიებელს ძალიან ესაჭიროება მისი ჩვენება რომელიმე კონკრეტული საკითხის შესახებ და დაჟინებით მოითხოვს მისგან მოგონებას, ასეთ დროს მოწმე მოიშველიებს მის ფანტაზიას და შეავსებს ხარვეზებს, რისი მოგონებაც არ შეუძლია მოწმეს დანაშაულის ჩადენის მომენტში, მაგრამ მან შეიძლება გაიფიქროს, რომ ქუდი

შეიძლება წითელი ყოფილიყო და „მოაგონდეს“, რომ დამნაშავეს წითელი ქუდი ეხურა.

მონმეთა და დაზარალებულთა ჩვენების სიზუსტესა და სისრულეზე გავლენას ახდენს აგრეთვე სიმპატია-ანტიპატია და წინასწარ შემუშავებული განწყობების სტერეოტიპი. ამერიკაში ფეხბურთის გულშემატკივართა დიდი ჯგუფს უჩვენეს ფილმი ფეხბურთის იმ მატჩის შესახებ, რომელიც მათ სულ ახლახანს ნახეს. ცდის პირები იყვნენ ორივე გუნდის გულშემატკივრები, რომლებსაც დაავალეს დაეფიქსირებინათ წესების ყოველგვარი დარღვევები. აღმოჩნდა, რომ ცდის პირები მოწინააღმდეგე გუნდის მოთამაშეთა ყველა დარღვევას დიდი გულმოდგინებით, და სიზუსტით აღრიცხავდნენ, ხოლო თავიანთი გუნდის მოთამაშეთა დარღვევებს „ვერ ამჩნევდნენ“. ასეთი რამ ხშირად ხდება იმ მონმეთა ჩვენებებში, რომლებიც ახლო ნათესაურ ან მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებიან ბრალდებულთან.

მცდარი აღქმის პირობაა, აგრეთვე, ალკოჰოლი. მისი უარყოფითი გავლენა რეაქციის დროზე მეტად დიდია. ასეთ დროს ყველაფერი შენელებულია, დარღვეულია მოძრაობის კოორდინაცია. „ალკოჰოლის მცირე დოზაც კი ასუსტებს მხედველობას, სმენას, ყნოსვას, ფერების აღქმას (განსაკუთრებით წითელი ფერისას). ამიტომ მონმეთა დაკითხვისას გამომძიებელმა უნდა გაარკვიოს, ხომ არ ჰქონდა დასაკითხ პირს მიღებული სპირტის მცირე დოზაც კი.

ცდილობს რა თავი აარიდოს პასუხისმგებლობას, დამნაშავე ფარავს დანაშაულში მის მონაწილეობას და იწყებს ყველაფრის უარყოფას. ასეთი დამნაშავეები თხზავენ ათასგვარ ლეგენდას ალიბის დასამტკიცებლად.

სიმართლის დაფარვის დროს ბრალდებული შეიძლება სარგებლობდეს შემდეგი მოტივებით. სიმართლის დაფარვა მხოლოდ „დამცავი იმპულსით“ არ შემოიფარგლება. საკუთარი დანაშაულის დაფარვის მოტივი არ ატარებს იმპულსურ ხასიათს. იგი კარგად გაცნობიერებული და მყარია. ეს მოტივებია:

ა) სასჯელის შიში. ეს მოტივი ყველაზე უფროა გავრცელებული. ხშირად ესაა გამჟღავნების, გახმაურების, საზოგადოებრივი გაკიცხვის, სირცხვილის შიში. მართალი ჩვენების დაფარვას ხელს უწყობს აგრეთვე შემთხვევები, რომლებიც დაკავშირებულია ბრალდებულის ან მისი ოჯახის წევრების ინტიმური მხარის გამჟღავნებასთან.

ბ) სიმართლის დაფარვის მოტივი შეიძლება იყოს დანაშაულის თანმონაწილეთა დაფარვა, აგრეთვე დაინტერესებულ პირთა მხრიდან შურისძიების შიში. დაფარვა ხელს უწყობს აგრეთვე დამნაშავის რწმენას დანაშაულის გაუხსნელობის შესახებ.

გ) დაფარვა შეიძლება ატარებდეს პათოლოგიურ ხასიათს და დაკავშირებული იყოს დამნაშავის ფსიქოლოგიური სფეროს დეფექტებთან.

არსებობს ტყუილის სხვადასხვა ფორმა. აშკარა ტყუილი ადრე გამოვლინდება ხოლმე. პრაქტიკაში ძალზე გავრცელებულია ინფორმაციის მხოლოდ იმ ნაწილის დაფარვა, რომელიც მისთვის არასასრუფელია. ასეთ დროს ცრუ ჩვენებები საბოლოო ანგარიშით წინააღმდეგობაში მოდის მართალ და სწორ ჩვენებებთან. ამიტომ გამომძიებელმა ბოლომდე უნდა აცალოს ბრალდებულს თვითონ გაიხლართოს ლოგიკურ წინააღმდეგობებში და დაინახოს სიმართლის დაფარვის უპერსპექტივობა.

ბრალდებულმა, რომელიც შეგნებულად სტყუის, სიმართლე კარგად იცის, მის ცნობიერებაში ერთდროულადაა მოცემული საქმის ნამდვილი და გამოგონილი, მის მიერ შეთხზული ვითარება. იგი აქცენტს აკეთებს გამოგონილზე და ფარავს სიმართლეს. ამიტომ მას ხშირად წამოცდება საქმის ზოგიერთი დეტალის შესახებ, რომელიც სინამდვილეს შეეფერება და ეს შემთხვევა გამომძიებელმა ხელიდან არ უნდა გაუშვას.

ერნ თრენკელი მიიჩნევს, რომ მოწმის ჩვენების ფორმისა და შინაარსის თავისებურებები, გარკვეულწილად, დამოკიდებულია კონკრეტული მოწმის ფსიქიკურ თავისებურებებზე. ითვლება, რომ სიმართლის თქმის უნარი და სანდოობა გარკვეული მდგრადი-მორალური თვისებაა და იგი ყოველი ადამიანისთვის კონსტანტურია. თუმცა, რა თქმა უნდა, ეს თვისება ვარიაციულია სხვადასხვა ადამიანებთან, რომელთა სანდოობა დაბალია. ავტორის მიხედვით ესენი არიან „პათოლოგიური მატყუარები“ და სხვა ფსიქიკური აშლილობის ზოგიერთი პირი, რომელთა კონტაქტი რეალობასთან გაუკულმართებულია და ისინი სამყაროს თითქმის ყოველთვის დამახინჯებულად აღიქვამენ.

ყოველი მოწმის სანდოობა განიცდის პიროვნულ და სუბიექტურ კვალს. მაგრამ, ამავე დროს, დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ კონკრეტულ გარემოს, სადაც ეს ადამიანები რაიმეს აკვირდებიან. ამიტომაც, რომ მოწმის ჩვენების სანდოობა კონკრეტული ადამიანებისათვის ვარიაციულია განსხვავებული სიტუაციების მიხედვით. სრულიად პატიოსანი ადამიანი შეიძლება მოხვდეს ისეთ სიტუაციაში, სადაც მისი დისპოზიცია ბლოკირებული იქნას რაიმე ფაქტორით, რასაც შედეგად მოყვება მისი მეხსიერების

ხატების შეცვლა და, საბოლოო ანგარიშით, მცდარი ჩვენებები. ნებისმიერი მოწმე უნიკალური და განუმეორებელი პიროვნებაა და ეს თავისებურება, ხშირად, გადამწყვეტ გავლენას ახდენს მისი ჩვენების ფორმასა და შინაარსზე. ამის გამო ხშირად უნდა მოხდეს მოწმის თვისებებისა და უნარების ფსიქოლოგიური შემოწმება. ასეთი შეიძლება იყოს მოწმის უნარი მთლიანობაში დაინახოს და აღიქვას მოვლენა, დროისა და მანძილის შეფასების უნარი, მოწმის შთაგონებადობა და კონფორმიზმი და ა. შ.

ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში პიერ ლაპლასმა ჩამოაყალიბა მოწმის ჩვენების ოთხი პოსტულატი:

- ა) მოწმე არ ცდება და არ ტყუის;
- ბ) მოწმე არ ცრუობს, მაგრამ ცდება;
- გ) მოწმე არ ცდება, მაგრამ ცრუობს;
- დ) მოწმე კიდევ ცრუობს და კიდევ ცდება.

ძალიან საინტერესოა ე. წ. „სიცრუის დეტექტორის“ გამოყენება დაკითხვის პროცესში. როგორც ცნობილია ემოციებს თან ახლავს ბევრი შინაგანი ცვლილება: ფართოვდება თვალის გუგები, წარბები იწევა ძალიან მაღლა, მატულობს არტერიული წნევა, ვიწროვდება არტერიები და სისხლის მოჭარბებული რაოდენობის გატარებისას იგი ხვდება კანქვეშა კაპილარებში, რის გამოც ადამიანი წითლდება, რაც ემოციის არსებობის ერთ-ერთი უტყუარი მაჩვენებელია.

იცვლება სუნთქვის სიხშირე და სიღრმე. ფილტვების ბრონქები ფართოვდება, რის გამოც ჟანგბადის მოხმარება თითქმის 20%-ით იზრდება.

ემოციები გავლენას ახდენენ, აგრეთვე, ღვიძლის მუშაობაზეც, რაც გამოიხატება კუნთებისათვის მეტი შაქრის გამოყოფაში. ოფლის ჯირკვლები გამოყოფენ დიდი რაოდენობის სითხეს. ცნობილია გამოთქმა – „ცივმა ოფლმა დამასხა“. ემოციების დროს კი ნერწყვის ჯირკვლები განიცდიან ბლოკირებას. ადამიანს „პირი უშრება“.

ემოციების მიმდინარეობის პროცესში სუნთქვის გარდა ადამიანს არ შეუძლია მართოს და გააკონტროლოს ორგანიზმის სხვა არც ერთი ფუნქცია. თუმცა, ფსიქოლოგების ამ აზრს არ იზიარებენ იოგები, მაგრამ რაც არ უდნა დიდი იყოს იოგების შესაძლებლობები ამ მიმართულებით, ადამიანთა უმრავლესობას არ შეუძლია კონტროლი გაუნიოს საკუთარი შინაგანი ორგანოების მუშაობას. ამიტომ ორგანული ცვლილებები ითვლება ემოციების მიმდინარეობის სანდო მაჩვენებლად.

დ. ლარსენმა გამოიგონა მეტად მგრძნობიარე და „ჭკვიანი“ აპარატი, რომელსაც შეუძლია დააფიქსიროს სისხლის წნევის, სუნთქვის სიხშირის და კანის მგრძნობელობის უმნიშვნელო და ფაქიზი ცვლილებები. შემდგომში ეს აპარატი გააუმჯობესა ლ. კილერმა და მას უწოდა „პოლიგრაფი“, რომელსც შეუძლია აღმოაჩინოს ძალზე სუსტად გამოხატული ემოციები. შემდგომში მას უწოდეს „სიცრუის დეტექტორი“, რომელიც ნამდვილ-სიცრუეს კი არ ავლენს, არამედ ზუსტად აღნუსხავს იმ ორგანულ ცვლილებებს, რომელიც, ჩვეულებრივად, თან ახლავს სიცრუის თქმას. თუმცა, ხანდახან, „სიცრუის დეტექტორიც“ ცდება. მაგალითად, იგი ერთმანეთისაგან ვერ არჩევს და იდენტიურად აფიქსირებს შიშისა და რისხვის გამოვლინებებს. ორთავე ამ ემოციის დროს ჩქარ-

დება და ძლიერდება გულისცემა, სისხლში გამოიყოფა ადრენალინი, კანი წითლდება, ადამიანს უშრება პირი და მატულობს არტერიული წნევა.

რამდენად სანდოა დეტექტორის ჩვენება? როგორც სპეციალისტები მიუთითებენ, დიდი ალბათობით, იგი უფრო სანდოა, ვიდრე – არა.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი სამომავლოდ „სიცრუის დეტექტორის“ უფრო მეტ დახვეწას გვპირდება. მაგალითად, განიხილება სიცრუის გარკვევის შესაძლებლობა ადამიანის სხეულის ცალკეული ნაწილების დისტანციური გაზომვის საშუალებით. მუშავდება ხელსაწყო, რომელიც შეძლებს მიუთითოს ადამიანის ტვინში სტრესის ეპიცენტრის ადგილმდებარეობა. უკვე იყენებენ მეთოდურად, რომელიც დაფუძნებულია თვალის მოძრაობისა და გუგების შეკუმშვის ფიქსაციაზე.

არსებობს ინსტრუქცია – „მოქალეთა გამოკითხვის დროს პოლიგრაფის გამოყენების წესის შესახებ“, რომელიც თანახმადაც პოლიგრაფზე არ უნდა შემოწმდნენ:

1) 14-16 წლის ასაკის მოზადები (მძიმე დანაშაულებების გამოძიების შემთხვევების გარდა);

2) სულით დაავადებულები;

3) გულსისხლძარღვთა და სასუნთქი სისტემების დარღვევებით დაავადებულნი;

4) ნარკომანები;

5) ორსული ქალები;

6) შემოწმება უნდა ჩატარდეს მხოლოდ დასაკითხი პირის წერილობით თანხმობის საფუძველზე;

7) გამოსაცდელს შეუძლია უარი განაცხადოს შემოწმებაზე, მაგრამ ეს უარი არვითარ შემთხვევაში არ უნდა შეფასდეს მისი დანაშაულის მტკიცებულებად;

8) კითხვები უნდა დაისვას მშვიდი ხმით, მოკლედ და გასაგებად;

9) პოლიგრაფის ჩვენების შედეგებს აქვს საორიენტაციო მნიშვნელობა და არ წარმოადგენს მტკიცებულების წყაროს.

დაკითხვის პროცესში გამომძიებლის მიერ მოწმისათვის შთაგონებადი კითხვების დასმა ფსიქოლოგიური ძალადობის ერთ-ერთი ფორმაა.

ფსიქოლოგიური ძალადობის სხვა ფორმებია ტყუილი, მუქარა და ცრუ დაპირება.

გამომძიებლის ძიებითი მოქმედება, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს დანაშაულის შესახებ ობიექტური ინფორმაციის მოპოვებას. გამომძიებელს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ ეჭვმიტანილები, მოწმეები და დაზარალებულები მოვლენებს ყოველთვის სუბიექტურად აღიქვამენ და აღწერენ. გამომძიებლებს კანონით ეკრძალებათ დასაკითხ პირებთან ურთიერთობის პროცესში გამოიყენონ ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ძალადობა. როგორც იურიდიული ფსიქოლოგიის პრაქტიკოსი სპეციალისტები ამტკიცებენ, ფსიქოლოგიური ზეწოლის გზით მოპოვებული ინფორმაცია, ხშირ შემთხვევაში, არაა ჭეშმარიტი.

არსებობს ტყუილის ორი ფორმა: შეგნებული ტყუილი და ფსიქოლოგიური ტყუილი. მოწმემ, რომელიც შეგნებულად ტყუის, სიმართლე კარგად იცის. ე. ი. მის ცნობიერებაში ერთდროულადაა მოცემული სინამდვილე და მის მიერ შეთხზული და შელამაზებული ვერსია. იგი აქცენტს აკეთებს შეთხზულზე და ფარავს სინამდვილეს.

გამომძიებლის მიერ ჭეშმარიტების დადგენა ძალიან რთული და შრომატევადი ფსიქოლოგიური პროცესია,

რის გამოც გამომძიებელმა აუცილებად უნდა გაითვალისწინოს მრავალი ფსიქოლოგიური ასპექტი და ნიუანსი. გამომძიებელს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ ადამიანები ძალიან განსხვავდებიან ერთმანეთისგან ხასიათით, ტემპერამენტით, აზროვნებით, ნებისყოფით და სხვა მრავალი პიროვნული თვისებებით.

დამკითხავი პირისაგან დასაკითხი პირის მიმართ შთაგონების ელემენტების გამოყენება არის თავს მოხვეული ძალადობა და, რაც მთავარია, შთაგონებითი კითხვების დასმით მიღებული ინფორმაცია, ხშირად, არაზუსტია.

განსაკუთრებულ სირთულეს წარმოადგენს ბავშვთა და მოზარდთა დაკითხვის პროცესი. მოზარდების ფსიქიკის სპეციფიკა (გაუნონასწორებლობა, დავინწყებული სახეების გამოგონილით შეცვლა, ფანტაზიორობა, მაღალი ემოციურობა და მაღალი შთაგონებადობა) განაპირობებს დაკითხვის პროცესში ფსიქოლოგების ფართო ჩართვის საჭიროებასა და აუცილებლობას.

ამრიგად, დაკითხვის დროს შთაგონებადი კითხვების დასმა, ფაქტიურად, იძულებაა. შთაგონება ხელს უშლის დასაკითხი პირის დამოუკიდებელ ქცევას. ესაა ადამიანის ფარული მართვა. ძალიან შთაგონებადი არიან ბავშვები, მოხუცები, ქალები, ლოთები და ნარკომანები. შთაგონებადობას ზრდის, აგრეთვე, დაღლილობა და სტრესი.

ითვლება, რომ შთაგონება არის სუბიექტური მზაობის მდგომარეობა, რომელიც გამოიხატება ინდივიდის მიერ ადამიანებისადმი დამორჩილებისა და გავლენის ქვეშ მოქცევაში.

3. კისის მიხედვით „შთაგონებადობა არის გაძლიერებული დამყოლობა გარეზემოქმედების და გავლენის მიმართ. შთაგონება არის ადამიანზე ვერბალური და არავერბალური ზემოქმედების პროცესი, რითაც მას შეუქმნან გარკვეული მდგომარეობა ან გარკვეული მოქმედების მიმართ სურვილი“.

ფსიქოლოგიური შთაგონება წარმოადგენს ადამიანის სოციალური ქცევის ერთ-ერთ მძლავრ რეგულატორს. შთაგონება არის სუბიექტის მიერ იმ ინფორმაციის უკრიტკიო აღქმა, როგორც შეუძლიათ მისი ქცევის შეცვლა დროის მოკლე მონაკვეთში.

დასაკითხი პირისაგან ჭეშმარიტი ჩვენების მიღების პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დაკითხვის სიტუაციას. ამ სიტუაციაში კი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია არაშთაგონებადი კითხვების და მინიშნებების გამოყენება. დადგენილია, რომ შთაგონებადი კითხვების ანკესზე, უმეტესწილად, კეთილსინდისიერი მონმეები ეგებიან. არაკეთილსინდისიერი მონმე კი ყოველთვის დაინტერესებულია ფაქტების დამახინჯებით.

გამომძიებლის მიერ დასაკითხი პირისადმი შთაგონების ელემენტის გამოყენება, ფაქტიურად, არის თავს მოხვეული ძალადობა.

ამრიგად, შთაგონება არის მიზანმიმართული ზემოქმედება ადამიანზე ან ადამიანთა ჯგუფზე, რომელიც იწვევს ადამიანის ნებისა და ცნობიერების საწინააღმდეგო ქცევებს.

გამომძიებელი, რომელიც დასაკითხ პირს შთაგონებით კითხვებს უსვამს, იგი მას თავს ახვევს ისეთ იდეებს, რომელიც არ შეესაბამება ნორმებს.

შთაგონება არსებობს პირდაპირი და არაპირდაპირი. პირდაპირი შთაგონების დროს ერთი ადამიანი მეორეს თავს ახვევს განსაზღვრულ იდეებს, აზრებს და შეხედულებებს, რომლებსაც დასაკითხი პირი უსიტყვოდ იღებს. ირიბი შთაგონების დროს კი მიზნის მიღწევა ხდება შემოვლითი გზით, რისიც ნათელი მაგალითია რეკლამის ზემოქმედება ადამიანზე.

ერთ-ერთი ფსიქოლოგი, ვინც იკვლია დაკითხვის პროცესში შთაგონების უარყოფითი როლი, ჭეშმარიტი ჩვენების დადგენაში, იყო გერმანელი ფსიქოლოგი ვ. შტერნი.

აზოგადებს რა ვ. შტერნის კლასიკურ ექსპერიმენტს, და უზნაძე წერს: „ჩვენების ექსპერიმენტის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მონაპოვრად ვ. შტერნი ე. წ. შთამაგონებელი კითხვების როლის გაშუქებას სთვლის. აღმოჩნდა, რომ თუ კითხვა სათანადოდ არაა ფორმულირებული და შესაფერისი დონით გამოთქმული, იგი ხელს კი არ უწყობს, არამედ ხელს უშლის სწორ ჩვენებას“.

„განა არ გახსოვთ, რომ კაცს ხელში ჯოხი ეჭირა?“ ასეთ დასმულ კითხვაზე მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში იძლევიან უარყოფით პასუხს მასინაც კი, როცა კაცს ჯოხი ხელში საერთოდ არ სჭერია.

ვ. შტერნის კლასიკური ექსპერიმენტი ასეთია: ცდის პირებს ეძლევათ სურათი, რომელზედაც გამოსახულია ავეჯის სახეობები: სკამი, მაგიდა, სავარძელი, დივანი და ნიგნების თარო. ცდისპირებს უნდა დაეთვალიერებინათ, დაემახსოვრებინათ და მერე ჩამოეთვალათ რა იყო სურათზე გამოსახული.

ამის შემდეგ ვ. შტერნი ცდისპირებს აძლევდა შთამაგონებელ კითხვებს: „ტანსაცმლის კარადა არ იყო

სურათზე?“ (სინამდვილეში ტანსაცმლის კარად სურათზე საერთოდ არ იყო). ცდის პირთა აბსოლუტური უმრავლესობა დადებით პასუხს იძლეოდა.

ჩხრეკის ფსიქოლოგია

ჩხრეკა არის გადამალული ობიექტის ძებნა. ეს პროცესი შემთხვევის ადგილის დათვალიერებისაგან იმით განსხვავდება, რომ გამომძიებელი გადამალული ობიექტის ძებნას აწარმოებს შემეცნებითი, კონსტრუქციული, ინტუიციური და ორგანიზატორული კომპონენტების საშუალებით. ფსიქოლოგიის შემეცნებითი როლი ჩხრეკის დროს ვლინდება ორი მიმართულებით: ა) იმ ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების გამოვლენა, რომლებიც საფუძვლად ედება რომელიმე ობიექტის გადამალვას; ბ) ისეთი ტაქტიკური ხერხების დამუშავება, რომლებიც წარმატების საწინდარია.

იმისათვის, რომ მივაგნოთ გადამალულ ნივთს, საჭიროა ღრმად ჩავწვდეთ ამის ჩამდენი პირის ფსიქოლოგიას. უპირველეს ყოვლისა უნდა დაისვას კითხვა – რატომ გადამალა? ნივთის დამმალავი ძირითადად ხელმძღვანელობს იმ მოტივით, რომ ძიებისათვის მიუწვდომელი გახადოს საქმესთან დაკავშირებული ნივთი. ჩხრეკის ამოცანის გადაჭრის პროცესში გამომძიებელი სვამს შემდეგ კითხვებს: ა) გადამალული ობიექტის სავარაუდო ადგილის არჩევა; ბ) გადამალული ობიექტის სათანადო შენიღბვა და გ) ჩხრეკის პროცესის დაწყების წინ ქცევის სპეციფიკური ნესებისა და ხერხების შემუშავება.

დამნაშავის მიერ გადამალვის ადგილის შერჩევა გულისხმობს ინტელექტუალური და ნებელობითი ძალების დიდ დაძაბულობას. დამნაშავემ უნდა შეარჩიოს ისეთი ადგილი, რომელსაც ვერ მიაგნებენ. სამალავის შერჩევა დამოკიდებულია დასამალავი ნივთის ფორმაზე, სახეობაზე, ზომაზე, ფერზე და ა. შ. ეს მდგომარეობა აი-

ძულებს დამნაშავეს გამოიჩინოს გამომგონებლობა და ფანტაზია. ნივთების დამალვა ხდება ისეთ უჩვეულო, არაბუნებრივ ადგილებში, რომლებიც არ შეესაბამება ადამიანური აზროვნების ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპებს. მაგალითად, ვალუტის დამალვა მურაბის ქილებში და ა. შ.

დამალვის ადგილის შერჩევის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე დამნაშავეს პროფესიულ ცოდნა-ჩვევებს. ყოველივე ეს გამომძიებლისაგან მოითხოვს დამნაშავეს პროფესიის თავისებურებების გათვალისწინებას. გამორიცხული არაა სპეციალისტების კონსულტაციაც.

სამალავის არჩევა დამოკიდებულია აგრეთვე დამნაშავეს შემეცნების ფსიქიკური პროცესების განვითარების დონეზე, მის თვალსაწიერზე, წარმოსახვაზე, ნიჭსა და უნარზე. თუ დამნაშავეს ასეთი უნარები მაღალ დონეზე აქვს განვითარებული, მაშინ იგი საიმედოდ და ძნელად მისაგნებ სამალავს ირჩევს. არის შემთხვევები როცა დამნაშავე უარს ამბობს „ივინყებს“ თავის პროფესიულ უნარ-ჩვევებს, რომელიც, მისი აზრით, გამომძიებელში ეჭვს გამოიწვევს და სხვა ხერხს ხმარობს. გამომძიებელმა დამნაშავეს ეს „ეშმაკობაც“ უნდა გაითვალისწინოს.

სამალავის შერჩევის შემდეგ დამნაშავე ნილბავს მას. სამალავის შენილბვა ხასიათდება იმით, რომ ამ ადგილზე დგამენ დამატებით ნივთებს. მაგალითად, პარკეტის იმ ადგილზე, სადაც ნივთია დამალული, დგამენ დივანს, კარადას და ა. შ. ერთ-ერთმა დამნაშავემ გვამი მიწაში ჩამარხა და საფლავზე ხე დარგო.

ხდება აგრეთვე დამალული ობიექტის ფსიქოლოგიური შენიღვის ისეთი შემთხვევებიც, როცა დასამალი ნივთი გამოსაჩენ და თვალშისაცემ ადგილზეა დადებული. ესაა გამომძიებლის ყურადღების დეზორიენტაციის ცნობილი ხერხი.

სამალავის შენიღბვისას ამ ადგილს აძლევენ ბუნებრივი მდგომარეობის სახეს, რათა მან არ მიიპყროს გამომძიებლის ყურადღება თავისი არაბუნებრივობით. თუმცა, ხანდახან, დამნაშავეები აჭარბებენ ხოლმე ამ მიმართულებით და ზედმეტად გადატვირთავენ ხოლმე სამალავს, რაც თავის მხრივ, იწვევს ყურადღებას და ეჭვს. მაგალითად, ქოლგის (სადაც ძვირფასეულობაა დამალული) შენახვა ისეთ ადგილებში, სადაც ჩვეულებრივად ქოლგის ბუნებრივი ადგილი არაა (საწოლის ქვეშ, სამზარეულოში და ა. შ.). გამომძიებელს უნდა ახსოვდეს, რომ ჭარბი შენიღბვა საეჭვოდ ხდის საიმედოობას.

სამალავის შენიღბვის შემდეგ ნივთის დამმალავი ირჩევს ქცევის წესს, რომელიც თავის მხრივ ნილბავს მის დამოკიდებულებას დანაშაულებრივ ქცევასთან და კერძოდ დამალულ ობიექტთან. მაგალითად, დიდი ოდენობით სახელმწიფო ქონების დამტაცებელს აცვია ღარიბულად, აქვს მოუწყობელი ბინა და ა. შ. ან კიდევ მკვლელობისადმი დამოკიდებულების შენიღბვის დროს იგი იქცევა ისე, თითქოს ძალზე ნაწყენია და აღშფოთებულია ამ ამბით, ეხმარება კიდევ გარდაცვლილის ოჯახს. ზრუნავს მისი ოჯახის წევრებზე და ა. შ.

ჩხრეკის დროს ქცევის პროცესში სუბიექტი ცდილობს ჩხრეკის მწარმოებლის ყურადღების გაფანტვას და გადატანას სხვა ობიექტზე. ასეთ დროს ქცევის შენიღბვა ხორციელდება ორი – აქტიური და პასიური

ფორმით. პასიური ფორმის დროს ეჭვმიტანილი ირჩევს ქცევის ისეთ ფორმას, რომელიც გამორიცხავს მასთან კონტაქტის დამყარებას (დუმილი, სიტყვებზე მოკლე, ერთსიტყვიანი პასუხები, ერთსა და იმავე ადგილზე ყოფნა და ა. შ.). აქტიური ფორმა კი მიმართულია „დახმარებისა“ და ძიებაში აქტიური ჩარევის იმიტაციისაკენ, ისეთი სიტუაციის შექმნისაკენ, თითქოს ის უდანაშაულოა და ეს მას არ ეხება. გამომძიებლისადმი ასეთი არაგულწრფელი დახმარების იმიტაცია ვლინდება ეჭვმიტანილის არაბუნებრივ, უჩვეულო ქცევაში და პროფესიონალი გამომძიებლისათვის იგი ძნელად შესამჩნევი არაა. ასეთი ქცევისათვის დამახასიათებელია გამომძიებლის ყურადღების გამფანტავი და გადამხრელი საუბარი და კითხვები. ხშირად გამომძიებლის ყურადღების გადამხრელ ასეთ მანერებს ახლავს წინასწარ მოფიქრებული ინსცენირების გათამაშებაც (გონების დაკარგვა, გულყრა, ოჯახის რომელიმე წევრის ისტერიკა, კუჭის ან გულის მოულოდნელი შეტევა და სხვ.).

ირჩევს რა დამნაშავე განსაზღვრული ობიექტის სამალავს, ამით ის წყვეტს სააზროვნო ამოცანებს, რომელიც გულისხმობს ისეთი ადგილის შერჩევას, რომელსაც ვერ მიაგნებენ. როგორ ხდება სამალავის შერჩევა? დამალავი უპირველეს ყოვლისა თავის თავში „განიხილავს“ ყველა შესაძლო ვარიანტს, ბოლოს არჩევანს შეარჩევს ერთზე. ეს დამნაშავე პირისაგან შემოქმედებითი ძიების რთული მომენტი. ამ სტადიაზე დამნაშავეები ხშირად აკეთებენ სპეციალურ სამალავებს, ყიდულობენ დამატებით ავეჯს ან აშენებენ ახალ სამეურნეო ობიექტებს. სამალავის ძიებაში დამნაშავე აწარმოებს „დაზვერვით“ სამუშაოებს. იგი კონსულტაციებს ღებულობს იმ ფსიქო-

ლოგიურ და კრიმინალისტურ სპეციალურ ლიტერატურას, ნახულობენ დეტექტიურ კინოფილმებს და ა. შ.

გამომძიებლის მიერ ჩატარებული ჩხრეკის პროცესი მოიცავს ორ პერიოდს: ა) საინფორმაციოს და ბ) ინტელექტუალურს. საინფორმაციო პერიოდი გულისხმობს გამომძიებლის მიერ ჩხრეკის ობიექტის შესახებ ფართე და სრული ინფორმაციის შეგროვებას, ხოლო ინტელექტუალური – ვერსიების წამოყენება – ინფორმაციის შეგროვება თავის მხრივ გულისხმობს ინფორმაციის შეკრებას შენობისა და ოთახების განლაგების შესახებ, რომლის მიმართაც ტარდება ჩხრეკა, გროვდება ინფორმაცია ეჭვმიტანილის ფსიქიკური თვისებების, პროფესიის, ჩვევების, ჩვეულებების, გატაცების, მეგობართა და ნათესავთა წრის, სიმპატიების, ანტიპატიების შესახებ.

სამძებრო ვერსიების შესამუშავებლად საფუძველს ამზადებს რეფლექსური აზორვნება, რომელიც ამ შემთხვევაში კონკრეტულ ხასიათს ატარებს. ეს კონკრეტულობა კი დამოკიდებულია გამომძიებლის მიერ საძებარი ობიექტის (დანა, პისტოლეტი, ნარკოტიკი) ცოდნაზე.

სამალავის შერჩევის და მოწყობის დროს გამნაშავეები ითვალისწინებენ აგრეთვე ფსიქოლოგიური რიგის ისეთ ფაქტორებსაც, როგორიცაა: ა) დაღლა და ავტომატიზმი. მაგალითად, საძებარ ობიექტს მალავენ წიგნის თაროს შუა ადგილას მდებარე წიგნში. ამ შემთხვევაში ვარაუდი, ანგარიში და გათვლა ეფუძნება იმას, რომ წიგნების დათვალიერებას ჩვეულებრივ იწყებენ თაროს ერთი და მეორე თავიდან, ხოლო თაროს შუაში ვლინდება დაღლა და განსაზღვრული ავტომატიზმი, რის გამოც გამომძიებელი ყურადღებით უკვე აღარ აგრძელებს წიგნების დათვალიერებას; ბ) გათვლა ზიზლის მომგვრელ

ადგილებზე, როცა საძებნ ობიექტებს მალავენ ნაგავში, ნაკელში, ტუალეტში და ა. შ.; გ) იმის ანგარიში, რომ გამომძიებელი გამოიჩინოს ტაქტის, ზრდილობას და სხვა კეთილ თვისებებს (საგნების დამალვა ჩვილის და ავადმყოფის საწოლში, ახლობლის საფლავში და ა. შ.). დ) საგნის განგებ გულუბრყვილოდ დაუმალავი დატოვება (როცა საგანს დებენ გამოსაჩენ ადგილას, ჯიბეში და ა. შ.); ე) გამომძიებლის ყურადღების გაფანტვისა და გადახრის მიზნით ორეული სამალავების გაკეთება, როცა პირველი „ცარიელი“ სამალავის დასინჯვის შემდეგ დანარჩენს აღარ სინჯავენ.

როგორც მკვლევარები თვლიან, ჩხრეკის დროს გამომძიებელმა უნდა მიიღოს პასუხი შემდეგ კითხვებზე: როგორია მოსაძებნი საგნის ფორმა, ფერი, სუნი და ა. შ.; რას წარმოადგენს ჩხრეკას დაქვემდებარებული ობიექტი (ობიექტის ფართობი, რელიეფი, გეგმარება, სათავსოების რაოდენობა, კარებისა და ფანჯრების განლაგება, გაჩხრეკის პირის გარდა ვინ უნდა იმყოფებოდეს ჩხრეკის მომენტში, როგორია გასაჩხრეკი პირის ინდივიდუალური თავისებურებანი.

რეკომენდებულია, რომ ჩხრეკის პროცესი ჩატარდეს მოულოდნელად, რისთვისაც აუცილებელია შესაფერისი მომენტის შერჩევა, ჩხრეკის ობიექტზე მოულოდნელად შეღწევა.

ჩხრეკის პროცესში ინფორმაციის მიღების ძირითადი წყარო არის ჩხრეკას დაქვემდებარებულ პირზე ფსიქოლოგიური დაკვირვება და მისი შედეგების ანალიზი. ჩხრეკის დროს ერთი პირი (სასურველია ფსიქოლოგი) აუცილებლად უნდა აკვირდებოდეს პირის ქცევას ჩხრეკის პროცესის ყველა ეტაპზე. აქ მთავარია გასაჩხრეკ

პირზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედების მოხდენა. სამალავთან მიახლოებისას პირს ეწყება სტრესის ნიშნები, კანკალი, ხმის ხრინწიანობა, სუნთქვის აჩქარება და არითმია, სახის განითლება ან გაოფლიანება, იმპულსური მოძრაობები. მაგალითად, როდესაც ჩხრეკის მონაწილეებმა საძინებლიდან სასადილო ოთახში გადაინაცვლეს, ბრალდებული შესამჩნევად დაწყნარდა. სწორედ მისმა ამ განწყობის უცაბედმა ცვალებადობამ გააჩინა ხელახალი ჩატარება. სწორედ ასე აღმოაჩინეს უამრავი ფასეულობა.

ერთ-ერთი ჩხრეკისას გამოცდილმა და ფსიქოლოგიის მცოდნე გამომძიებელმა ჩაატარა სახელდახელო ფსიქოლოგიური ექსპერიმენტი. ჩხრეკის დაწყებნიდან ნახევარი საათის შემდეგ პირი გარეთ გაიყვანა, ხოლო ჯგუფმა დროებით ჩხრეკა მის გარეშე „გააგრძელა“. რამდენიმე ხნის შემდეგ პირი ისევ შემოიყვანეს. მან შემოსვლისთანავე დაუინებული მზერა კედლის ერთ ადგილს მიაპყრო და შვებით ამოისუნთქა. ეს სიხარული კი არ გამოპარვია დამკვირვებელ ფსიქოლოგს. სწორედ კედლის იმ ნაწილში აღმოჩნდა დამალული ძვირფასეულობა.

ამრიგად, ჩხრეკა არის საგამომძიებლო მოქმედება, რომლის მიზანია დანაშაულის გამოვლინებისათვის აუცილებელი ინფორმაციის მოსაპოვებლად საცხოვრებელი სახლის, ტანსაცმლის, ადამიანის, სამეურნეო ნაკვეთის და სხვა ობიექტების გამოკვლევა.

ჩხრეკის საფუძველია ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ სადღაც არსებობს კონკრეტულ დანაშაულთან დაკავშირებული რაიმე ნივთი, დოკუმენტი ან ღირებულება, რომელიც სამხილად გამოდგება.

ჩხრეკის წარმატება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული გამომძიებლის ფსიქოლოგიური განათლების დონეზე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა გასაჩხრეკი პირის ქცევაზე დაკვირვება. ამიტომ რეკომენდირებულია ჩხრეკის ჩამტარებელი ჯგუფიდან გამოიყოს ფსიქოლოგიის ცოდნით შეიარაღებული სპეციალური პიროვნება, რომელიც მხოლოდ გასაჩხრეკ პირის დაკვირვების აწარმოებს. ასეთი პირი აკვირდება მის მიმიკას, ვეგეტატიკას (კანის ფერის ცვალებადობა), ოფლდენას, ხმის ტონალობას და მეტყველებას, რიტმის დარღვევას, აგრეთვე, ხელებისა და ფეხების მიკრომოძრაობებს.

მკვლევარები (ვ. ვოლკოვი, ვ. ამინოვი) თვლიან, რომ სასურველი შედეგის მისაღებად უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი ფსიქოლოგიური კანონზომიერებები:

1) პირმა, რომელიც ექვემდებარება ჩხრეკას, ძალიან კარგად იცის, რომ ჩხრეკის შედეგზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მისი მომავალი. ეს გარემოება კი მასში იწვევს ძლიერ ემოციურ დაძაბულობას, რომლის დაფარვასაც იგი ცდილობს;

2) ხშირია შემთხვევები, როცა ჩხრეკის პროცესში გამომძიებლის მიერ „საშიში ადგილის“ მიახლოებისას პირს ემართება კრუნჩხვა, „ცუდად ხდება“.

ამოცნობის ფსიქოლოგია

ამოცნობის პროცესი მოიცავს სამ ელემენტს, კომპონენტს:

- ა) ადამიანის გარეგნობის ან რომელიმე ობიექტის აღქმა;
- ბ) გარეგნული თვისებებისა და ობიექტის ნიშნების აღქმა;
- გ) ობიექტის ამოცნობა წარმოდგენილთა შორის.

არსებობს ობიექტის აღქმის ორი ფორმა: ანალიზური, როცა ხდება გარეგნობის ცალკეული თვისებების გამოყოფა (თვალების, ან თმის ფერი, ცხვირის ფორმა) და სინთეზური, რომლის დროსაც ხდება საგნებისა და მოვლენების მთლიანობითი აღქმა ცალკეულ ნიშან-თვისებათა გამოყოფის გარეშე. აღინიშნება მესამე, შერეული ფორმაც, რომელიც აერთიანებს ანალიზური და სინთეზური აღქმის ელემენტებს.

აღქმის პროცესის სისწორე და სისრულე განისაზღვრება აღქმის პროცესზე ზემოქმედი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორებით. ფსიქიკური ფაქტორებია აღქმის მომენტში ადამიანის ფსიქიკური მდგომარეობა (შიში, ღელვა, რისხვა, სიხარული და ა. შ.). ყურადღების მიმართულება, ტკივილი, ავადმყოფობა, აღქმის მოდალობა. ხშირად ეს ფაქტორები მოქმედებენ კომპლექსურად და ერთი რომელიმე ფაქტორის გამოყოფა ანელებს შიშის ან აღელვების გრძნობას, რომელიც გამოიწვევდა დანაშაულის პერიპეტიების ხილვით. აღქმაზე დიდ გავლენას ახდენს ამ მომენტში დამნაშავის გარეგნობა. იგი აღიქმება ჰიპერბოლიზირებულად.

დამნაშავე აღიქმება უფრო მაღლად, ვიდრე ის ობიექტურად არის. თვალები გადიდებულად და განათებულიად. შავი თმები ქერად და ა. შ. გამომძიებელმა ყველა ეს მომენტი უნდა გაითვალისწინოს.

აღქმის სისრულე განისაზღვრება აგრეთვე რიგი ობიექტური ფაქტორებით (განათება, ამინდი, დანაშაულის ჩადენის დრო, ხმაური).

ამოცნობის არსი არის იდენტიფიკაცია. ამოცნობის პროცესი იდენტიფიკაციის შედეგია. ამოცნობის პირს აქვს წინასწარ პროცესში ხდება. ეს საკმარისი და აუცილებელი ნიშნები საკმარისია გვაროვნული, სქესობრივი, ჯგუფური ნიშნები. ნიშნები, რომლებიც განსაზღვრავენ სახეს (სიმაღლე, სიდაბლე, სიმსუქნე, სიგამხდრე, კოჭლობა, ცალხელობა).

აღქმული ხატი მოწმის მეხსიერებაში შეიძლება ინახებოდეს განსხვავებული დროის განმავლობაში. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ხდება ზოგიერთი დეტალის ან ნიშნის წაშლა, ამოვარდნა, დავინყება, დამახინჯება. ამ შემთხვევაში მოწმის ფანტაზიამ შეიძლება ამ ხარვეზების შესაფასებლად ბევრი ისეთი რამ შეიტანოს, რაც სინამდვილეში ადგილი არ ჰქონია. გამომძიებელმა აღქმის ეს თავისებურებაც უნდა გაითვალისწინოს.

რეკომენდირებულია, რომ ამოცნობის პროცესს წინ უძღოდნენ ფოტორობოტების ჩვენება, რის საშუალებითაც დაადგენენ ამოსაცნობი პირის მიახლოებით ტიპს, რაც ინვეეს ასოციაციურ კავშირებს მოწმის მეხსიერების გამოსაცოცხლებლად.

ამომცნობი ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ამოსაცნობის გამოხატული მოძრაობების თავისებურებას: ხელის გასმა, თავის ფხანა, ცხვირის ფხანა, ხელების ქნევა

და სხეულის სხვა ნაწილების სპეციფიკური მოძრაობები ბევრ ინფორმაციას იძლევა პიროვნების სულიერი მდღევარების და მდგომარეობის შესახებ.

მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე იმას, თუ ამოსაცნობი პირი რამდენ ადამიანს შორისა მოთავსებული. ამას მნიშვნელობა აქვს ყურადღების განაწილების ფაქტორის სრულად მუშაობისათვის. რეკომენდირებულია, რომ ამოსაცნობის პირი სამზე მეტ ადამიანს შორისაა, შეიძლება ყურადღების გაფანტულობის გამო შემდეგი არ იყოს სწორი. ამოსაცნობი დარწმუნებულია ამოცნობის სისწორეში და სწორ დასკვნას აკეთებს, ხოლო როცა ნაწილობრივი იდენტიფიკაცია ხდება ამომცნობის მსჯელობა ასეთია „მგონი ისაა“. „ზუსტად ვერ გეტყვით, მაგრამ ჰგავს“ და ა. შ. ამოსაცნობად ერთი პირის წარმოდგენა არ შეიძლება. გამონაკლისი კეთდება მხოლოდ გვამის ამოცნობის დროს, რადგან რამდენიმე გვამის ერთად ნახვამ შეიძლება ააღელვოს ამომცნობი და ამოცნობის პორცესი ჩაიშალოს კიდევ.

ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ამოცნობა გრძნობათა განსხვავებული ორგანოებით. პრაქტიკაში გავრცელებულია ამოცნობა მხედველობითი ხატის მიხედვით, რომელიც ორ ეტაპად იყოფა. სიმულტანური და სექცესიური. სიმულტანური ამოცნობა გულისხმობს წარმოდგენილი ობიექტის წამიერ ამოცნობას ცალკეული დეტალების გამოყოფის გარეშე. ესაა ე. წ. ერთი შეხედვით ამოცნობა სექცესიური ამოცნობა კი გულისხმობს წარმოდგენილი ობიექტის ამოცნობას ლოგიკური ანალიზის დონეზე და ობიექტის ცალკეული დამახასიათებელი ნიშნების შედარებას იმ ხატის ნიშნებთან, რომელიც ადრე იყო აღქმული.

საგამომძიებლო პრაქტიკაში გავრცელებულია აგრეთვე ადამიანის ხმის ამოცნობა მისი ვიზუალური აღქმის გარეშე. იშვიათად გვხვდება საგნებისა და ობიექტების ამოცნობა სუნისა და გემოს მიხედვითაც.

გამომძიებელმა უნდა გაითვალისწინოს აგრეთვე ისიც, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში საჭირო ხდება ამოცნობის პროცესში ექსპერიმენტის ჩატარება. ეს იმისთვის ხდება, რომ შემონმდეს ამომცნობის აღქმის სისრულე და საერთოდ მისი ფსიქიკური მოქმედების აქტივობის ხარისხი. ამისთვის წარმოებს ამოცნობათა სერიები, რომლის დროსაც აღსაქმელ ობიექტებს შეგნებულად უცვლიან სახეს და ცვლიან აღქმის პირობებსაც. ასეთი ექსპერიმენტები გამომძიებელს ბევრ საჭირო და სასარგებლო ინფორმაციას აძლევს.

როგორც მკვლევრები აღნიშნავენ, ამოსაცნობ ობიექტთა ნუსხა მრავალგვარია. ესაა ცოცხალი ადამიანის (გარეგნობის, ხმის, უესტების, მიმიკის, სიარულის და მეტყველების მანერის), სხვადასხვა საგნების, დოკუმენტის, ადგილმდებარეობის, დასახლებული პუნქტების ამოცნობა.

გამომცემლობისათვის საინტერესო ობიექტების ამოსაცნობად წარდგენა უნდა მოხდეს ერთგვაროვანი და მსგავსი ობიექტივის ჯგუფთან, როგორც აღნიშნეთ, არაუმეტეს სამი ობიექტისა. ეს წესი არ ვრცელდება გვამის ამოცნობაზე.

პიროვნების ამოსაცნობად ყველაზე მნიშვნელოვანი ინფორმაციული ნიშნებია მისი სახის თავისებურებანი (სახის ფორმა, თვალების ფერი და სიდიდე, ცხვირის და შუბლის ფორმა, სიდიდე, წარბების, ტუჩებისა და ნიკაპის კონფიგურაცია.

მნიშვნელობა ენიჭება, აგრეთვე, მორთულობის ისეთ ელემენტებს, როგორიცაა ჩაცმულობა, ვარცხნილობა, სამკაულები. კარგად იმახსოვრებენ, აგრეთვე, ისეთ ნიშნებს, რომლებიც ნორმიდან გადახრილია (კოჭლი, ცალხელა, მსუქანი, გამხდარი, მაღალი, დაბალი).

ამოცნობა შეიძლება ხორციელდებოდეს მეტყველებისა და ხმის მიხედვითაც: აქცენტი, დიალექტი, ენაბლუობა. ადამიანის ხმის მიხედვით შესაძლებელია მისი მიახლოებითი ასაკის, სიმაღლის და წონის გამოცნობაც.

დაპირისპირების ფსიქოლოგია

დაპირისპირება არის ორი ადრე დაკითხული პირის ერთდროული დაკითხვა მათ ჩვენებებში არსებული წინააღმდეგობების აღსაკვეთად. დაპირისპირების ფსიქოლოგიური თავისებურება ისა, რომ საქმეში ამ ორ მონაწილეს შორის არის კონფლიქტური დამოკიდებულება. ასეთ შემთხვევებში ობიექტურად კონფლიქტური სიტუაციები აღმოცენდება მაშინ, როცა ერთ-ერთი მათგანი შეგნებულად იძლევა მცდარ ჩვენებას. კონფლიქტი კი მოიხსნება იმ შემთხვევაში, როცა დაპირისპირების დროს ერთ-ერთი პირი უარს იტყვის ფაქტების შეგნებულ დამახინჯებაზე.

დაპირისპირების მიზანია ჭეშმარიტების დადგენა, რომლის დროსაც ხდება იმ პირზე ზეგავლენის მოხდენა, რომელიც ცრუ ჩვენებას იძლევა. ამ შემთხვევაში დაპირისპირების მოხდენა, რომელიც ცრუ ჩვენებას იძლევა. ამ შემთხვევაში დაპირისპირების პროცესის მონაწილე. მეორე პირი არის ზემოქმედების სპეციფიკური საშუალება, დაპირისპირების პროცესში მონაწილე მეორე პირის აქტიური ზემოქმედება. ამიტომ დაპირისპირების პროცესის მონაწილე მეორე პირი არის ზემოქმედების სპეციფიკური საშუალება. ამიტომ დაპირისპირება გამომძიებელმა უნდა ჩაატაროს მხოლოდ ამ შემთხვევაში, როცა იგი დარწმუნებულია ერთ-ერთი პირის სიმართლეში. ეს პირი დაპირისპირების პროცესში იძლევა არა მხოლოდ რაიმე ინფორმაციას, არამედ თავისი მეტყველებით გამოხატავს ფაქტებისადმი და ამ პიროვნებისადმი თავის დამოკიდებულებას. ამის გამო დაპირისპირება გაცილებით უფრო ეფექტურია, ვიდრე რომელიმე მონა-

წილის ჩვენების გაცნობა. დაპირისპირების პროცესში ერთ-ერთ პირზე მოქმედებას ახდენს არა მარტო მეორე მონაწილე, არამედ გამომძიებელიც. დაპირისპირება არის დამატებითი საშუალება ცრუ ჩვენებების გამოავლენად.

დაპირისპირების ეფექტურობა დამოკიდებულია შემდეგ პირობებზე: ა) დაპირისპირების პროცესის ჩასატარებლად წინასწარი მომზადების დონე. დაპირისპირება მაშინაა კარგად მომზადებული და ორგანიზებული, როცა გამომძიებელმა დაკითხვაზე წინასწარ გამოიყენა დარწმუნების მეთოდი. დაპირისპირება არის ერთ-ერთი ძირითადი რგოლი გამოძიების ჯაჭვში, რომლის მიზანია რომელიმე მონაწილის ცრუ ჩვენების შეცვლა. როცა პირი თვითონ დარწმუნდება ჩვენების უაზრობაში.

ბ) დაპირისპირების მოულოდნელობა, რაც უფრო მოულოდენლია დაპირისპირება, მით უფრო მეტ ზემოქმედებას ახდენს იგი ცრუჩვენებების მიმცემ პირზე.

გ) დამნაშავის პიროვნებაზე ზნეობრივ-ემოციური ზემოქმედება. ცრუჩვენების მიმცემი პირის ზნეობრივ მხარეზე ზემოქმედება ეფექტური შედეგის მომცემია.

დ) დაპირისპირების მომზადებისას შესწავლილი უნდა იქნას ის ფსიქიკური ურთიერთობანი და დამოკიდებულებანი, რომელიც დაპირისპირებულ პირებს შორის არსებობს. აქვთ თუ არა მათ ერთმანეთის მიმართ სიმპატია-ანტიპატია. იყო თუ არა რომელიმე მათგანი მეორეზე დამოკიდებული ან მისი გავლენის ქვეშ. დაპირისპირების პროცესის მომზადება მაშინ უნდა კარგად, როცა დაპირისპირებულ პირთაგან ერთ-ერთი ორგანიზატორია და მეორე იმყოფება მისი გავლენის ქვეშ.

არსებობს დაპირისპირების სამი ფორმა:

ა) დაპირისპირება, რომლის მიზანია დაეხმაროს ერთ-ერთ მონაწილეს დავინყებული ფაქტებისა და მოვლენების გახსენებაში. დაპირისპირების ეს სახე ხასიათდება იმით, რომ ამ დროს დაპირისპირების მონაწილეებს შორის კონფლიქტს არა აქვს ადგილი. დაპირისპირების ამ ფორმის დროს არაა საჭირო მოულოდნელობა. შეიძლება დაპირისპირებისა და მისი მიზნის შესახებ მონაწილეებს წინასწარ ეცნობოს.

ბ) დაპირისპირების ერთ-ერთ მონაწილეს შეიძლება მართლაც დაავიწყდეს ფაქტები. მაშინ დაპირისპირების პროცესში მას მოაგონებენ ამას, ხოლო თუ იგი „ვერ იხსენებს“, დაპირისპირების პროცესში მასზე ხორციელდება ფსიქიკური ზეგავლენა. ამ დროს დაპირისპირების პროცესში შეიძლება მოწვეულ იქნეს აგრეთვე საქმის რომელიმე სხვა მონაწილეც.

გ) დაპირისპირება, რომელიც ტარდება ბრალდებულის მოთხოვნით. ამ დროს დაპირისპირება ბრალდებულის მხრიდან გამოდის როგორც თავდაცვის საშუალება. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ბრალდებულები ხშირად დაპირისპირების ასეთ ხერხს მიმართავენ მაშინ, როცა უნდათ განსაზღვრული ფსიქიკური ზეგავლენა მოახდინონ იმ პირებზე, რომლებიც მათთვის სასარგებლო ჩვენებას არ იძლევიან.

ამრიგად, დაპირისპირება არის დაკითხვის სხვადასხვაობა. მას გააჩნია ზემოქმედების დიდი ძალა იმ პირებზე, რომელთა ჩვენებებიც შეიცავს სინამდვილის შეგნებულ დამახინჯებას. დაპირისპირების არაკეთილსინდისიერ მონაწილეთა მიერ სრული და სწორი ჩვენების მისაცემად. შეგულიანების პროცესში დაპირისპირება ასრულებს კატალიზატორის როლს.

გამომძიებელმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ ჩვენებებში წინააღმდეგობების არსებობა შეიძლება არ იყოს დაკავშირებული სიცრუესთან, არამედ იყოს ერთ-ერთი დასაკითხი პირის კეთილსინდისიერი შეცდომა, რომელსაც მართლაც ნამდვილად დაავინყდა გარემოებები.

დაპირისპირების მნიშვნელოვანი თავისებურებაა მისი მონაწილეების ერთმანეთზე ძლიერი ფსიქიკური ზემოქმედება. ი. ამინოვის მიხედვით განათლებული და კულტურული ადამიანი დიდ ზემოქმედება ახდენს ნაკლებად განათლებულ და ნაკლებად კულტურულ ადამიანზე, ჭკვიანი და მაღალი ინტელექტის ადამიანი თავდაჯერებულად გრძნობს თავს ჭკუამოკლე ადამიანთა საზოგადოებაში. გამბედავი და დამოუკიდებელი პიროვნება სერიოზულ გავლენას ახდენს სუსტი ნებისყოფის ადამიანზე.

პირველ რიგში უნდა დაიკითხოს ის პირი, ვინც სწორ ჩვენებას იძლევა. დაპირისპირების პროცესში გამოიყენება, აგრეთვე, გადამწყვეტი მტკიცებულების მოულოდნელი ჩვენების ხერხი.

თუ საჭიროება მოითხოვს დაპირისპირება შეიძლება ჩატარდეს რამოდენიმეჯერ.

დათვალიერების ფსიქოლოგია

საგამომძიებლო ქმედებებს შორის, რომელთა საშუალებითაც გამომძიებელი მტკიცებით ინფორმაციას ღებულობს, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს შემთხვევის ადგილის დათვალიერებას, რომლის მიზანია იმ მტკიცებათა შეგროვება, რომლებიც ხელს უწყობენ დანაშაულის გახსნას და ობიექტური ქეშმარიტების დადგენას. დათვალიერების პროცესში ნათელი ეფინება ისეთ საკითხებს, რომლებიც მოითხოვს ინტელექტუალურ დაძაბვას, ანალიზურ მიდგომას და დანაშაულთან დაკავშირებული საკითხების გააზრებას.

შემთხვევის ადგილი შეიცავს ბევრ ინფორმაციას დანაშაულის შესახებ. გამომძიებელმა უნდა შეძლოს დანაშაულის ადგილმდებარეობის „ნაკითხვა“. ამას კი სჭირდება დაკვირვების, მეხსიერების, ყურადღების და აზროვნების სრულყოფილი მუშაობა. ადგილმდებარეობის დათვალიერებისას უნდა გაირკვეს შემდეგი: უნდა დადგინდეს მონაცემები დამნაშავის პიროვნების შესახებ, დანაშაულის ადგილზე მისი ყოფნის დრო, დანაშაულის ჩადენის მოტივი და მიზნები. დანაშაულის ადგილზე დამნაშავის შელწევის ხერხები და გზები, დანაშაულის კვალის დაფარვის მოტივები და სხვა.

დანაშაულის ადგილის დათვალიერებას დიდი მნიშვნელობა აქვს საგამომძიებლო ვერსიის შედგენის საქმეში. ადგილის დათვალიერება ბევრ მასალს და მონაცემს იძლევა გამოძიების სწორი მიმართულებით წარმართვისათვის და საშუალებას იძლევა სწრაფად და ეფექტურად იქნას წამოყენებული საგამომძიებლოს ვერსია.

ადგილმდებარეობის დათვალიერების დროს საჭირო ხდება შემდეგი ფსიქოლოგიური ამოცანების გადაწყვეტა:

- ა) შემთხვევის ადგილის ვიზუალური აღქმა;
- ბ) აღმოჩენილ კვალისა და ნივთიერი მტკიცებულების აზრობრივი ანალიზები;
- გ) აღმოჩენილ ნივთებსა და დანაშაულის ფაქტს შორის მიზეზობრივი კავშირების დამყარება;
- დ) მომხდარი მოვლენის აზრობრივი მოდელის შექმნა.

გამომძიებლის მიერ შემთხვევის ადგილის მდგომარეობის აღქმა ექვემდებარება აღქმის ზოგად კანონზომიერებას. მაგრამ იურისპრუდენციაში მას აქვს გარკვეული სპეციფიკა. ამ დროს აღქმის პროცესს აწარმოებს პროფესიონალი გამომძიებელი, რომელსაც განვითარებული აქვს აღქმის უმაღლესი საფეხური – დაკვირვება. შემთხვევის ადგილის აღქმა და ობიექტური ანალიზი გამომძიების პროცესის გამხორციელების ერთ-ერთი შემეცნებითი საფეხურია.

შემთხვევის ადგილის დათვალიერება თავისებური კვლევითი მუშაობაა, რომელიც მოითხოვს მრავალი საზოგადოებრივი ამოცანის გადაჭრას. ეს ამოცანები შეიძლება დალაგდეს ორ ჯგუფად:

- ა) ამოცანები, რომლებიც ემსახურება ინფორმაციის გამოვლენას, შეკრებას, ზოგადი და კერძო ვერსიების წამოყენებას.
- ბ) ოპერატიული, სამძებრო და გამომძიებითი ოპერაციის ამოცანები.

გამომძიებლის მიერ შემთხვევის ადგილის დათვალიერება უკავშირდება ინფორმაციის სიმწირეს. არის

შემთხვევები, როცა შემთხვევის ადგილს დათვალიერების დროს გამომძიებლის წინაშე დასმულ საკითხებს აქვს კომპლექსური ხასიათი. გამომძიებელმა უპირველეს ყოვლისა უნდა დაადგინოს ჰქონდა თუ არა ადგილი დანაშაულს (ხომ არ იყო უბედური შემთხვევა ან თვითმკვლელობა). ვინ ჩაიდინა დანაშაული, როდის და რა მოტივი ედო საფუძვლად დანაშაულს და ა. შ.

დათვალიერების დროს აღმოჩენილი ინფორმაცია პირველ ეტაპზე წარმოადგენს კონკრეტული ხატების კრებადობას რომელიც შემდგ ფორმირდება ვერსიის სახით და იღებს სიტყვიერ-ლოგიკურ ფორმას. დათვალიერების ადგილზე შეკრებილი ინფორმაციის შემდეგ დგება სინთეზის და ანალიზის პროცესი.

შემთხვევის ადგილს დათვალიერებისას გამომძიებელმა უნდა გადაწყვიტოს ამოცანა:

ა) ყოველგვარი ინფორმაციის შეგროვება, რომელსაც შეიძლება კავშირი ჰქონდეს დანაშაულთან. ამ საფეხურზე ინფორმაციის შეგროვებისას გამომძიებელმა არ უდნა იმოქმედოს რომელიმე ერთი ვერსიის გავლენით;

ბ) მოპოვებული ინფორმაციის ანალიზისა და სინთეზის საფუძველზე განსაზღვრული ვერსიის შექმნა;

გ) შემუშავებულ ვერსიაში ფაქტებისა და მოვლენების შეპირისპირება, რომელიც ხორციელდება წარმოსახვითა და ანალიზური აზროვნების გზით.

სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა

I. სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის საგანი და კომპეტენცია (ს.ფ.ე.)

ს.ფ.ე. ინიშნება მაშინ, როცა საჭიროა და უცილებელია სპეციალური ცოდნა ფსიქოლოგიის რომელიმე დარგში. ფსიქოლოგიის სპეციალური ცოდნა არის სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის მეცნიერული საფუძველი. ს.ფ.ე. ადგენს ადამიანის ქცევის თავისებურებას კონკრეტული პირობებისა და გარემოებაში.

ს.ფ.ე. ძირითადი ამოცანაა აღმოუჩინოს სამართალდამცავ ორგანოებს დახმარება ფსიქოლოგიური შინაარსის ამოცანების გადაწვეტაში. ს.ფ.ე. ფუნქცია არის სპეციალური ფსიქოლოგიური ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენებით ობიექტურად შეაფასოს ბრალდებულის, მონმის ან დაზარალებულის ფსიქიკური მოქმედების ინდივიდუალური თავისებურებანი.

ს.ფ.ე. ტარდება მხოლოდ ფსიქიკურ ჯანმრთელ ადამიანებზე. ხოლო ფსიქიკური გადახრებისა და სულით დაავადებულთა ექსპერტიზას ეწოდება სასამართლო-ფსიქიატრიული ექსპერტიზა.

სასამართლო ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის კომპეტენცია:

1. არასრულწლოვან დამნაშავეთა იმ უნარის დადგენა, რომლის ნიშნები არაა დაკავშირებული ფსიქიკურ დაავადებასთან, სავსებით და მთლიანად შეუძლიათ თუ

არა საკუთარი მოქმედების მნიშვნელობის გაცნობიერება და რა ზომით შეუძლიათ ამ არასრულწლოვანებს მართონ საკუთარი ქცევები, მოქმედებები.

2. ფსიქიკურად ჯანმრთელი მოწმეების და დაზარალებულების უნარის დადგენა (მათი ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური, ასაკობრივი ფსიქიკური განვითარების დონის გათვალისწინებით), რამდენად შეუძლიათ სწორად აღიქვან საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებანი და მისცენ მათ შესახებ სწორი ჩვენება.

3. დანაშაულის ჩადენის მომენტში ჰქონდა თუ არა ადგილი აფექტს და სხვა არაპათოლოგიურ ემოციურ მდგომარებას, რომელსაც შეეძლო არსებითი გავლენა მოეხდინა ადამიანის ცნობიერებებასა და ქცევაზე.

4. გაუპატიურების საქმის ფსიქიკურად ჯანმრთელი დაზარალებულების (პირველ რიგში მცირეწლოვანთა) უნარის დადგენა, ესმით თუ არა მათ ამ ქმედების ხასიათი, შინაარსი და მნიშვნელობა და შეეძლოთ თუ არა მათ წინააღმდეგობის გაწევა მოძალადისთვის.

5. დადგენა იმისა, შესაძლებელია თუ არა ადამიანს აღმოუჩნდეს კონკრეტულ პირობებში რომელიმე ფსიქიკური მდგომარეობა (დაბნეულობა, ორიენტაციის დაკარგვა...) და ექსპერტიზული შეფასების მიცემა მათი გავლენის შესახებ რომელიმე პროფესიული ფუნქციის შესრულებაზე ავიაციაში, ავტო და რკინიგზის ტრანპორტზე, ავტომატიზირებული სისტემების ოპერატორის მუშაობაში და ა. შ.

6. ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებების დიაგნოსტიკა (ანეული შთაგონებადობა, იმპულსურობა, მიმბაძველობა, რიგიდულობა...), რომელთაც შე-

ედლოთ არსებითი გავლენა მოეხდინა სუბიექტის ქცევაზე, მოქმედებაზე.

7. ადამიანის ქცევის წამყვანი, განმტკიცებული მოტივების დადგენა (ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით) და, აგრეთვე, კონკრეტული საქციელის მოტივების დადგენა, რომლებიც ახასიათებენ პიროვნებას.

8. სიკვდილის წინარე პერიოდში ჰქონდა თუ არა გარდაცვლილს ისეთი ფსიქიკური მდგომარეობა, რომელიც მას უბიძგებდა თვითმკვლელობისკენ ან, აგრეთვე, ამ მდგომარეობის მიზეზის დადგენა.

9. ტექსტის ავტორობის დადგენა (ფსიქოლოგიური სტილი, აზროვნების სტილი). ესაა გრაფოლოგიური ექსპერტიზა. როცა ტექსტი ბეჭდურია (ხელნაწერი არაა), მაშინ, ძირითადად, აზროვნების სტილის მიხედვით).

ფსიქიკურად ჯანმრთელი, არასრულწლოვანი დამნაშავეების ექსპერტიზის დროს პასუხი უნდა გაეცეს სამ ძირითად კითხვას:

ა) აქვს თუ არა არასრულწლოვან დამნაშავეებს ფსიქიკურ განვითარებაში ჩამორჩენის, შეფერხების ნიშნები და თუ აქვს კონკრეტულად რომელი? (აღქმა, აზროვნება, მეტყველება...).

ბ) თავისი ფსიქიკური თავისებურებებიდან გამდინარე, შეეძლო თუ არა არასრულწლოვანს მთლიანად და სრულად გაენობიერებინა მისი ქცევის, მოქმედების მნიშვნელობა?

გ) შეეძლო თუ არა მცირეწლოვანს თავისი ფსიქიკური განვითარების კვალობაზე საკუთარ ქცევის, მოქმედების მართვა?

II. სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის ორგანიზაცია და ექსპერტის დასკვნა

ს.ფ.ე. ინიშნება გამომძიებლის დადგენილებით ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით. ექსპერტიზის ჩატარების დროს აუცილებელია ყურადღება მიექცეს და გამოკვლეულ იქნას ექსპერტზე გამოგზავნილი პიროვნება. პირველ რიგში მისი განვითარებისა და აღზრდის პირობები, ხასიათი, ჩვევები, ჩვეულებები, ემოციური რეაქციის ტიპური ფორმები, ცხოვრებისეული გეგმები, სხვა ადამიანებისადმი დამოკიდებულება.

ს.ფ.ე. მოითხოვს რამდენიმე მომენტის გამოყოფას:

ა) საქმის ფაბულა ბ) მონაცემები პირის ფსიქიკური განვითარების დინამიკის შესახებ სხვადასხვა პერიოდებში სწავლისა და აღზრდის პირობებზე მითითებით. გ) სასამართლო ფ.ე. მსვლელობა და შედეგი დ) პირთან საუბრის (გასაუბრების) მონაცემები ე) რეტროსპექტირული ფსიქოლოგიური ანალიზი ექსპერტის მიერ დასმული შეკითვის გეგმაზე.

ფსიქიკური განვითარების დინამიკა უნდა იქნას შესწავლილი პირის მშობლების, აღმზრდელების, მასწავლებლების, ნათესავების, ამხანაგების გამოკითხვით. უნდა იქნას შესწავლილი პედაგოგიური და სამედიცინო დოკუმენტაცია. ექსპერტმა უნდა შეისწავლოს ცნობები პირის ადრეული ბავშვობის შესახებ, სწავლის დაწყების შესახებ, გარდამავალი და ჭაბუკობის ასაკის ანამნეზი, უნდა გამოყოს ისეთი ფაქტები, რომლებიც ახასიათებენ ფსიქიკური განვითარების ტემპს, შინაარსსა და პირობებს.

სკოლამდელი პერიოდის შესახებ უნდა დაინეროს თუ როდის დაიწყო ბავშვმა სიარული, დადიოდა ბაღში თუ არა, აქცევდნენ თუ არა მშობლები საკმარის ყურადღებას, როგორ ურთიერთობაში იყო სხვა ბავშვებთან. უნდა აღინიშნოს მისი ბიოგრაფიის „გარდატეხის მომენტები“, განვლილი ასაკობრივი კრიზისები, როგორ იყო მომზადებული სასკოლო სწავლის დასაწყისისთვის, ადვილად შეეჩვია თუ არა ახალი სასკოლო რეჟიმს, ჰქონდა თუ არა სიძნელეები თანაკლასელებთან და მასწავლებლებთან ურთიერთობაში, როგორ ითვისებდა ახალ სასწავლო მასალას.

ექსპერტმა უნდა უჩვენოს რა მეთოდებით სარგებლობდა ის ამ დროს. საუბრის შედეგები არაა აუცილებელი სიტყვა-სიტყვით იყოს გადმოცემული, მაგრამ ცალკეული ამონარიდები აუცილებელია. დასკვნაში უნდა იყოს მითითებული საუბრის ხანგრძლივობა, პირის დამოკიდებულება საუბრის მიმართ, მისი რეაქცია სხვადასხვა კითხვებზე. თუ ფსიქოლოგიური საუბრის დროს პირმა მოგვცა საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოების პრინციპულად ახლებური გაგება და შეფასება, ან მიუთითა რაიმე ახალი ფაქტის შესახებ, რომელიც ძიებამ არ იცოდა, ექსპერტმა ეს აუცილებლად უნდა ასახოს დასკვნაში (მოხსენებაში).

დასკვნა. დასკვნა უნდა პასუხობდეს დასმული ამოცანების კითხვებს, უნდა იყოს მოკლე და ლაკონური. დასკვნა, ყოველთვის, როცა ეს შესაძლებელია, უნდა იყოს კატეგორიული – ან მტკიცება ან უარყოფა. დაუშვებელია ორაზროვანი და განუსაზღვრელი დასკვნები. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საკითხი ისმის რომელიმე მოვლენის შესაძლებლობის შესახებ, , ექსპერტმა კატეგო-

რიული ფორმით უნდა დანეროს ამ მოვლენის პრინციპული შესაძლებლობის ან შეუძლებლობის შესახებ.

ს. ფ. ე. არ აქვს წინასწარ დამტკიცებული ძალა და არაა აუცილებელი გამოძიებითი და სასამართლო ორგანოებისათვის. მათ აქვთ უფლება ექსპერტის დასკვნა ჩათვალონ სრულად და ამომწურავად ან უარყონ იგი და დანიშნონ განმეორებითი ექსპერტიზა, რომელსაც ატარებს ახალი ექსპერტი ან საექსპერტო კომისია.

ექსპერტიზის შედეგების გაფორმება

დასკვნა უნდა გაფორმდეს წერილობითი ფორმით. მას აქვს სამი ნაწილი: 1) შესავალი ნაწილი 2) კვლევითი ნაწილი და 3) დასკვნები.

შესავალ ნაწილში უნდა გადმოიცეს მონაცემები ექსპერტიზის სახეობის შესახებ, მის ჩატარების ადგილსა და დროზე, საექსპერტო კომისიის შემადგენლობა, დამხმარე პერსონალი, მოთხოვნის შემოსვლის თარიღი, უნდა ჩამოითვალოს გამოკვლეული ობიექტები (საექსპერტო პირის ფსიქოლოგიური და სომატური სფერო, სისხლის სამართლის საქმის მასალები, სამედიცინო დოკუმენტაცია, საქმესთან დაკავშირებული სხვა მასალები).

კვლევითი ნაწილი შედგება ორი განყოფილებისაგან: 1) კერძო სინთეზირების და 2) ზოგადი სინთეზირების. კერძო სინთეზირების განყოფილებაში განცალკევებულად უნდა აღიწეროს გამოსაკვლევი ობიექტების ნიშნები და თვისებები (ფსიქიკური სფერო, სიტუაციები...). აქ უნდა იყოს მოცემული ის მეთოდთა, რომელსაც იყენებს ფსიქოლოგი. აქ უნდა იყოს, აგრეთვე, ამ მეთოდი-

კით მოპოვებული ინფორმაცია, უნდა იყოს, აგრეთვე, შეფასება.

მეორე განყოფილებაში, ზოგადი სინთეზირების ნაწილში, უნდა გაკეთდეს რეზიუმე და შეჯამდეს მიღებული ინფორმაცია. უნდა განისაზღვროს მიღებული შედეგის ადგილი და მნიშვნელობა ამოცანის გადანაცვლებაში, რისთვისაც გამოიყენება გამომძიებლის ან მოსამართლის მიერ ექსპერტიზის წინაშე დასმული ზოგიერთ საკითხზე. თუ შეუძლებელია პასუხის გაცემა, მაშინ უნდა მიუთითოს ამის მიზეზზე.

ბოლო ნაწილი საექსპერტო დასკვნის და არის დასკვნები, რომელიც გადმოგვცემს ჩატარებული კვლევის არსს. დასკვნაში უნდა იყოს მოცემული ფორმულირება, რომელიც არ იყო მომართვაში, მაგრამ ექსპერტიზამ საჭიროდ ჩათვალა იგი მაინც ეკვლია. დასკვნას ხელი უნდა მოაწეროს საექსპერტო კომისიის ყველა პირმა.

ექსპერტ-ფსიქოლოგიის კომპეტენცია

ს. ფ. ე. უნდა დაინიშნოს მხოლოდ მაშინ, როცა ბრალდებულის, ეჭვმიტანილის, დაზარალებულის, მონმის პიროვნებას ან იმ გარემოებს, სადაც შემთხვევა მოხდა, აქვს სპეციფიკური თავისებურებანი, რომელთა გამოკვლევისათვის აუცილებელი ხდება ფსიქოლოგიის მეცნიერების სპეციალური ცოდნის გამოყენება. ავტორები მიუთითებენ, რომ ს.ფ.ე. უნდა დაინიშნოს მხოლოდ სამი ასპექტის გამოსაკვლევად. ესაა 1) ფიზიოლოგიური აფექტის მდგომარეობის განსაზღვრა; 2) არასრულწლოვანის ინტელექტუალური განვითარების განსაზღვრა; 3) სუბიექტის უნარის განსაზღვრა, რამდენად შეუძლია

სწორი ჩვენების მოცემა თავისი ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური განვითარების კვალობაზე.

ფსიქიკური ავადმყოფიც შეიძლება იყოს გარკვეული ცნობების წყარო, რომელსაც მართმსაჯულებისათვის ექნება მნიშვნელობა, მაგრამ ამ წყაროს შეფასებას აუცილებლად სჭირდება ფსიქოლოგის ყურადღება და კონტროლი.

რა საფუძველზე ინიშნება სასამართლო ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა

1. ფსიქიკური განვითარების ნორმიდან გადახვევა (ჩამორჩენა)

2. ამჟამად არსებული ან გადატანილი ფსიქიკური დაავადებანი და მდგომარეობა.

3. გადატანილი ან არსებული სიმატური დაავადებანი, განსაკუთრებით ინფექციური, რაიმე ქრონიკული ან განუკურნებელი დაავადება.

4. ისეთი თვისებების არსებობა, რომლებიც მოწმობენ მკვეთრ გაუწონასწორებლობაზე, ემოციურობაზე ან აგრესიულობაზე, ისეთი ფსიქიკური პრობლემების დარღვევაზე, როგორიცაა აღქმა, წარმოსახვა, ყურადღება, დამახსოვრება, აზროვნება)

5. დაზარალებულის ასოციალური ქცევა, რომელმაც პროვოცირება გასწია დანაშაულის ჩადენისა, ცალკეული ისეთი ნიშნების არსებობა, რომელიც შესაძლებელს ხდის დამრღვევი, მოძალადე ჩავარდეს ძლიერი სულიერი მღელვარების მდგომარეობაში.

6. საკუთარი მოქმედების ვერ გაგება, ვერ გაცნობიერება ან არასწორი, არაადექვატური შეფასება საკუ-

თარი მოქმედების სოციალური და ზნეობრივი მნიშვნელობისა.

7. მოწმის ან დაზარალებულის ჩვენებებისას ეჭვის წარმოშობა, რომელიც ემყარება სიტუაციისა და სხვა მონაცემების მიმართ შეუსაბამობის, ლოგიკურად დაუკავშირებლობას.

8. დანაშაულის დადგენლი მოტივების შეუსაბამობას ჩადენილი ქმედების ხასიათთან.

9. დაწერილი ტექსტის ავტორობის დასადგენად.

10. თვითმკვლელობის მოტივის ან მისი ინსცენირების მოტივის დადგენა.

სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებების აღქმის უნარისა და მათზე სწორი ჩვენების მიცემის შესახებ.

უნარი, სწორად აღიქვა საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებები, დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე და მიზეზზე. ესაა მოწმეთა ან დაზარალებულთა შეგრძნების ორგანოთა მყარი ან დროებითი მდგომარეობა, მისი ასაკი, ემოციური მდგომარეობა, ცხოვრებისეული გამოცდილება, პროფესია, გონებრივი განვითარება, ჩვევები, ის პირობები, რომელშიც მოხდა მოვლენის გარემოებათა აღქმა.

აქ უნდა გამოიყოს ორი ტიპის ამოცანა. ამ სახის ს.ფ.ე: 1) ესაა უნარის დადგენა სწორად აღიქვამს თუ არა მოვლენებს და ცალკეულ ფაქტებს, მოვლენის გარეგნულ მხარეს (გრძნობადი ასახვის ფარგლებში). 2. დადგენა თუ სწორად აღიქვამს მოვლენის შინაგან მხარეს, შინაგან შინაარსს (ე. ი. თუ იგებს მათ). ესაა მისი მგრძნობელობის საშუალო დონის დადგენა.

ბავშვებისათვის დამახასიათებელია ალქმის მცირე დეტალიზაცია, ასახვის უსრულობა (ნაკლები სისრულე). თითოეულ სიტუაციაში ბავშვები გამოყოფენ იმ საგნებს, რომლებიც უნებლიედ იპყრობენ მათ ყურადღებას თავიანთი უჩვეულო ფორმით, ფერით, ბრჭყვიალებით.

ბავშვის მიერ საგნების ალქმა ხდება არა მათი მნიშვნელობის მიხედვით (როგორც ეს უფროსებთანაა), არამედ გარეგნული ნიშნების მიხედვით. მაგალითად, ბავშვმა შეიძლება ვერ შენიშნოს ადამიანები, მისი მოქმედებები და აღიქვას არაასებითი დეტალები (მაგ. როგორ ბრწყინავდა კარის სახელური და რა ფერის იყო კედლის საათი).

გონებრივად ჩამორჩენილი ბავშვის მხედველობით ალქმას აქვს სპეციფიკა. ესაა შენელებულობა და დროის ერთეულში ალქმული ობიექტების შედარებითი რიცხოვნის შემცირება. ეს გამოწვეულია თვალის მოძრაობების ნელი ტემპით. გონებრივად ჩამორჩენილები უფრო ნაკლებ ნიშნებს აღიქვამენ, ვიდრე – ნორმალურები. გონებრივად ჩამორჩენილები ვერ აღიქვამენ ობიექტის კონსტრუქციას და პროპორციას, მათ განლაგებას სივრცეში, ისინი არა მხოლოდ ცუდად აღიქვამენ ფერების ელფერებს, არამედ ხშირად ცდებიან ფერების დასახელებაშიც კი.

ასეთი მდგომარეობაა სმენითი ალქმის დროსაც. სწორი ჩვენების მოცემა დამოკიდებულია არა მხოლოდ სწორად ალქმაზე, არამედ მეხსიერებაზეც. ყველაფერს, რაც ალქმული იყო წარსულში, სრული სიზუსტით ვერ იგონებენ. ბავშვებში დამახსოვრების პროცესი ჯერ კიდევ არაა ორგანიზებული. სკოლამდელის მეხსიერების შინაარსი შეიძლება შევადაროთ ნათელ, ხატოვან კრე-

ბულს, მაგრამ ლოგიკურად ერთმანეთთან დაუკავშირებულ სურათებს. სკოლამდელი კარგად იმახსოვრებს ნათელს და მკვეთრ შთაბეჭდილებებს, ისეთ გამონათქვამებს, რომლითაც აქვთ კონკრეტული შინაარსი. სკოლამდელებს არ შეუძლიათ დაიმახსოვრონ მოვლენათა ლოგიკური მსვლელობა, რომელსაც სჭირდება შინაგანი განწყენებული აზრის გაგება.

მეხსიერების ერთ-ერთი ფორმაა ცნობა. გააზრებულ აღქმაში ყოველთვისაა ცნობის მომენტი. აქტიური მოგონება უმაღლესი და მეტად რთული პროცესია. ზოგიერთ ადამიანს მოგონების დროს აქვს თვისება დაუმატოს დეტალები და წარმოსახვის ხატები, ე. ი. ასეთი ბავშვი ფანტაზიორია.

სწორ მოგონებაზე დიდ უარყოფით გავლენას ახდენს აწეული შთაგონებადობა, რაც გამოიხატება სუბიექტის მიერ სხვისის გავლენის უკრიტიკოდ მიღებაში. ასეთებია, ძირითადად, თავის თავში დაურწმუნებელი ადამიანები, ძალიან მიმნდობი და მიაშიტი ტიპები. აწეული შთაგონებადობა, ხანდახან, მაჩვენებელია ფსიქიკური განვითარებაში გარკვეული ჩამორჩენილობისა.

ეიდეტიზმი. ესაა იშვიათი მოვლენა, ხატოვანი მეხსიერების სპეციფიკური სახე, როცა ხდება ანალიზატორის ხანგრძლივი აგზნება. ადამიანი, თითქოს, განაგრძობს იმ ობიექტის ხედვას, რაც ამჟამად აღარაა. არსებობს სმენითი ეიდეტიზმიც. ეიდეტიზმი დამახასიათებელია როგორც ნორმალური – ასევე სულით ავადმყოფებისათვისაც, შიზოფრენიისათვისაც კი. ასეთი მეხსიერება ხშირად გვხვდება ბავშვებთან. ამის გამოა, რომ ზოგიერთი არასრულწლოვანი მონმის ჩვენება გამოირჩევა სისრულით, დიდი სიზუსტით, დეტალების დიდი რაოდე-

ნობით, რაც, ხანდახან, იწვევს უნდობლობასა და ეჭვს. ამ დროს ექსპერტმა უნდა გამოკვლიოს სმენითი და მხედველობით ეიდენტიზმის არსებობა.

სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები, როცა საჭირო ხდება ბავშვების მიერ სხვა ადამიანთა ასაკის დადგენა ვიზუალურად, შეხედვით, თვალით. გარეგნული ნიშნების, შესახედაობის მიხედვით შეუძლია თუ არა ამას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ეს კრიტიკულად უნდა შემოწმდეს ექსპერტიზის მიერ.

სასამართლო ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა გაუპატიურების საქმეებზე.

ასეთი საქმეების განხილვისას ძალიან ძნელდება ქალის უმწეო მდგომარეობის დადგენა იმის გამო, რომ ქალის პასიური მდგომარეობა აღიქმება როგორც მისი თანხმობა სქესობრივ კავშირზე, ხოლო მეორეს მხრივ ეს შეიძლება იყოს მართლაც უმწეო მდგომარეობა. ე. ი. ექსპერტიზამ უნდა დაადგინოს ქალის ეს პასიური მდგომარეობა თანხმობა იყო თუ უმწეო მდგომარეობა.

გაუპატიურება, ქალის უმწეო მდგომარეობის გამოყენებით, მაშინაა ჩადენილი, როცა მას თავისი ფიზიკური და ფსიქიკური მდგომარეობის გამო არ შეეძლო გაცნობიერებინა მასთან ჩადენილი ქმედების არსი, შინაარსი და მნიშვნელობა ან არ შეეძლო მოძალადისათვის გაეწია წინააღმდეგობა.

ქალის უმწეო მდგომარეობად ითვლება:

1. ქალის არაცნობიერი მდგომარეობა (სულით ავადმყოფობა, როცა მას არ ესმის თავისი მოქმედების არსი).

2. ქალის ფიზიკური უმწეობა (ავადმყოფობა);

3. მდგომარეობა, როცა უმწეობა განპირობებულია გარემოებით (ფეხუფური გაუპატიურება შორეულ ადგილას, ბნელ, დაბურულ ტყეში). ზოგიერთი ავტორი ამას უმატებს (უნლოვანებას) მცირეუნლოვანებას, ზოგიერთი კი ქალის სიმთვრალეს, ნარკოტიკების ტყვეობაში ყოფნას და ა. შ.

ავტორები ხაზს უსვამენ იმას, თუ როგორ ესმით, როგორ აცნობიერებენ დაზარალებულები მომხდარ მოვლენას (გაუპატიურებას). ექსპერტიზის დროს ამას უნდა მიექცეს ყურადღება. ეს ხდება მასთან გასაუბრების გზით. თუ დაზარალებულ ქალს არ ესმის ადექვატურად მოსახდენი მოვლენის არსი, მისი ქცევა (ამ შემთხვევაში წინააღმდეგობის გაწევა) არაადექვატური იქნება. ე. ი. იგი მოძალადეს არ გაუწევს წინააღმდეგობას. ასეთია სულით ავადმყოფობა და მცირეუნლოვანი ასაკი.

10 წლამდე ასაკის გოგონებს რომ არ აქვთ უნარი სექსუალური დანაშაულის არსის გაგებისა, ამაზე აღარ დაობენ. მაგრამ 10-11-12 წლიანებთან ეს საკითხი სპეციალურად უნდა გაირკვეს. უფრო ძნელია გაგებისა და აცნობიერების დონის დადგენა 12 წლის ასაკის შემდგომ. ამიტომ ასეთ დროს აუცილებელია მხედველობაში იქნეს მიღებული არა მარტო ასაკი, არამედ ის გარემოებაც, რომელშიც იზრდებოდა დაზარალებული. როგორი ცოდნა აქვს მას ადამიანთა სქესობრივი ურთიერთობის შესახებ. სქესობრივ აქტზე არასრულწლოვანის თანხმო-

ბაც კი ავტომატურად არ ხსნის იმას, თუ როგორ ესმოდა მას ამ აქტის მნიშვნელობა და შინაარსი.

ხაზი უდნა გაესვას იმას, რომ რაც არ უნდა კარგად ესმოდეს დაზარალებულს ამ ქმედების არსი, შინაარსი და შედეგები, ეს მაინც არ მიიუთითებს იმაზე, რომ მას სრული უნარი ჰქონდა წინააღმდეგობის გაწევისა. ექსპერტმა ამ დროს უნდა გაითვალისწინოს დაზარალებულის ფსიქიკური განვითარების დინამიკა (ანამნეზი), მისი ხასიათის თავისებურება, გონებრივი განვითარება, ინტერესი, ქცევის მდგრადი მოტივები.

ექსპეტიზაში ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უჭირავს რეტროსპერციულ ანალიზს, ე. ი. დაზარალებულის ემოციური განცდის სიღრმეს, მომხდარი ფაქტის ემოციურ შეფასებას, როგორ შეფასებას აძლევს იგი მოძალადის ქცევის თითოეულ დეტალს. ეს ეხმარება ექსპერტს დაადგინოს, რა დოზითა და ზომით ესმოდა დაზარალებულს ჩასადენი დანაშაულის არსი.

წინააღმდეგობის გაწევის უნარი დამოკიდებულია:

1. სიტუაციის გაგებისა და გააზრების სიღრმეზე და ბრალდებულის განზრახვის გაგების დონეზე;
2. დაზარალებულის ხასიათის თვისებებზე (აქტიურობაზე, დამოუკიდებელი გადანწყვეტილების მიღების უნარზე, გამბედაობაზე);
3. დროებით ემოციურ მდგომარეობაზე, რომელიც განპირობებულია სიტუაციის მიერ ან მყარი ფსიქიკური მდგომარეობით, რომელიც მისთვისაა, საერთოდ დამახასიათებელი.

ჩადენილი (ჩასადენი) დანაშაულის არსის გაგების მაჩვენებელია დაზარალებულის მიერ:

1. სიტუაციის მიმანიშნებელი დამამუქრებელი ხასიათის გაცნობიერება მისი განვითარების საწყის ეტაპზე ბრალდებულის ქცევების მიხედვით, რომლებსაც სასიგნალო მნიშვნელობა ჰქონდა მის ნამდვილი ზრახვების შესახებ;

2. ქცევა, რომელიც სიტუაციის ნიშნების ადექვატური იყო;

3. შეეძლო თუ არა ქალს თავი დაეღწია შექმნილი მდგომარეობიდან.

აღზრდის პროცესში ზოგიერთი გოგონა ბიოლოგიურ სქესობრივ მომნიშვნელობაზე უფრო ადრე და სრულად ღებულობს ინფორმაციას, ვიდრე მისი მორალურ-ეთიკური მხარის შესახებ.

ერთ-ერთი ცენტრალური საკითხია, აგრეთვე, იმის გარკვევა, შეეძლო თუ არა ამ სიტუაციაში დაზარალებულ ქალს წინააღმდეგობის გაწევა. წინააღმდეგობის გაწევის უნარი დამოკიდებულია დაზარალებულის ინდივიდუალურ და ასაკობრივ თავისებურებებზე.

ფსიქოლოგიური ძალადობა. ესაა ფსიქოლოგიური ზემოქმედების გამოყენება „იმისათვის, რომ აიძულო ადამიანი ჩაიდინოს მისთვის არასასურველი საქციელი ან მოქმედება. ეს ეხება მხოლოდ იმ შემთხვევებს, როცა ადამიანი ფსიქიკურად ნორმალურია და მას ნათლად ესმის თუ რას მოითხოვენ მისგან.

შიში (აფექტი) ხელს უშლის წინააღმდეგობის გაწევას. შიშის აფექტი იწვევს მოდუნებას, გაშეშებას, უმოქმედობას, ხოლო რისხვის აფექტი – პირიქით.

აფექტის დროს მცირდება სიტუაციის გააზრებისა და გაცნობიერების უნარი, საკუთარი და სხვისი ქცევის გაგების შესაძლებლობა, რაც, საბოლოო ანგარიშით, იწვევს დაზარალებულის სიტუაციისადმი არაადეკვატურ რეაქციებს. ამიტომ ექსპერტმა ესეც უნდა შეისწავლოს. მაგრამ, არის შემთხვევებიც, როცა დაზარალებულს კარგად ესმოდა ყველაფერი, მაგრამ მაინც ვერ გაუწია მოძალადეს წინააღმდეგობა.

მაგალითად, 15 წლის გოგონა, რომელსაც კარგად ესმოდა ყველაფერი, მაინც უმტკივნეულოდ დაემორჩილა მოძალადეს და თითქმის არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწია მას. ამის მიზეზი იყო ის, რომ ეს გოგონა თავის თავში დაურწმუნებელი პიროვნება იყო, იყო ძალიან მშიშარა, მიდრეკილება ჰქონდა ასთენიკური განცდებისაკენ, რომელიც მკვეთრად ადაბლებს აქტივობას. მას ახასიათებდა ნათლად გამოხატული და შესამჩნევი ინერტულობა.

სქესობრივი დანაშაული ბავშვებისა და მოზარდების მიმართ არის სპეციალური კატეგორია, როცა ბავშვებს უზღებათ ჩვენების მიცემა უფროსების ისეთი ქცევისა და საქციელების შესახებ, რომელთა შინაარსი ბავშვისთვის არაა ყოველთვის გასაგები. ამის გამო ბავშვმა შეიძლება ვერ მოგვცეს სწორი ჩვენება.

სქესობრივი დანაშაულის ჩადენის მომენტში ბავშვმა შეიძლება ვერ გაიგოს საქციელის სექსუალური მიმართულება და შინაარსი, მაგრამ კარგად ახსოვდეს თვით საქციელი და მისი დეტალები. ასეთ შემთხვევაში ვასკვნით, რომ ბავშვს შეეძლო საქმესთან დაკავშირებული გარემოებების სწორად აღქმა, რამდენადაც მტკიცებულებად აქ შეიძლება მიჩნეული იქნას ის ფაქტები, რო-

მელსაც ის აღწერს შინაარსეული შეფასების გარეშე. ამ დროს სქესობრივი დანაშაული შეიძლება მიმართული იყოს თვით ბავშვზე ან სხვაზე, რომლის მოწმეც არის იგი. როცა საქმე ეხება გარდამავალ ასაკს, აქ უნდა გამოირიცხოს სექსუალური ფანტაზიორობა. სქესობრივი მომწიფების პერიოდში ზოგიერთი ბავშვი (მოზარდი) თვლის, რომ გარეშემომყოფთა ჩვეულებრივი საქციელიც და ქცევებიც სექსუალური ხასიათისაა. განსაკუთრებით, თუ ეს ეხება განსხვავებულ სქესს. ასეთი ბავშვების ჩვენება სექსუალურ საკითხებზე მკაცრად უნდა იყოს გაკონტოლებული.

მცირეწლოვან დაზარალებულთა ან მოწმეთა სქესობრივი დანაშაულის ექსპერტიზის დროს აუცილებელია იმის გარკვევა, თუ რა იცინათ მათ სქესთა ურთიერთობის შესახებ, სქესთა შორის დამოკიდებულების შესახებ.

ქალის უმწეო მდგომარეობის გამოყენებით გაუპატიურების დროს უმწეობის გვერდით უნდა დადგინდეს, რომ მოძალადე მოქმედებდა ისე, რომ მას გაცნობიერებული ჰქონდა დაზარალებულის უმწეობა.

აფექტის სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა

ფიზიოლოგიური აფექტი ნორმის ფარგლებში ხასიათდება მოულოდნელი აღმოცენებით, დიდი ძალითა და ხანმოკლეობით. ესაა ნორმალური, ჯანმრთელი ადამიანის ნეიროდინამიკური პროცესი.

პათოლოგიური აფექტი განიხილება როგორც მოკლევადიანი მწვავე ფსიქიკური დარღვევა, რომელიც აღმოცენდება მოულოდნელად და ხასიათდება: 1. ცნობიერე-

ბის ღრმა დაბინდვით, რომელიც შეიძლება მივაკუთვნოთ დაბინდულ მდგომარებას ცნობიერებისა; 2. მკვეთრი მოძრაობითი, მოტორული აგზნებითა და ავტომატური მოძრაობების თანხლებით; 3. სრული (ან თითქმის სრული) ამნეზიით.

პათოლოგიური აფექტი გამოიწვევა მკვეთრი დაძაბულობითა და განცდის ინტენსივობით და ამ შემთხვევაში ჩადენილი დანაშაული (ქცევები და მოქმედებები) ხასიათდება დიდი დამანგრეველი ძალით. უმეტეს შემთხვევაში პათოლოგიური აფექტის „აფეთქება“ ხასიათდება მეტ-ნაკლები ხანგრძლივობისა და სიღრმის ძალით.

პათოლოგიური აფექტი სწორად ფასდება მხოლოდ ექიმი ფსიქიატრის მიერ და ამ დროს დგინდება დანაშაულის ჩამდენი პირის შეურაცხადობის ხარისხიც. თუ დადგინდა, რომ დანაშაული ჩადენილია პათოლოგიური აფექტის დროს, მაშინ ბრალდებული შეურაცხადია!

ფსიქოლოგიაში კი აფექტი განიხილება როგორც ძლიერი და ხანმოკლე ემოციური გნაცდა, რომელსაც თან ახლავს მკვეთრად გამოხატული მოძრაობითი და ვისცერალური (სხეულებრივი) გამოვლინებები. ისინი განიხილება როგორც დროებითი ფსიქიკური ცვლილება, რომელსაც არ აქვს პათოლოგიური ხასიათი.

აფექტის გამოწვევა მიზეზი ორგვარია: 1. ესაა გარემოება, რომელიც ეუქრება ადამიანის სიცოცხლეს, მის არსებობას. იგი დაკავშირებულია მის ბიოლოგიურ ინსტინქტებთან და მოთხოვნილებებთან. ესაა მაგალითად სიცოცხლის პირდაპირი ან ირიბი მუქარა. 2. აფექტი შეიძლება გამოიწვიოს გარეშემომყოფების საქციელმა, გამონათქვამებმა, სოციალურმა შეფასებებმა, რომლებიც ღრმად ეხება ადამიანის თვითშეფასებას, ტრავმას აყუ-

ნებს მის პიროვნებას. აფექტი შეიძლება გამოიწვიოს, აგრეთვე, ძალადობამ და მძიმე წყენამ.

აფექტის აღმოცენებას წინ უსწრებს კონფლიქტური სიტუაცია, რაც ექსპერტმა აუცილებლად უნდა შეისწავლოს. მაგრამ მარტო ამის დადგენა და შესწავლა არ კმარა. საჭიროა შესწავლილი იქნას ადამიანის ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებანი და მისი დროებითი ფსიქიკური მდგომარეობა. კონფლიქტური სიტუაცია ერთზე ცუდად მოქმედებს და აფექტსაც იწვევს, მეორე – არა.

აფექტი დამოკიდებულია:

1. **ნერვული სისტემის ტიპზე.** აფექტი უფრო მეტად დამახასიათებელია სუსტი ნერვული ტიპის პირებისათვის, რომლებიც ხასიათდებიან ადვილი აგზანებადობით, აწეული მგრძნობელობით, გაღიზიანებადობით. აფექტები ახასიათებთ, აგრეთვე, ნერვული პროცესების ინერტულ ტიპსაც.

2. **ადამიანის პიროვნების სპეციფიკური სტრუქტურა:** ესაა მისი თვითშეფასების თავისებურება. ცნობილია, რომ მაღალი, მაგრამ არამყარი თვითშეფასების ადამიანები ავადმყოფურად რეაგირებენ გარეშემომყოფთა შეფასებებზე და შენიშვნებზე. მათი ტრავმირება ადვილია, ადვილია, აგრეთვე, მათი გამოყვანა წონასწორობიდან, რითაც ირღვევა ქცევის ჩვეული პროგრამა.

3. **სუბიექტის ასაკობრივი თავისებურებანი.** ბავშვი უფრო აგზნებადია, ვიდრე – დიდი. ბავშვებთან უფრო მკვეთრადაა გამოხატული მათი ქცევის დამოკიდებულებები.

ბა სხვების შეფასებებზე. ბავშვებს უფრო ხშირად მოსდით აფექტური „აფეთქებები“, ვიდრე – უფროსებს.

4. დროებითი ფუნქციონალური ფსიქო-ფიზიკური მდგომარეობა, რომელიც ხელს უწყობს აფექტების წარმოქმნას. ესაა დაღლა, უძილობა... დაღლის დროს ირღვევა ყურადღება, მეხსიერება, აღქმის სიზუსტე, ორიენტაციის სისწრაფე, მაღლდება ემოციური მგრძნობელობა.

აფექტი, შეიძლება, უცებ არ აღმოცენდეს. იგი აღმოცენდება, აგრეთვე, გამღიზიანებლის რამდენიმე განმეორების შემდეგაც. ასეთი აფექტებიც ხშირია. მას აკუმულირებულ აფექტსაც უწოდებენ. ფიზიოლოგიური აფექტი არ იწვევს ცნობიერების დაბინდვას. ამიტომ ადამიანს, როგორც წესი, ახსოვს ამ მდგომარეობაში ჩადენილი მოქმედებების შესახებ. თუმცა, არის შემთხვევები, როცა ზოგიერთი მოქმედება ან მისი ელემენტები ამოვარდება, ხოლმე, მეხსიერებიდან.

აფექტის მდგომარეობაში ადამიანები ხშირად იდენენ საქციელს, რომელიც არა მარტო არ შეესატყვისებოდა სიტუაციის მოთხოვნებს და საკუთარ ინტერესებს, არამედ ამ სიტუაციის საწინააღმდეგოცაა. მაგალითად, ადამიანი, რომელიც მოულოდნელად აღმოჩნდა საშიშროების წინაშე, იმის მაგივრად, რომ გაიქცეს და გაეცალოს ამ საშიშროებას, ან მოიმოქმედოს სხვა მოქმედება თავის გადასარჩენად, შიშისაგან ადგილზე „იყინება“, „ქვავდება“ და შეშდება.

აფექტის დროს ცნობიერება ვიწროვდება, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანი ამ დროს აცნობიერებს მოვლენათა შედარებით ვიწრო არეს, მოქმედების მხოლოდ უახლოეს მიზნებს, რომლებიც უშუალოდაა დაკავ-

შირებული მოცემული მომენტის განცდებთან, რაც საბოლოო ანგარიშით, ასუსტებს ქცევის ნებელობით რეგულაციას.

აფექტი, რომელიც ადამიანის ცნობიერებაში იწვევს ცვლილებებს, საბოლოო ანგარიშით, ცვლის მის ქცევასაც. ამრიგად, აფექტის დროს მცირდება, სუსტდება ჩადენილი დანაშაულის გაცნობიერების შესაძლებლობა (მუხრუჭდება და კავდება ცნობიერი, შეგნებული მოქმედება). ამ დროს მნიშვნელოვნად მცირდება, აგრეთვე, ადამიანის მიერ საკუთარი ქცევის შეგნებული მართვა და რეგულაცია.

ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ აფექტი არსებით გავლენას ახდენს ადამიანის ცნობიერებაზე და ქცევაზე, მაგრამ არ იწვევს ცნობიერების ღრმა დარღვევას, როგორც ეს ხდება პათოლოგიური აფექტის დროს. ფიზიოლოგიური აფექტი იწვევს ცნობიერების ნაწილობრივ ცვლილებებს.

აფექტი შეიძლება აღმოცენდეს რამდენიმე ხნის გავლის შემდეგაც. ძველი წყენის გახსენებამ შეიძლება ახლა აღმოუცენოს ადამიანს აფექტი. ესაა „კვალის აფექტი“. როგორც აღვნიშნეთ ამას აკუმულირებული აფექტიც ქვია.

ექსპერტი ფსიქოლოგის ამოცანაა და მოვალეობაა დაადგინოს ფიზიოლოგიური აფექტის არსებობა ან არარსებობა. ძლიერი სულიერი მდგომარეობის დადგენა მას არ მოეთხოვება. ამას იურისტი თვითონ დაასკვნის ფსიქოლოგიური ექსპერტის მიერ გაკეთებული დასკვნის საფუძველზე აფექტის არსებობის შესახებ.

აფექტის ექსპერტიზა ძნელია. ამ დროს შეუძლებელია მთლიანად აღადგინო ადამიანის მიერ განვლილი

განცდები. ძირითადი ამ დროს არის რექტროსპექციული ფსიქოლოგიური ანალიზი დანაშაულებრივი ქცევისა იმ მონაცემების გამოყენებით, რომელიც ექსპერტმა ფსიქოლოგმა მოიპოვა. ესაა:

1. იმ სიტუაციის ანალიზი, რომელმაც ადამიანი მიიყვანა დანაშაულებრივ ქცევამდე.

2. ეჭვმიტანილის, ბრალდებულის პიროვნების მყარი თვისებების ანალიზი. ამის მასალას იძლევა მონმეთა ჩვენებები სამუშაოდან, სასწავლებლიდან, სამეზობლოდან. საჭიროა დახასიათების გაცნობა, მასთან საუბარი.

3. სუბიექტის ფსიქო-ფიზიოლოგიური მდგომარეობის ანალიზი დანაშაულის ჩადენის მომენტში (სომატური დაავადება, დაღლა, უძილობა).

4. სუბიექტის ქცევის ანალიზი დანაშაულის ჩადენის მომენტში (მოქმედებათა თანამიმდევრობა, მიზანშეწონილება, მიმართულება).

5. ადამიანის ქცევის ანალიზი დანაშაულის ჩადენის შემდეგ

6. ადამიანის დამოკიდებულება ჩადენილი დანაშაულისადმი ძირითად ცნობებს ექსპერტი იღებს ბრალდებულებთან საუბრის გზით. ეს აუცილებელი მომენტია.

ამრიგად, ფიზიოლოგიური აფექტის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნებია:

ა. ცნობიერების აფექტური შევიწროება: ეს გამოიხატება აღქმის ველის მკვეთრ შეზღუდვაში, სიტუაციისადმი კონტროლის დაკარგვაში და დარღვევაში. ყურადღების კონცენტრაცია ხდება მხოლოდ ძალადობის წყაროზე (ფსიქოტრავმის წყაროზე) და მასთან დაკავშირებული სიტუაციის ელემენტებზე. ამ დროს სუბიექტი სხვას ვერაფერს ვერ ხედავს და სხვა არაფერი არ ესმის.

მისი ცნობიერება ივსება რისხვის, წყენის უკიდურესად ემოციური განცდებით, ვინაც წყენა მიაყენა მის ღირსებას. იცვლება კონფლიქტური სიტუაციის აღქმა. იგი ხდება ამორჩევით ფრაგმენტალური, იკარგება ერთდროულობა. ასეთი პირები ამ მომენტში აფიქსირებენ განსაკუთრებით ზუსტად მხოლოდ ცალკეული, მათი პიროვნებისათვის სიტუაციის უმნიშვნელოვანეს ელემენტებს, ვერ აღიქვამენ და ვერ აცნობიერებენ საქმისათვის სხვა მნიშვნელოვან და არსებით გარემოებებს.

ცნობიერების შევიწროების გარეგნული ნიშანია მგრძნობიარობის დაქვეითება. ბრალდებული არ აქცევს ყურადღებას თავის ჭრილობებს, სისხლს, საშიშ წინააღმდეგობებს, რეაგირებას არ ახდენს გარემომომყოფების მიმართვაზე, რჩევებზე, დამამშვიდებელ სიტყვებზე.

ბ. ქცევისა და მოქმედების დარღვევა, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ირღვევა ნებელობის მარეგულირებელი ფუნქცია, რაც ვლინდება მოქმედების უაღრესად მოუქნელობაში და სტერეოტიპიურობაში. ამასთანავე ირღვევა და მარტივდება ქცევის სტრუქტურა, ქრება რთული ინტელექტუალური და მოტორული ჩვევები, დომინირებს ელემენტარული ქცევები, მოძრაობითი ავტომატიზმი, რომლებიც არ შეესატყვისებიან სიტუაციას და მიზნის მიღწევის ხერხებს. ეს თვისებები განსაზღვრავენ დანაშაულის რიგ ტიპიურ კრიმინალურ თავისებურებებს, რომერლიც აფექტში მოხდა. მათთვის დამახასიათებელია დარტყმისა და მიყენებული ჭრილობების სიმრავლე. ხშირად ჭრილობების მიყენება სიკვდილის შემდეგაც გრძელდება.

რაც შეეხება პათოლოგიურ აფექტს, აქ ძირითადი განმასხვავებელი, რომელსაც თითქმის ყველა ავტორი

აღიარებს, არის აფექტური აფეთქების ფაზაში ცნობიერების ღრმა დაბინდვა უმკვეთრესი ფსიქომოტორული აგზნებით, მრავალრიცხოვანი ავტომატიზმითა და უაზრო აგრესიით.

ფიზიოლოგიური აფექტისაგან მკვეთრად განსხვავდება, აგრეთვე, პათოლოგიური აფექტის დამამთავრებელი ფაზაც. იგი ხასიათდება ისეთი ღრმა ფიზიკური და ფსიქიკური გამოფიტვით, რომ როგორც წესი, მთავრდება ღრა ძილით. ტიპურია, აგრეთვე, სრული ან პრაქტიკულად სრული დავიწყება ყველაფერისა.

პათოლოგიური აფექტისთვის (ფიზიოლოგიურსაც) დამახასიათებელია მყისიერება (აგრესიული რეაქცია მყისიერად მოყვება წყენას!).

პათოლოგიური აფექტის დროს დამნაშავე არ გარბის დანაშაულის ადგილიდან.

ამრიგად, პათოლოგიური აფექტისთვის დამახასიათებელია:

1. ცნობიერების ღრმა დაბინდვა.
2. სრული ამნეზია
3. ენერგიის უმაღლეს დონეზე განვითარება (37 ჭრილობა)
4. არ გარბის დანაშაულის ადგილიდან
5. ძილად მივარდნა
6. მყისიერება

ექსპერტიზა სუიციდის დროს

თვითმკვლელობა ხასიათდება პოლარული მაჩვენებლებით დროში: იგი სრულდება ან სრულიად მოულოდნელად როგორც გარეშემომყოფებისათვის და პირადად მისთვისაც მწვავე კრიზისული აგზნების მომენტში ან იგი ზუსტად მოფიქრებული და მომზადებული აქტია. პირველ შემთხვევაში თვითმკვლელის ფსიქიკაში დომინირებს აფექტი ან ღრმა ფრუსტრაცია, მეორეში – ღრმა დეპრესია, მდგომარეობიდან გამოუსვლელობა და უიმედობა, ცხოვრების ინტერესის დაკარგვა, აგრეთვე ცხოვრების აზრის დაკარგვა.

ფსიქოლოგები თვლიან, რომ ადამიანი, რომელმაც თავის მოკვლა გადაწყვიტა, როგორც წესი, ხასიათდება ფსიქიკური თვალსაზრისით ნორმიდან გადახრილად, ე. ი. თვითმკვლელობას წინ უსრებს ფსიქიკური დარღვევა აფეთქებითი აფექტური რეაქციის სახით ან კიდევ უარყოფითი რეაქციების დაგროვების ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც იწვევს პიროვნების ფსიქოპათიზაციის და ნევროტიზმს და რომლებიც აძლიერებს მასზე უარყოფით ზემოქმედებას. ამ დროს ექსპერტიზამ უნდა გაარკვიოს ჰქონდა თუ არა დაზარალებულს ისეთი თავისებურებები, რომლებიც მოქმდობს თვითმკვლელობისადმი მის მიდრეკილებას. და თუ აღმოჩნდა, იყო თუ არა იგი ფსიქიკური დაავადების ან ფსიქიკის ავადმყოფური მდგომარეობის შედეგი. იყო თუ არა დაზარალებულის ქცევის ფაქტები პიროვნების ფსიქოპათიზაციის მიზეზი, რომლის საფუძველზედაც მიღებული იქნა თვითმკვლელობის გადაწყვეტილება.

ექსპერტმა ამ დროს ყურადღება უნდა მიაქციოს, აგრეთვე, დაზარალებულის ბოლო წერილებს, დღიურებს, აგრეთვე დამოკიდებულებებს მეზობლებთან, ამხანაგებთან, თანამშრომლებთან, საჭიროა გასაუბრება ისეთ ადამიანებთან, რომლებსაც დაზარალებულმა გული გადაუშალა და გაუმხილა ზოგიერთი საიდუმლო, აგრეთვე იმ პირებთან გასაუბრება, რომლების მიმართაც არსებობს გონივრული ეჭვი, რომ მათ მოიყვანეს ეს ადამიანი თვითმკვლელობამდე.

საერთოდ ცნობილია, რომ თვითმკვლელობის მიზეზი ხდება ტლანქი და უხეში მოპყრობა დაზარალებულისადმი, მისთვის ფიზიკური ან ფსიქიკური ვნების მიყენება, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში დამამცირებელი მოპყრობა, წყენა, ჭორები, ანონიმური ბრალდებები, უსამართლო კრიტიკა. ესენი ხდება სუიციდის განმაპირობებელი მიზეზის დეტერმინანტები.

თვითმკვლელობა არის განსაკუთრებული აქტი ადამიანური ქცევისა, რომელიც მოწმობს, რომ ფსიქოგენური ფაქტორების უფრო ძლიერი აღმოჩნდება, თვითმუნახვისა და სიცოცხლის ძლიერ ინსტინქტებზე. ექსპერტის დასკვნა სუიციდის შესახებ, უმეტესწლიად, ატარებს ალბათურ ხასიათს.

ვიქტიმური დანაშაული

ვიქტიმა ლათინურად მსხვერპლს ნიშნავს. ვიქტიმური დანაშაული, უმეტესწლიად, სქესობრივ დანაშაულებში ვლინდება. ვიქტიმურობა არის ფაქტორი, რომელსაც შეუძლია დაბადოს ან დააჩქაროს სქესობრივი დანაშაული.

როცა ლაპარაკობენ ვიქტიმოლოგიაზე, მხედველობაში აქვთ არა მარტო, საერთოდ, მსხვერპლი (მაგალითად, ალკოჰოლიზმის, ომის, კატასტროფის, არამედ ისეთ მსხვერპლზე, რომელიც დაზარალებულია დანაშაულისაგან. ესაა დამნაშავე მსხვერპლი. მას რაღაცამ აიძულა ჩაედინა დანაშაული.

რა თქმა უნდა, მთელი დანაშაულის დაზარალებულზე დაბრალება არ შეიძლება, მაგრამ ვიქტიმური სიტუაციის შექმნა არის მოძალადის სასჯელის შემამსუბუქებელი გარემოება: ვიქტიმოლოგიის ამოცანაა დანაშაულში მისი როლის გენეზისი, ურთიერთკავშირის გამოვლენა მსხვერპლისა და დანაშაულის შორის.

ვიქტიმიზაცია არის პირის დანაშაულის რეალურ მსხვერპლად გადაქცევის პროცესი. ესაა „დაზარალებულის ბრალი“.

მაგალითად, გოგომ ცეკვებზე გაიცნო ბიჭი. ცეკვის დროს ახალგაზრდობილი ბიჭს გოგომ უფლება მისცა მისთვის ეკოცნა და მკერდზე მიეკრა. ცეკვის შემდეგ, საღამოს გოგომ ბიჭის მიერ შეთავაზებული ჭიქა ღვინო დალია და ბიჭს ნება მისცა პარკში ერთად დამჯდარიყვნენ. აქაც მან ბიჭს კოცნისა და მოხვევის უფლება მისცა. ბიჭი უცებ ეტაკა გოგოს და მიუხედავად გოგოს დიდი წინააღმდეგობისა, გააუპატიურა იგი. მეორე დღეს ეს ამბავი გოგომ მილიციაში განაცხადა, აქ ვიქტიმურობაა. ხომ, ყველა ვარიანტში, დასასჯელია მოძალადე, მაგრამ მას გოგოს საქციელის მიხედვით აქვს სასჯელის შემამსუბუქებელი გარემოება.

ვიქტიმოლოგია არკვევს:

1. რატომ მაინცა და მაინც ამ კონკრეტულ ქალზე მოხდა ძალადობა?

2. ვინ და რატომ ხდება გაუპატიურების მსხვერპლი?

3. რა კავშირი აერთიანებს დამნაშავეს და მსხვერპლს დანაშაულში?

ყველა ეს საკითხი ვიქტიმოლოგიის საკითხებია.

ვიქტიმოლოგია ესაა მსხვერპლის პროვოცირებული ქმედებები, რომელიც აბედინებს დანაშავეს წავიდეს დანაშაულზე. ესაა ზოგიერთი სუბიექტის ანეული უნარი გახდეს დანაშაულის სამიზნე (ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზების გამო). ესაა დანაშაულის პოტენციური მსხვერპლის რეალურად გადაქცევის პროცესი. ვიქტიმური დანაშაულის დროს ყოველთვის უნდა მოხდეს დაზარალებულის შესწავლა, ხომ არ გაუწია მან დანაშაულს პროვოცირება. მისი ქცევა უნდა იქნას შესწავლილი დანაშაულამდე და დანაშაულის შემდეგ.

კვლევებმა უჩვენეს, რომ სქესობრივი დანაშაულის მსხვერპლი ძირითადად არიან მოზარდები, რომელთაც აქვთ ემოციურ-ნებელობითი სფეროს გამოხატული ფსიქოპათიური დარღვევები და არ აქვთ თავშეკავების უნარი. მათი გარეგნული ქცევები ტოვებს შთაბეჭდილებას მათი უზნეო საქციელის შესახებ და ხდება მათ მიმართ ძალის გამოყენების მიზეზი.

მოზარდთა და ჯაბუკთა დევიაციური ქცევები

დევიაციური ქცევა არის საზოგადოების მიერ მიღებული და აღიარებული ნორმებიდან გადახვეული, გადახრილი ქცევა. ესაა ისეთი ქცევა, რომელიც არ შეესატყვისება იმ მოლოდინებსა და ნორმებს, რომელიც ჩამოყალიბებულია და ოფიციალურადაა აღიარებული მოცემულ საზოგადოებაში. დევიაციური ქცევა არის საქციელთა სისტემა, რომელიც გადაახრილია სამართლებრივი, მორალური და კულტურული ნორმებიდან.

დევიაციური ქცევები მოზარდებთან ხშირად გვხვდება. დარღვევების ხასიათი მეტად მრავალფეროვანია. იგი ხშირად ვლინდება სამართლის ნორმების დარღვევის (დელიკვენტურ) ქცევებში, სახლიდან გაქცევებსა და მანანალობაში, სექსუალურ აღვირაზსნილობაში, ნაადრევ ალკოჰოლიზმში, ნარკომანიაში, სუიციდურ ტენდენციებსა და აგრესიულობაში.

ქცევის დარღვევა, როგორც ვნახეთ, არის ნორმიდან გადახვევა, რომელიც გამოიხატება და ვლინდება თვალში საცემ საქციელებში, რომელშიც რეალიზდება მოზარდის შინაგანი მიდრეკილებები. ყოველივე ეს შეიძლება გამოვლინდეს როგორც პრაქტიკულ მოქმედებებში, ასევე მოზარდის სურვილებში, გამონათქვამებში და მსჯელობებში.

ქცევის დარღვევების ერთ-ერთი ფორმაა აგრეთვე დისმორესია, რომელიც გულისხმობს ქცევის ნორმებიდან გადახრას, დევიაციურ ქცევას, რომელიც გამოწვეულია ნერვულ-ფსიქიკური ფაქტორებით.

დარღვევათა პირველი ჯგუფი არ თავსდება ფსიქი-ატრიის ჩარჩოებში. იგი განპირობებულია სოციალური და სამართლებრივი ფაქტორებით, ხოლო მეორე ჯგუფის ძირითადი კრიტერიუმებია ფსიქიატრიული სფერო.

დევიაციური ქცევა არის სოციალურ-ფსიქოლოგიური ცნება, რომელიც ასახავს ქცევის ნორმებიდან გადახვევას მოცემულ ისტორიულ ეპოქაში. ესაა ქცევის ისეთი დარღვევები, რომლებიც არაა განპირობებული ნერვულ-ფსიქოლოგიური ფაქტორებით. ე. ი. არსებობს დევიაციური ქცევების ორი ჯგუფი: არაპათოლოგიური და პათოლოგიური. არაპათოლოგიური დევიაციებია ნორმალური, ჯანმრთელი ადამიანის ქცევის დარღვევები, ხოლო პათოლოგიური დარღვევები დაკავშირებულია პიროვნების პათოლოგიასთან.

გარდამავალ და ჭაბუკობის ასაკში პათოლოგიური დევიაციური ქცევები ვლინდება ისეთ მოსაზღვრე ნერვულ-ფსიქიკურ დევიაციებში, როგორიცაა პათოლოგიური სიტუაციურ-პიროვნული რეაქციები, ინტელექტუალური ჩამორჩენილობის მოსაზღვრე ფორმები, ფსიქიკური განვითარების ტემპის ჩამორჩენა და სხვა. ამრიგად, როგორც ვნახეთ, დევიაციურ ქცევებს ყოფენ ორ ჯგუფად: 1) ასოციალური ქცევები, როცა ირღვევა სოციალური, სამართლებრივი, მორალური და კულტურული ნორმები და 2) ქცევები, რომლებიც გადახრილია ფსიქიკური ჯანმრთელობის ნორმებიდან და გულისხმობენ აშკარა ან ფარული ფორმის ფსიქოპათოლოგიის არსებობას.

დევიაციური ქცევების გამომწვევი მიზეზების შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში არაა ერთიანი აზრი.

მკვლევართა ერთი ჯგუფი გამოყოფს მოზარდთა დევია-
ციების მიზეზთა ოთხ ჯგუფს (მ. რიბალკო):

1) ამ ჯგუფში ერთიანდებიან ფსიქიკურად ჯანმრთე-
ლი მოზარდები, რომელთა დევიაციური ქცევები განპი-
რობებულია პედაგოგიური და მიკროსოციალური ხელ-
მიშვებულობით. ასეთ ბავშვებს ახასიათებთ სწავლისად-
მი გულრგილობა, ცინიზმი, აგრესიულობა, სიცრუე, მა-
ნანნალობა, ქურდბაცაცობა, მიდრეკილება სიგარეტი-
სადმი და ალკოჰოლისადმი. ასეთი ბავშვების სკოლაში
გაჩერება არაა მიზანშეწონილი. მათთვის დამახასიათე-
ბელია, აგრეთვე, ადამიანებთან კონტაქტების დამყარე-
ბის შერჩევითობა (უფროსების მიმართ ოპოზიციური
დამოკიდებულება და შედარებით კარგი დამოკიდებულე-
ბა თანატოლებთან, ასოციალური ქცევებისადმი გაგები-
თი მიდგომა და მიმღებლობა).

2) ამ ჯგუფში შევიდნენ ის მოზარდები, რომლებსაც
აღენიშნებათ პათოქარაქტეროლოგიური დარღვევები,
რომელთა წარმოშობაში მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტი
როლი ითამაშეს ფსიქოტრავმულმა ფაქტორებმა და
არასწორმა აღზრდამ (ალკოჰოლიზმი, მშობელთა შორის
კონფლიქტები და გაყრა, ოჯახში დედინაცვლის ან მამი-
ნაცვლის შემოსვლა, ახლობლების ავადმყოფობა ან სიკ-
ვდილი, აღზრდაში დაშვებული შეცდომები, ზედმეტი
მზრუნველობა ან განებივრება, მიშვებულობა). ზედმეტი
მზრუნველობის ქვეშ მყოფი დევიაციური ქცევის მოზარ-
დებისათვის დამახასიათებელია აგზნებულობა, დაძაბუ-
ლობა, მიდრეკილება კონფლიქტებისა და პროტესტის
ატიური რეაქციებისადმი. ასეთი რეაქციები, საბოლოო
ანგარიშით, მთავრდება აგრესიული განმუხტვებითა და
ასოციალური ხასიათის ქცევებით. დევიაციური ქცევის

განებიერებულ მოზარდებს (როცა მათ ყველა სურვილსა და კაპრიზს უსრულებენ) ახასიათებთ დამოუკიდებლობის დაქვეითება და პიროვნების ასთენიკური განვითარება (თავის თავში დაურწმუნებლობა, პასიურობა, გაუბედაობა, ნუნუნი, ადვილი დაღლილობა).

3) რეზიდუალურ-ორგანული ფსიქოპათოლოგიის მსგავსი მდგომარეობა. ასეთი მოზარდების უმრავლესობას ადრე ჰქონდათ გადატანილი ტრავმული, ინფექციური, ინტოქსიკური წარმოშობის ცერებლარული დაზიანება, რომელმაც მიკროსოციალური გარემოს უარყოფით მომენტებთან ერთად, ხელი შეუწყო დევიაციებს. მათი ნიშნებია: ძლიერი მოძრაობითი შეუკავებლობა, ფსიქიკური გაუნონასნორებლობა, აფექტები, ისტერიოიდული ხასიათის იმპულსური ქცევები, ინტელექტის და თვითკრიტიკულობის დაქვეითება, სექსუალობა საღიზმის ელემენტებით, ნათლად გამოხატული ნევროზული სინდრომები, აუტიზმი, ინფანტილიზმი.

4) ამ ჯგუფს შეადგენს ფსიქოპათოლოგიის მსგავსი მდგომარეობა ღუნედ მიმდინარე შიზოფრენიის საწყისი ფორმით. ასეთი მოზარდებისათვის დამახასიათებელია აუტიზმი, ემოციური კონტაქტების სისუსტე, ინფანტილიზმი, აგრესიულ-სადისტური ტენდენციები, აკვიატებული შიშები, ნერვიული ანორექსია, ბოდვითი ფანტაზიები.

ა. ლიჩკოს მიხედვით დევიაციურ ქცევებს ძირითადად აპირებობს ორი მიზეზი: ა) ბიოლოგიური საფუძვლები და ბ) ფსიქო-სოციალური ფაქტორები. ბიოლოგიურს მიეკუთვნება გენეტიკური ფაქტორები, თავის ტვინის ორგანული დაზიანება, აქსელერაცია და ინფანტილიზმი ფსიქო-სოციალური ფაქტორებია ემანსიპაციის,

ბავშვური ქცევის, თანატოლთა დაჯგუფებებში გაერთიანების, ჰობი-რეაქციები და სექსუალური მიდრეკილებები.

გენეტიკური ფაქტორები აპირობებს ხასიათის ანომალიებს, რაც კარგად ჩანს ფსიქოპათიების მაგალითზე. ფსიქოპათიის ტიპზე კი მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული ქცევის დარღვევები. თუმცა დელიკვენტურ, ალკოჰოლურ და ზოგიერთ სხვა დარღვევას გენეტიკური ფაქტორები არ აპირობებენ.

თავის ტვინის ორგანული დაზიანება აპირობებს ე. წ. „ნევროლოგიურ მიკროსიმპტომატიკას“ და ძალიან გავრცელებულია მოზარდების ასაკში.

აქსელერაციის მოვლენაც გარკვეულწილად აპირობებს ქცევების დარღვევას. როგორც ვნახეთ აქსელერაცია მოიცავს არა მხოლოდ ფიზიკური განვითარების სფეროს, არამედ – სოციალურსაც. დღევანდელი სოციალური ცხოვრება მოზარდის ნერვულ სისტემას გაცილებით მაღალ და მკაცრ მოთხოვნებ უყენებს, ვიდრე ნახევარი საუკუნის წინათ. ინფორმაციის ნაკადი ყოველდღიურად კატასტროფულად იზრდება, ცხოვრების ტემპი შეუდარებლად აჩქარებულია. ყველაფერი ეს მოზარდის ფსიქიკაზე ყოველთვის არ მოქმედებს დადებითად. აქსელირებულ მოზარდებს, სამწუხაროდ, შესაბამის დონეზე არ აქვთ განვითარებული მოვალეობის და პასუხისმგებლობის გრძნობა. როგორც ფიზიკურ, ასევე სოციალურ განვითარებაში მოზარდებს აღენიშნებათ დისპროპორციები. უპირველეს ყოვლისა ესაა დისპროპორცია განვითარების ფიზიკურ და ფსიქიკურ აქსელერაციას შორის. ფიზიკური აქსელერაციის შიგნით მიმდინარე სქესობრივი განვითარების დისპროპორციები გარკვეულ

უარყოფით განცდებს იწვევს მოზარდებში. ის ფაქტი, რომ ერთსა და იმავე ასაკში ზოგიერთი მოზარდის სქესობრივი მომწიფება ახლა იწყება, ზოგიერთმა კი ამ მართულებით უკვე დაამთავრა მომწიფება, დიდი სტრესებთან და შფოთვებთანაა დაკავშირებული.

ინფანტილიზმი აქსელერაციის ეპოქაში განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება ფიზიკური და ინტელექტუალური განვითარების ჩამორჩენის სახით. მოზარდთა დევიაციურ ქცევებში (განსაკუთრებით ფსიქოპათურ ქცევებში) დევიაციის ორივე პოლუსი – აგრესია და ინფანტილიზმი (რეტარაცია) ძალიან ხშირია. ინფანტილიზმის მიზეზი მრავალია. იგი, უპირველეს ყოვლისა განპირობებულია კონსტიტუციონალურად, თუმცა შეიძლება გამონეული იქნას ხანგრძლივი სომატური დაავადებებითა და ენდოკრინული დარღვევებითაც.

მოზარდთა ქცევის დევიაციების სოციო-ფსიქოლოგიური ფაქტორები ძირითადად გამოწვეულია ე. წ. „პუბერტატული კრიზისით“. ესაა ყოველგვარი მიზეზის გარეშე გუნება-განწყობილების ხშირი ცვლა, ერთი უკიდურესობიდან მეორემდე. ესაა ავადმყოფური სიმორცხვე და უხეშობა და ა. შ. ე. ერიკსონი ამ მდგომარეობას აღნიშნავს „იდენტურობის კრიზისის“ სახელითაც. იდენტურობაში იგულისხმება საკუთარი თავის პიროვნებად, ინდივიდუუმად განცდა, რაც მოზარდობის ასაკის ერთ-ერთი ძირითადი თავისებურებაა. როგორც ცნობილია ფსიქოანალიტიკური პოზიციიდან იდენტურობის ფორმირება განიხილება როგორც „ბავშვური „მე“-ს“ რღვევა და ახალი „უფროსის „მე“-ს“ და „ზე-მე“-ს ჩამოყალიბება. სწორედ ამ პროცესს თვლიან მოზარდების ყოველგვარი კრიზისისა და ქცევის დარღვევის მიზეზად. იდენ-

ტურობის კრიზისს უკავშირებენ დეპრესიებისაკენ და სუიციდისაკენ მიდრეკილებებს და აგრეთვე, დეპერსონალიზაციის გამოვლინებებსაც. ცნობილია ისიც, რომ ზ. ფროიდის მიხედვით, სექსუალური კრიზისი განპირობებულია ეროგენური ზონების შეცვლით, ორალურიდან გენიტალურ სფეროში გადატანით.

როგორც აღვნიშნეთ, გამოყოფენ მოზარდთა სოციალურ-ფსიქოლოგიური დევიაციების შემდეგ ფორმებს: ემანსიპაციის, თანატოლთა დაჯგუფებების, ბავშვური ქცევების, ჰობი და სექსუალური ქცევების რეაქციებს.

ემანსიპაციის რეაქცია ვლინდება მოზარდების მიერ უფროსების მზრუნველობისაგან, გავლენისაგან, ზედამხედველობისა და მფარველობისაგან თავის დაღწევაში. ესაა ერთგვარი ჯანყი საერთოდ უფროსი თაობის მიმართ, დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, პიროვნული თვითდამკვიდრების მცდელობა. ზოგიერთი მკვლევარი ამ მოვლენას „ავტორიტეტების კრიზისსაც“ უწოდებს. ემანსიპაციის რეაქციები მრავალი ფორმით ვლინდება. ძირითადი გამოვლენა კი არის მოზარდის დიდი სურვილი მოიქცეს და ყველაფერი აკეთოს დამოუკიდებლად და „მისებურად“. ემანსიპაციის რეაქციის გამოვლენის შედარებით გავრცელებული ფორმაა სახლიდან გაქცევა და მანანწალობა.

თანატოლთა დაჯგუფებების რეაქცია. ბავშვები დიდი ხალისით ურთიერთობენ უფროსებთან, მაგრამ გარდამავალ ასაკში მდგომარეობა მკვეთრად იცვლება. ახლა, როგორც ვნახეთ, იწყება უფროსებისაგან ემანსიპაციის რეაქციები და თანატოლებისადმი ძლიერი სწრაფვა. მოზარდები დიდი ხალისით ერთიანდებიან თანატოლთა კოლექტივებსა და ჯგუფებში. არსებობს თანატოლთა

დაჯგუფების ორი ტიპი: ა) ერთსქესიანი მოზარდული ჯგუფები, რომელსაც ყავს გამოკვეთილი ლიდერი და ჯგუფის თითოეულ წევრს აქვს გარკვეული როლი და ფუნქცია. ლიდერობა ასეთ ჯგუფებში, ძირითადად, დამყარებულია ძალაზე, სუსტის დაჩაგვრაზე და სისასტიკეზე. ბ) სხვადასხვასქესიანი დაჯგუფებები, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია როლების უნესრიგო განაწილება და მუდმივი ლიდერის უყოლობა; ჯგუფების შემადგენლობაც არასტაბილურია. ასეთი ჯგუფების ცხოვრება მინიმალურადაა რეგლამენტირებული და მოთხოვნებიც მკაცრად არაა ჩამოყალიბებული. ცნობილი ფაქტია, რომ მოზარდთა სამართალდარღვევები ძირითადად ასეთ ჯგუფებში ხდება.

ჰობი-რეაქციების გარეშე მოზარდობის ასაკი ძნელი წარმოსადგენია. მოზარდებში ჰობი წარმოადგენს პიროვნების ფსიქიკური განვითარების განსაკუთრებულ კატეგორიას. ჰობი მრავალფეროვანია. იგი შეიძლება იყოს ინტელექტუალურ-ეთიკური (როცა მოზარდი ავლენს დიდ ინტერესს მუსიკისადმი, ხატვისადმი, რადიოტექნიკისადმი, ფოტოსაქმისადმი, ცხოველთა სამყაროსადმი და ა. შ.) უფროსების აზრით ეს საქმიანობა არასერიოზულია, მაგრამ მოზარდები მას პირველხარისხიან მნიშვნელობას ანიჭებენ. არსებობს ჰობის მრავალი სახე:

1) სხეულებრივ-მანუალური ჰობი, რომლის დანიშნულებაც სხეულის გაკაჟება, ამტანობის გამომუშავება, კარატი, კრივი, სამბო და სხვა.

2) ლიდერული ჰობი. ესაა ისეთი სიტუაციების ძიება ან შექმნა, სადაც შეიძლება თავის გამოჩენა, ხელმძღვანელობა, ლიდერობა.

3) შეგროვების ჰობი. ესაა ყოველგვარი სახის კოლექციონერობა.

4) ეგოცენტრული ჰობი – ყოველგვარი მოქმედება, რომლის საბოლოო მიზანია გარეშემომყოფთა ყურადღების მიპყრობა, მათ ყურადღების ცენტრში მოხვედრა. ესაა მხატვრული თვითშემოქმედება, მხიარული და საზრიანთა კლუბი და სხვა.

5) აზარტული ჰობი – ბანქოს თამაში, ნიძლევი ფეხბურთში, დოღში, სპორტლოტოსა და ლატარიებში მონაწილეობა.

ყოველგვარი ჰობი შეიძლება მიმდინარეობდეს ნორმისა და პათოლოგიის ფარგლებში. გააჩნია ინტენსივობას. თუ რომელიმე ჰობი სრულდება ისეთი ინტენსივობით, რომ მან მოზარდებს შეიძლება დავიწყოს სხვა ყველაფერი, ეს უკვე დევიაციია.

სექსუალური რეაქციები. აქ შედის არა მარტო ონანიზმი, პეტინგი, ჰომოსექსუალიზმი და პრომისკუიტეტი, არამედ ქცევის ზოგიერთი ისეთი დარღვევა, რომელსაც გარეგნულად არ აქვს სექსუალური შეფერილობა.

მოზარდის ბავშვური ქცევის რეაქციები არის მართლაც ბავშვური ქცევები, რომელიც სამწუხაროდ გარდამავალ ასაკშიცაა გადმოყოლილი და მოზარდის საერთო ქცევის გარკვეულ დაღს ასვამს. ეს რეაქციები შემდეგი სახისაა;

1) უარის რეაქციები. ესაა უარის თქმა კონტაქტებზე, თამაშზე, საკვებზეც კი. ეს რეაქციები ძირითადად დამახასიათებელია ინფანტილური მოზარდებისათვის, როცა მათ თავიანთი ნების გარეშე ძალად აშორებენ თანატოლთა კომპანიებს.

2) ოპოზიციის რეაქციები. ეს რეაქციები გამოწვეულია უფროსების მხრიდან ისეთი პრეტენზიების წაყენების გამო, რომლის შესრულება მოზარდს არ შეუძლია. ასეთია მშობლების მოთხოვნები კარგად ისწავლონ, წარმატებები მოიპოვონ სპორტში, მუსიკაში. მოზარდი, ხანდახან ასეთ რეაქციებს ავლენს მაშინაც, როცა შეამჩნევს, რომ მშობლები მას ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ. მოზარდებში ასეთ რეაქციებს იწვევს აგრეთვე ოჯახში დედინაცვლის ან მამინაცვლის შემოსვლაც. ოპოზიციის რეაქციები ნათლად ვლინდება ხასიათის ისტერიოდული აქცენტუაციის ფონზე. ამ დროს ოპოზიციის რეაქციები შეიძლება მიმართული იყოს ოჯახის არა რომელიმე კონკრეტული წევრისადმი, არამედ სკოლაზე და აღმზრდელებზე საერთოდ. ესაა რომელიმე საქმის ჯიბრზე გაკეთების რეაქციები, საერთოდ დემონსტრაციული და გამომწვევი ქცევები.

3) იმიტაციის რეაქციები გულისხმობს რომელიმე განსაზღვრული პიროვნების ქცევების მიბაძვას. ბავშვობაში ასეთებია მშობლები, მასწავლებლები ან უფროსი და-ძმები. მოზარდებში კი, უმეტესწილად, მიბაძვის ობიექტებია განსაკუთრებულად გამორჩეული და პოპულარული თანატოლები, როკ-მუსიკის ან სპორტის აღიარებული კერპები. მოზარდი მიბაძვის ობიექტს უმთავრესად თვითონ არ ირჩევს. ამ დროს იგი ითვალისწინებს მოზარდთა დაგჯუფებების გემოვნებებსა და შეხედულებებს.

ქცევის სერიოზულ დარღვევებად იმიტაციის რეაქციები იქცევა მაშინ, როცა მოზარდები მიბაძვის ობიექტებად ირჩევენ ასოციალური ქცევის პირებს.

4) კომპენსაციის რეაქციები არის იმის სურვილი, რომ საკუთარი სისუსტე და მარცხი ერთ რომელიმე სფეროში, შეავსოს წარმატებების მოპოვებით სხვა სფეროში; ფიზიკურად სუსტი მოზარდი, რომელსაც საკუთარი თავის დაცვა ჩხუბში არ შეუძლია ან ვერ ახერხებს თავის გამოჩენას მოძრავ თამაშებში, ამას იგი ანაზღაურებს კარგი სწავლით და ერუდიციით, აგრეთვე, წარმატებებით ინტელექტუალურ თამაშებში (ჭადრაკი). ხდება პირიქითაც, სწავლაში წარუმატებლობის ანაზღაურება ხდება „ვაჟკაცური“ ქცევებით, ქცევის ნორმების განგებ დარღვევით. ასეთი ქცევები დევიაციის ფორმას ლებულობენ მაშინ, როცა ზოგიერთი მოზარდი შიშის კომპენსაციას აღწევს უაზრო და დაუფიქრებელი რისკის ხარჯზე.

ყველა ჩამოთვლილ რეაქცია მოზარდობის ასაკში შეიძლება გამოვლინდეს როგორც ნორმის, ასევე დევიაციის ფორმით. ეს რეაქციები მაშინ ხდება პათოლოგიური, როცა ისინი ნორმის ფარგლებსა და ჩარჩოებს სცილდება. ე. ი. როცა ისინი ვრცელდება იმ სიტუაციის ფარგლებს გარეთ, რომელშიც აღმოცენდა ან კიდევ მაშინ, როცა ამ რეაქციებს ემატება ნევროტული დარღვევები.

პათოლოგიური რეაქციები ნორმალური ქცევებისაგან განსხვავდება შემდეგი ნიშნებით:

ა) გენერალიზაციით. ე. ი. განსხვავებულ, არაადექვატურ სიტუაციებში აღმოცენების უნარით;

ბ) პათოლოგიური სტერეოტიპის შექმნის უნარით, ე. ი. როცა განსხვავებულ მიზეზებზე პასუხობენ ერთი და იგივე რეაქციით;

გ) ქცევის დარღვევის ისეთი უკიდურესი ფორმების გამოვლენით, რომელიც არაა დამახასიათებელი ამ ჯგუ-

ფის წევრებისათვის, რომელშიც მოზარდია გაერთიანებული.

დ) სოციალური დეზადაპტაციისკენ მისწრაფებით.

დევიაციური ქცევების ანალიზში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ფსიქოპათებსა და ხასიათის აქცენტუაციებს. ფსიქოპათია არის ხასიათის ისეთი ანომალია, რომელიც განსაზღვრავს ინდივიდის მთლიან ფსიქიკურ მხარეს და რომელიც თითქმის არ იცვლება. ესაა მდგრადი პიროვნული დისპარმონია, რომლისთვისაც დამახასიათებელია პათოლოგიური თვისებების გამოხატულება ადაპტაციის დარღვევამდეც კი, დარღვევათა სტაბილურობა, პიროვნული რეაგირების ერთტიპიურობა. ფსიქოპათებს უჭირთ ნორმალური ადამიანური ურთიერთობების დამყარება. გარდამავალი ასაკი ფსიქოპათიის განვითარების სენსიტიური ასაკია.

ხასიათის აქცენტუაცია კი არის ხასიათის ნორმის უკიდურესი ვარიანტები, რომლის დროსაც ხასიათის ცალკეული ნიშნები გამოირჩევა უკიდურესი ინტენსივობით, რის გამოც რომელიმე ფსიქოგენურ ზემოქმედებაზე შერჩევითი ზემოქმედებლობა ვლინდება. მიუხედავად იმისა, რომ ხასიათის აქცენტუაცია არის გამოვლენის უკიდურესი ფორმები, იგი ეტევა ნორმის ფარგლებში და წარმოადგენს ნორმის ვარიანტებს. ხასიათის აქცენტუაცია არაა ფსიქიატრიული დიაგნოზი. გარდამავალ ასაკში დევიაციური ქცევის ფორმა შეიძლება იყოს როგორც ფსიქოპათია, ასევე ხასიათის აქცენტუაცია.

მოძღვრება ხასიათის აქცენტუაციის შესახებ ეკუთვნის კ. ლეონგარდს. მაგრამ აქცენტუაციების მისეული შეხედულება უმთავრესად ეხება მონიფულობის ასაკს და თანაც მასთან აქცენტი პიროვნულ აქცენტუალობაზე

კეთდება. ჩვენი საკითხისათვის უფრო მნიშვნელოვნად და მართებულად მიგვაჩნია ა. ლიჩკოსა და ვ. კონდრაშენკოს კლასიფიკაციები, რომლებიც სპეციალურად გარდამავალ ასაკს ეხება, სადაც აქცენტუაციის ყველა ტიპი განხილულია გარდამავალი ასაკის სპეციფიკის გათვალისწინებით. ამასთანავე მათი კლასიფიკაცია მოიცავს როგორც ფსიქოპათებს, ე. ი. ხასიათის ანომალიებს, ასევე მის აქცენტუაციებსაც, ე. ი. ნორმის ვარიანტებსაც. ჩვენ ძირითადად ვეყრდნობით ვ. კონდრაშენკოსეულ კლასიფიკაციას, რომელიც უფრო თანამედროვეა და ვფიქრობთ, უფრო ზუსტად გამოხატავს გარდამავალი ასაკის სპეციფიკას. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ყველა ამ კლასიფიკაციას საფუძვლად უდევს კ. ლეონგარდის კლასიკური მოძღვრება და, საერთოდ, ეს კლასიფიკაციებიც ერთმანეთისაგან უმნიშვნელოდ განსხვავდება: ფსიქოპათიისა და ხასიათის აქცენტუაციის ვ. კონდრაშენკოსეული სისტემატიკა მოიცავს ათ ტიპს: ექსპლოზური, ეპილეფტური, შიზოიდური, ფსიქასტენური, სენსიტიური, ასტენური.

ისტეროიდული, არამდგრადი, ემოციურ-ლაბილური და ჰიპერტიმური.

1) ექსპლოზური ტიპი ძირითადად გვხვდება ბიჭებში და ხასიათდება აგზნებულობის ზოგადი აწეულობით, მოძრაობითი რეაქციებისადმი და, საერთოდ, აფექტებისაკენ მიდრეკილებით. აკრძალვაზე, შენიშვნაზე, დასჯაზე პასუხად ასეთი ტიპის მოზარდები ადვილად აღიგზნებიან, ხდებიან აგრესიულები. თუმცა ასეთი მდგომარეობა ჩქარა გაივლის და მოზარდებს არაფერი ახსოვთ წყნის შესახებ. ხასიათის ექსპლოზური ტიპები გვხვდება უფროს მოზარდებთან და ადრეულ ქაბუკებთან. მისი

ძირითადი ნიშანია ფეთქებადობა და შეკავების სისუსტე. ასეთი მოზარდებისათვის მცირე საბაბიც კი საკმარისია აფექტური რეაქციების გამოსაწყვევად, რომელსაც თან ახლავს ტაქიკარდია, გუგების გაფართოება და სუნთქვის გახშირება. აფექტური რეაქციების გავლის შემდეგ მოზარდები ინანიებენ მათ ასეთ საქციელს, მაგრამ უბრალო, უნიშვნელო მიზეზიც საკმარისია, რომ ყველაფერი ისევ განეორდეს. ასეთ მოზარდებს არ იზიდავთ მარტოობა, უყვართ თანატოლთა კომპანიებში გაერთიანება, თუმცა თვითდამკვიდრება და ნორმალური ურთიერთობების დამყარება აქაც უჭირთ. ისინი ვერ იტანენ კრიტიკას, შენიშვნებს, ერევან ნებისმიერ კონფლიქტურ სიტუაციაში და მხარს უჭერენ „უსამართლოდ დაჩაგრულებს“. ასეთი მოზარდები ვერ იჩენენ სიბეჯითეს, უჭირთ მუშაობა, არ აქვთ მოთმინების უნარი. ნებისმიერი მოლოდინი მათში იწვევს აქტიურ პროტესტს. მათ აქვთ ვიწრო ინტერესები, არიან ტრაბახები, ცრუები, ავლენენ მიდრეკილებებს სექსუალური განცდებისაკენ. ასეთი მოზარდები ადვილად შთაგონებადები არიან.

ექსპლოზიური ტიპის მოზარდები ადრე ავლენენ ემანსიპაციის რეაქციებს. ისინი ადრე ითხოვენ მშობლებისაგან „სრულ თავისუფლებას“, არ უყვართ შეზღუდვები, რის გამოც ხშირად მოსდით კონფლიქტები მშობლებთან.

გუნება-განწყობილების არამდგრადობა, მათი სწრაფი ცვლა, ანეული შთაგონადობა და ნებელობითი აქტივობის დაქვეითება ხელს უწყობს ადრეულ ალკოჰოლიზმს, ნარკოტიკებისაკენ მისწრაფებას და სხვა მავნე ჩვენების ჩამოყალიბებას.

2) ეპილეფტური ტიპი ზოგიერთი თვისების მიხედვით უახლოვდება ექსპლოზურს. მას აქვს ხასიათის ისეთი

მსგავსი აქცენტუაციები, როგორიცაა ემოციური აგზნებულობა, დაძაბულობა, თავშეუკავებლობა, რისხვის და აფექტის რეაქციები, კონფლიქტურობა და აგრესიულობა. ასეთ მოზარდებს ახასიათებთ წყენაზე აუცილებლად სამაგიეროს გადახდა, შურისძიება, ჯიუტობა, სისასტიკე, მიზნის მიღწევისათვის ავადმყოფური შეუპოვრობა და ხანგრძლივი დისფორიები, რაც გამოიხატება ქრონიკულ მოღუშულობასა და პირქუშობაში.

ასეთი მოზარდები გამოირჩევიან გარეშემომყოფების მიმართ არაკეთილსასურველი დამოკიდებულებით. ჩვეულებრივი სიტყვებიც კი მათში არამოტივირებული გაღიზიანებებს იწვევს. მათ თავში მუდამ უტრიალებთ ძველი წყენა, დავა, კონფლიქტები და ა. შ. რისხვა და ღვარძლი თანდათანობით უგროვდებათ და შეიძლება იფეთქოს მოულოდნელად.

ასეთი მოზარდების აფექტები ძლიერი და ხანგრძლივია. აფექტის მომენტში არაფრის არ ეშინიათ, მათზე გაცილებით ძლიერი მოწინააღმდეგეებისაც კი. ისინი ყურად არ ლებულობენ სხვის აზრებსა და რჩევებს, არიან უკიდურესად თავმოყვარენი, ეგოისტები, შურის მაძიებლები, ეჭვიანები, წვრილმანები და შარიანები. მათ შეუძლიათ პირადი წვენის დიდი ხნით შენახვა.

თანატოლთა ჯგუფებში ასეთი მოზარდები ცდილობენ ლიდერობას და ამისთვის იყენებენ ნებისმიერ გზას. ისინი არ თაკილობენ დასმენასაც კი.

ეპილეფტური ტიპის მოზარდები სახლში დესპოტურად იქცევიან, სრულიად უგულვებელყოფენ წესრიგს, ოჯახურ ტრადიციებს და ითხოვენ განსაკუთრებულ პრივილეგიებს. ასეთ მოზარდს უმნიშვნელო რამეზეც კი შეუძლია უხეშად მოეპყრას ოჯახის ნებისმიერ წევრს.

ასეთი ტიპის მოზარდები ამჟღავნებენ ინტენსიურ სქესობრივ ლტოლვებს, სადისტურ და მაზოხისტურ მიდრეკილებებს. მისდევენ სპორტის ისეთ სახეობებს, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი ხდება თანატოლთა წრეში პრივილეგიის მოპოვება და სხვისი დაჩაგვრა (კრივი, სამბო, კარატე).

თავდაუჭერლობა, გულღვარძლიანობა, აზარტულობა, პრიმიტიული მიდრეკილებების ინტენსივობა ქმნის დაბალი მორალური თვისებების კარგ წინაპირობებს.

3) შიზოიდური ტიპი. შიზოიდური ტიპის მოზარდები გამოირჩევიან ჩაკეტილობით, გულჩათხრობითა და რეალური სამყაროდან მოწყვეტით. მათი შინაგანი სამყარო სავსეა ფანტაზიებით. მათთვის დამახასიათებელია ემოციური ცხოვრებისა და, საერთოდ, ქცევის პარადოქსულობა. გულჩათხრობილი მოზარდი შეიძლება მოულოდნელად შეიცვალოს კომუნიკაბელობით სრულიად უცნობ ადამიანთანაც კი. ასეთი მოზარდებისათვის დამახასიათებელია ინტუიციის ნაკლებობა, მათ არ შეუძლიათ დაიჭირონ ადამიანთა ქცევებსა და სიტყვებში ელფერები, უჭირთ სიტუაციის არსის გაგება. მათ არ აქვთ დისტანციის გრძნობა. ისინი მაშინ ერთვებიან საუბარში, როცა არაა საჭირო, ასეთ მოზარდს შეუძლია იტიროს კიდეც მკვდარი ჩიტის დანახვაზე, მაგრამ სრულიად ინდიფერენტულად და გულგრილად აღიქვას ახლობლის უბედურება.

ასეთი მოზარდები საერთოდ, არიან უინიციატივონი, უყვართ მარტოობა, უჭირთ ადამიანებთან სოციალური ურთიერთობების დამყარება, არიან არაკომუნიკაბელურები. მათ ემანსიპაციის რეაქციებიც თავისებურად აქვთ გამოხატული; ასეთი მოზარდი შეიძლება ითმენდეს ან

ვერც ამჩნევდეს ჰიპერმზრუნველობას, მაგრამ ფეთქებოდეს მის შინაგან სამყაროში ოდნავი ჩარევის გამოც.

შიზოიდური ტიპის მოზარდებს ჯგუფებად გაერთიანების რეაქციებიც სუსტად აქვთ განვითარებული. მათ საერთოდ არ აქვთ ლიდერული მისწრაფებები. არც სუიციდური მცდელობებია მათთვის ნიშანდობლივი, არ აქვთ მიდრეკილება ალკოჰოლისადმი. თრობა მათში არ იწვევს „ფსიქიკური კონფორტის“ განცდას.

შიზოიდები თავიანთ სექსუალურ მისწრაფებებს, ჩვეულებრივ, მაღავენ, მაგრამ მათ შინაგან განცდებში ეროტული ხასიათის შინაარსს დიდი ადგილი უჭირავს. სანიანალმდეგო სექსის პარტნიორთან კონტაქტის დამყარების უუნარობის ანაზღაურება ხდება ცინიზმით, ხშირი ონანიზმითა და სექსუალური დევიაციებით.

დელიკვენტურ ქცევებს შიზოიდები, ძირითადად, მარტონი ჩადიან, ამასთანავე მათი კრიმინალური ქცევა გამოირჩევა ორიგინალურობითა და საზრიანობით.

4) ფსიქასტენური ტიპი. ფსიქასტენური ტიპის მოზარდის ხასიათის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია შფოთიანობა, ეჭვიანობა, გაუბედაობა, შიში, საკუთარ თავში დაურწმუნებლობა. მათ ყველაფერში ეჭვი ეპარებათ. ხანდახან მათთან ეჭვიანობა ლებულობს აკვიატებული მდგომარეობის ფორმას. ასეთი მოზარდები აცნობიერებენ უაზრობას მათი აკვიატებული აზრების გამო, მწვავედ განიცდიან კიდევ, მაგრამ არაფერი გამოსდით. მათ აშინებთ არა იმდენად რეალური და ნაცნობი სიტუაციები, რამდენადაც – უცნობი და წარმოსახული. აშინებთ თავიანთი ახლობლების ბედი და მომავალი: ხომ არ მოუვიათ რაიმე, ავად ხომ არ გახდებიან, კატასტროფაში ხომ არ მოხვდებიან და ა. შ.

ფსიქასტენური ტიპის მოზარდებს ძალიან უჭირთ გადანყვეტილების მიღება. ისინი დიდხანს ფიქრობენ, ყოყმანობენ და ეჭვიანობენ, რის გამოც, მათი მხრიდან ყოველგვარი ინიციატივის გამოჩენა, თითქმის, გამორიცხულია: ისინი საბოლოო გადანყვეტილებას დიდი ძალისხმევით, წვალებითა და დაგვიანებით ლეზულობენ.

ასეთი მოზარდებს არ უყვართ ყურადღების ობიექტებად ყოფნა. ასეთმა მოზარდმა ხშირად იცის გაკვეთილი, მაგრამ უარს ამბობს პასუხზე, იმის გამო, რომ ეშინია მარცხის. სურვილის მიუხედავად ვერ ბედავს ბოდიშის მოხდას ან მადლობის თქმას. ისინი ასოციალურ ქცევებს ახორციელებენ იმის გამო, რომ უარს ვერ ეუბნებიან მათ ინიციატივიან თანატოლებს.

ასეთი მოზარდები გამოირჩევიან ინტელექტით, მდიდარი ფანტაზიით, აქვთ თეორიული აზროვნება, მაგრამ გადანყვეტილების მიღებაში და საყოფაცხოვრებო საქმეების კეთებაში უმწეონი არიან.

ემანსიპაციის რეაქციები მათში ვლინდება სუსტად. თავიანთი გაუბედაობის გამო ისინი ეძებენ გამოსავალს უფროსებთან ახლო ურთიერთობის დამყარების მცდელობით. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი მოზარდები პათოლოგიურად არიან მიჯაჭვულნი მშობლებზე და, საერთოდ, უფროსებზე.

სექსის საკითხებში ასეთი მოზარდები გაუბედავნი და მორცხვნი არიან. მათთვის მთელი მოვლენაა გოგონას დაპატიჟება ნაყინზე ან საცეკვაოდ მიწვევა. ამის გამო ადრე დაწყებული სქესობრივი ლტოლვა მათთან ხშირად განიცდის ტრანსფორმაციას ხშირი ონანიზმის და სექსუალური დეფიაციების ფორმით. იმის გამო, რომ ხშირად ცხოვრების აზრს ვერ ხედავენ, ასეთი მოზარდები ავლე-

ნენ სუიციდურ მიდრეკილებებს. მათ მიაჩნიათ, რომ გაუბედაობას, შიშს, შფოთვისა და მორცხვობას ანაზღაურებს ალკოჰოლის მიღება.

5) სენსიტიური ტიპი. ეს ტიპი უმთავრესად, ყალიბდება უფროს მოზარდებთან და ადრეულ ქაბუკებთან. ამ ტიპის მოზარდების ხასიათის ძირითადი ნიშანია უკიდურესი მგრძნობიარობა და აშკარად გამოხატული საკუთარი არასრულყოფილების განცდა. მშიშრები და მორცხვები, ამავე დროს თავმოყვარენიც არიან. მათ უმნიშვნელო რამე ახარებთ და მცირე რამეზე ავლენენ წყენას. ისინი წამოხტებიან მცირე ხმაურზე, ვერ იტანენ ტკივილს, ეშინიათ სიბნელის, სისხლის, გაურბიან მწვავე განცდებს, ხმაურიან კომპანიებს, საჯარო გამოსვლებს.

მათ ადრე უვითარდებათ მოვალეობის და პასუხისმგებლობის გრძნობა. ასეთ მოზარდებს ტყუილის თქმა და საქმისაგან თავის არიდება არ შეუძლიათ, ასრულებენ მორალის მოთხოვნებს. ასეთი მოზარდების თვითშეფასება, საერთოდ, დაბალია. ისინი საკუთარ თავს სხვაზე უარესად თვლიან, მაგრამ ვერ იტანენ და დიდხანს ახსოვთ დაცინვა. მათ ჰგონიათ, რომ ისინი სხვებზე ულამაზო, უნიჭო და სუსტები არიან.

ასეთი მოზარდების ემანსიპაციის რეაქციებიც სუსტია. ისინი კონფორმულები და კარგი შემსრულებლები არიან. ამავე დროს ადვილად ექცევიან სხვების გავლენის ქვეშ. შიზოიდებისაგან განსხვავებით მათ იზიდავთ თანატოლთა კომპანიები. აქვთ კარგად განვითარებული ინტუიცია და ემპათიის გრძნობა.

მათი სექსუალური დევიაციები დაკავშირებულია საკუთარი არასრულფასოვნების განცდასთან. მათ ეჭვი ეპარებათ საკუთარ სექსუალურ პოტენციაში, ხშირად

მიმართავენ ონანიზმს, მათთვის დამახასიათებელია, აგრეთვე დეპრესიები და სუიციდური აზრები.

6) ასთენიკური ტიპისათვის დამახასიათებელია მომატებული ანეული გალიზიანებადობა, სწრაფი გამოფიტვა და იპოჰონდრიები. გამოყოფენ ორ ფორმას: ა) ჰიპერსთენიური ფორმისათვის დამახასიათებელია ანეული გალიზიანებადობა, შეუკავებლობა, აფექტური რეაქციები. აფექტური აფეთქებები ხანმოკლეა, მაგრამ ხშირად მეორდება. აფექტები არ გამოირჩევიან დიდი ძალით. ასეთი მოზარდები ავლენენ მოუსვენრობას, არ შეუძლიათ ერთ ადგილზე წყნარად ჯდომა, ყოველთვის სადღაც ეჩქარებათ, არასოდეს არ ყოფნით დრო. ისინი ჩქარა იღლებიან და დაწყებულ საქმეს ხშირად ატოვებენ. მათ ეძნელებათ ყურადღების კონცენტრაცია, უმნიშვნელო რამეზედაც კი ბრაზდებიან.

ასეთი მოზარდებისათვის დამახასიათებელია სწრაფი და ადვილი სქესობრივი აგზნება, ბიჭებისათვის ხანმოკლე ერექცია და სწრაფი ეიაკულაცია. ბ) ჰიპოსთენიური ტიპისათვის კი დამახასიათებელია ძლიერი ფსიქიკური გამოფიტვა, სრაფად აღმოცენებული დაღლილობის განცდა, ფიზიკური და სულიერი სიმხნევისა და სიხალისის უუნარობა; ასეთი მოზარდების ინტერესთა წრე ძალზე ვიწროა და შემოფარგლულია საკუთარი ავადმყოფური განცდების ანალიზით. ისინი არიან პასიურები და ერიდებიან თანატოლებთან ურთიერთობებს. მათთვის წყენის მიყენება ძალიან ადვილია, ტირიან უმნიშვნელო მიზეზის გამო. ჰიპოსთენიკები ადრე იღლებიან, მათი შრომისუნარიანობა და მუშაობისუნარიანობა ძალიან დაბალია, რაც ხელს უწყობს საკუთარ თავში დაურწმუ-

ნებლობის განცდის ჩამოყალიბებას. ასეთ მოზარდებს სქესობრივი ლტოლვა სუსტი აქვთ.

ხასიათის ასტენიკური ტიპის მოზარდებისათვის დამახასიათებელია იპოჰონდრიები. მათ ეშინიათ სხვადასხვა დაავადებების. მუდამ იმის ცდაში არიან, რომ ჩაიტარონ გამოკვლევები, დაიწყონ დროული მკურნალობა. რომელიმე შინაგანი ორგანოს უმნიშვნელო დისკომფორტი განიცდება როგორც უმძიმესი სენი. ამას ისინი მეტად მწვავედ განიცდიან და ამას ნიადაგზე არც თუ იშვიათა ნევროზებიც. გამუდმებული ფიქრები საკუთარი ავადმყოფობის შესახებ ხშირად ხდება დომინირებული და მთლიანად განსაზღვრავს მოზარდის ქცევას.

ასეთ მოზარდებს ემანსიპაციის, დაჯგუფების რეაქციები და სექსუალური აქტივობა სუსტად აქვთ გამოხატული.

7) ისტეროიდული ტიპი ძირითადად გვხვდება გოგონებთან, რომლის მთავარი ნიშანია გარეშემომყოფთა ყურადღების ცენტრში ყოფნის მოთხოვნილება, დემონსტრატიულობა, პოზიორობა, მიდრეკილება იმისაკენ, რომ ინვედეს სხვების გაკვირვებასა და აღტაცებას. ამ მიზნის მისაღწევად ასეთი მოზარდი იყენებს ყოველგვარ საშუალებასა და ხერხს (ექსტრავაგანტური ჩაცმულობა, ზემოდური ვარცხნილობა, ესტრადისადმი და სპორტის უჩვეულო სახეობებისადმი სიყვარული). ასეთი მოზარდების პრეტენზიები თითქმის ყოველთვის აჭარბებენ რეალურ შესაძლებლობებს. ისინი მუდამ იმის მცდელობაში არიან, რომ ადამიანებს თავის მოაჩვენონ იმაზე უკეთესად, ვიდრე რეალურად არიან, ასეთი მოზარდები ყურადღების მისაქცევად, ხანდახან, განგებ ქმნიან სკანდალურ სიტუაციებს. ისინი მწვავედ განიცდიან იმას,

რომ გარეშემომყოფები ვერ ამჩნევენ მათ „გამორჩეულ თვისებებს“ ან მათი თანდასწრებით სხვებს აქებენ. ასეთი მოზარდების ქცევა ყოველთვის მაყურებლებზეა გათვლილი.

გარეშემომყოფებთან კონფლიქტის დროს ასეთი მოზარდები ხშირად ტირიან, ქვითინებენ, იატაკზე ეცემიან, კრუნჩხვებამდეც კი მიდიან, მაგრამ უმეტესწილად, მათი ასეთი რეაქციები თეატრალურ ფორმას ღებულებს.

ისტეროიდული ტიპის მოზარდები სხვების ყურადღების მისაპყრობად მიმართავენ მოჩვენებით სუიციდსაც.

მათ ადვილად შეუძლიათ სწავლა, აქვთ ადვილი და სწრაფი ათვისების უნარი, მაგრამ მათი ცოდნა არაა ღრმა, ზედაპირულია. ისტეროიდის პიროვნებისათვის ნიშანდობლივია დისჰარმონიული ინფანტილიზმი.

თანატოლთა დაგჯუფებებში ასეთი მოზარდები ცდილობენ ლიდერის პოზიციის დაკავებას, მაგრამ არ გააჩნიათ შეუპოვრობა და საკმარისი ენერგია, რის გამო განზრახვაზე ადვილად იღებენ ხელს.

თეატრალური ელემენტი ვლინდება მათ სექსუალურ ქცევებშიც. უფროსი მოზარდები და ჭაბუკები ტრაბახობენ თავიანთი სქესობრივი „გამარჯვებებითა“ და „მიღწევებით“. ასეთი გოგონები ცდილობენ თანატოლებს თავი მოაჩვენონ გამოცდილებად და ყოვლისმცოდნეებად. ისინი ხშირად ტრაბახობენ ხოლმე ცნობილ მსახიობებთან, სპორტსმენებთან და მუსიკალურ ჯგუფების წევრებთან ახლო „ნაცნობობითა“ და მათი „სიმპათიებით“.

8) არამდგრადი ტიპისათვის უმეტესწილად დამახასიათებელია ფსიქიკური მოუმწიფებლობა, რომელიც ვლინდება ზედაპირულ, მარტივ მსჯელობებში, ნაჩქარევ დასკვნებსა და, საერთოდ, დაუფიქრებელ საქციელებში;

ხასიათის ამ ტიპისათვის, ძირითადად, ნიშანდობლივია სუსტი ნებისყოფა, მაღალი შთაგონებადობა და პასიური მორჩილება. ასეთი მოზარდები არიან გაუგონრები, მოუსვენრები და ძლიერ უჭირთ ქცევის ელემენტარული წესების შესრულება. მათი ქცევები შინაგანი მრწამსითა და მოტივებით კი არაა განპირობებული, არამედ – გარეგანი, შემთხვევით გარემოებებით. მათ არ აქვთ მდგრადი ინტერესები. უჭირთ ხმაურიან კომპანიებში ყოფნა, უყვართ შექება, ვერ იტანენ წყენას, არ არიან ფრიგიდულები. მათ უჭირთ წინააღმდეგობების გადალახვა, გულგრილნი არიან საკუთარი მომავლისადმი, ცხოვრობენ „დღევანდელი დღით“. ნებისმიერი შრომა, რომელიც მოითხოვს ძალისხმევას, მათ ადრე ბეზრდებათ. ისინი ადვილად ითვისებენ ასოციალური ქცევის ჯგუფების კანონებს, ხშირად აცდენენ გაკვეთილებს, დაეხეტებიან ქუჩებში და არღვევენ სამართლის ნორმებს.

ასეთ მოზარდებს ემანსიპაციის რეაქციები ადრე უვითარდებათ, მაგრამ დიდი ძალით არ გამოირჩევიან. მათ უჭირთ მარტოობა, ძლიერად აქვთ გამოხატული დაგჯუფების რეაქციები. უყვართ თანატოლთა ჯგუფებში გაერთიანება, მაგრამ არაფორმალურ გაერთიანებებში ასეთი მოზარდები თავიანთი უნებისყოფობის გამო ყოველთვის მეორეხარისხოვან როლებს ასრულებენ და უმეტესწილად, გვევლინებიან სხვისი სურვილების შემსრულებლად. ისინი ვერასოდეს ვერ ხდებიან ლიდერები.

სუიციდური მცდელობები და ქცევები ასეთი მოზარდებისათვის არატიპიურია, მაგრამ მაინცაა შესაძლებელი. იჩენენ მიდრეკილებას ალკოჰოლიზმისადმი და ნარ-

კოტიკებისადმი მათთვის უფრო სასიამოვნოა ალკოჰოლის მიღების რიტუალი და არა იმდენად თრობა.

9) ემოციურ-ლაბილური ტიპისათვის დამახასიათებელია უმნიშვნელო მიზეზის გამო გუნება-განწყობილებების ხშირი ცვლა. გუნება-განწყობილება დღის განმავლობაში, ხშირად, რამდენჯერმე იცვლება და მერყეობს ორ უკიდურესობას შორის – „ხალისიანიდან სასონარკეთამდე“.

ენერგული, მხიარული მოზარდი უცებ შეიძლება გახდეს დაღვრემილი, მოწყენილი, დათრგუნული და გულგატეხილი, ასეთი ხასიათის მოზარდები ისწრაფვიან თანატოლთა დაჯგუფებებში გაერთიანებისაკენ, მაგრამ განწყობილებების ხშირი ცვლის გამო ჯგუფის წევრებთან მტკიცე და გამძლე კონტაქტებს ვერ გმყარებენ. მათთან სუიციდური აზრები ვლინდება მოულოდნელად და ასევე სწრაფად რეალიზდება, თუმცა სუიციდური მცდელობები ატარებენ დემონსტრაციულ, მოჩვენებით ხასიათს. ასეთი მოზარდების ქცევების პროგნოზირება ძალიან ძნელია.

10) ჰიპერტიმული ტიპისათვის დამახასიათებელია გუნება-განწყობილების მუდმივად ანეული ტონი. ასეთი მოზარდები მუდმივი ოპტიმიზმითა და ხალისით გამოირჩევიან ხმაურიანი კომპანიები, ეჯავრებათ რეჟიმი და დისციპლინა. ისინი ვერ იტანენ ერთფეროვნებასა და მონოტონურობას. არ უყვართ ჭკუის სწავლება, კრიტიკა, აკრძალვები და შეზღუდვები, ადვილად ივიწყებენ წყენას.

ასეთ მოზარდებს აქვთ ზერელე ინტერესები, აკლიათ მიზანსწრაფულობა, უყვართ ტყუილები და ტრაბახი. ემანსიპაციის რეაქციები ეწყებათ ადრე. თანატოლთა

დაჯგუფებებში ისწრაფვიან ლიდერობისაკენ და ხშირად, აღწევენ კიდეც მიზანს.

აგრესია და სისასტიკე ასეთი მოზარდებისათვის არაა ტიპური. როგორც აღვნიშნეთ, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ხასიათის აქცენტუაცია და ფსიქოპათია. ფსიქოპათია არაა ნორმა. ხასიათის აქცენტუაციისათვის, ფსიქოპათიისაგან განსხვავებით, დამახასიათებელია და ტიპურია მისი პათოლოგიური ნიშნების შერჩევითობა და არამყარობა, აგრეთვე ნაკლებად გამოხატულობა, რომელიც ხანგრძლივი დროით არ არღვევს მოზარდის სოციალური ადაპტაციის პროცესს.

პიროვნების რეაქციები აქცენტუაციის დროს ფსიქოპათიურ რეაქციებთან შედარებით უფრო მჭიდროდაა დაკავშირებული გარეგან ფსიქოტრავმულ ფაქტორებთან და ამ დროს შეიძლება ჩვეულებრივად განხორციელდეს სიტუაციური თვითკონტოლი. აქცენტუირებულმა მოზარდმა და ჭაბუკმა, რომელიც სახლში უხეშია, იცის, რომ ამის გაკეთება არ შეიძლება. იგი ალკოჰოლის მიღებების შემდეგ ერიდება სახლში წასვამი მივიდეს. ფსიქოპათმა კი, როგორც წესი, ასეთი საზღვრები არ იცის.

მოზარდთა და ჭაბუკთა დევიაციური ქცევის ფორმებია: დელიკვენტური ქცევები, სახლიდან გაქცევა და მანანწალობა, ადრეული ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია, სექსუალური დევიაციები, სუიციდიური ქცევები, აგრესია და დეპრესიები.

დელიკვენტური ქცევა. დელიკვენტური ქცევა არის მოზარდის ფსიქოპარათეროლოგიური ქცევის სინდრომი, რომელიც გამოიხატება სამართლის ნორმების დარღვევებში. ესაა მსუბუქი ტიპის სამართალდარღვევითი ქცევები, რომლებიც კრიმინალურისაგან განსხვავდება

იმით, რომ არადასჯადია. ე. ი. ესაა დევიაციური ქცევა, რომელიც სცილდება სამართლის სოციოკულტურული ნორმებისა და მოლოდინების ჩარჩოებს და რომელიც როგორც ვთქვით, არ ითვალისწინებს დასჯას;

ასეთი ქცევა ყველაზე მეტად ვლინდება ფსიქოპათიისა და სხვადასხვა სახასიათო პიროვნული აქცენტუაციების დროს. ასეთი ქცევები, ჩვეულებრივ, იწყება გაკვეთილების გაცდენითა და ასოციალურ დაჯგუფებებში გაერთიანებით. შემდეგ მოდის წვრილმანი ხულიგნობა, უმცროსებისა და სუსტების აბუჩად აგდება და დაჩაგრვა, მათთვის ჯიბის ფულის წართმევა, გასეირნების მიზნით ველოსიპედის ან მოტოციკლის გატაცება. უფრო იშვიათი მოვლენაა სახლიდან ნივთებისა და ფულის მოპარვა, წვრილმანი თაღლითობა, საზოგადოების თავშეყრის ადგილებში გამომწვევი ქცევა. ყოველივე ეს არაა სერიოზული დანაშაული და არასრულწლოვანის ასეთ ქცევებზე სასჯელი არაა გათვალისწინებული.

დელიკვენტური ქცევა, უმეტესად, დამახასიათებელია ხასიათის არამდგრადი ტიპებისათვის, აგრეთვე ჰიპერტიმული და ისტერიული აქცენტუაციებისათვის. ასეთი ქცევის მოტივებიც განსხვავებულია და დამოკიდებულია ხასიათის აქცენტუაციის ტიპზეც. მაგალითად, არამდგრადი ტიპისათვის წვრილმანი ქურდობა არის გართობის საშუალების მოპოვების ხერხი, ჰიპერტიმისათვის – საკუთარი გაბედულებისა და ლიდერობის განმტკიცების ჩვენების საშუალება, შიზოიდისათვის კი – კოლექციის შევსების წყარო, ხოლო ეპილეფტიკისათვის – რისკისაგან განცდილი სიამოვნება.

მოზარდული დელიკვენტური ქცევის ძირითადი მიზეზია არასწორი აღზრდა, უზედამხედველობა ან პირი-

ქით, ზედმეტი მზრუნველობა, როცა მოზარდს ოჯახში ყველაფრის უფლება ეძლევა და ყველა კაპრიზს უსრულებენ. დელიკვენტური ქცევა ყოველთვის არაა დაკავშირებული მოზარდის ხასიათის ანომალიებთან, მაგრამ თანამედროვე მოზარდების სამართალდამრღვევ ქცევებში ხშირად შეინიშნება აქცენტუაციის ტიპოლოგიური ნიშნები.

სახლიდან გაქცევა და მანანალობა. დევიაციის ეს ფორმა ძირითადად დელიკვენტური მოზარდებისათვისაა დამახასიათებელი, თუმცა სახლიდან სხვებიც გარბიან. სახლიდან პირველი გაქცევები უკავშირდება რაიმე უარყოფითი საქციელის ჩადენის გამო მოსალოდნელი დასჯის შიშს, ხოლო ხშირი გამეორების შემთხვევაში თავისებურ „პირობით რეფლექსურ სტერეოტიპად“ იქცევა. ჰ. შტუტმა გამოყო სახლიდან გაქცევის ოთხი მიზეზი: 1) სახლიდან გაქცევის მიზეზია არასაკმარისი ზედამხედველობა და მისი მიზანია გართობა და სიამოვნების მიღება; 2) გაქცევის მიზეზია პროტესტის რეაქციები მშობლების მიერ მათდამი გაზრდილ მოთხოვნებზე ან მათ მიმართ არასაკმარისი ყურადღების გამოჩენის გამო. 3) გაქცევის მიზეზია დასჯის შიში და 4) „სპეციფიკური მოზარდული გაქცევები“, რომლის მიზეზია ფანტაზირობა და ოცნებები.

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ დევიაციის ეს ფორმა, სახლიდან გაქცევა, ჩვენს ქვეყანაში არ წარმოადგენს სოციალურ პრობლემას. მას აქვს მხოლოდ ეპიზოდური ხასიათი და მისი მიზეზია, უმეტესწილად, ცუდი ეკონომიური პირობები. ვთვლით, რომ ქართული ტრადიციული თბილი ოჯახური ურთიერთობები, სადაც

შვილებზე მზრუნველობის მოვალეობა ძალიან ძლიერია, ქართველ მოზარდებს არ უბიძგებს დრომომანიისაკენ.

როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ე. წ. „სპეციფიკური მოზარდული გაქცევები“ ეპიდემიურ ხასიათს ღებულობს. მასობრივი გაქცევები აღინიშნება შეძლებული და მშვიდი ოჯახებიდანაც. ამერიკული სტატისტიკის მიხედვით ყოველწლიურად 10-დან 17 წლამდე 400 000 მოზარდი გარბის სახლიდან. მათგან თითქმის 60% გოგონებია. ამერიკის ფსიქოლოგიურმა საზოგადოებამ ცალკე ფორმად გამოყო „სახლიდან გაქცევის რეაქცია“, რომელიც არის ფსიქიკური აშლილობის განსაკუთრებული სახე. ასეთი მოზარდებისათვის ნიშანდობლივია ემოციური პრობლემები, დაბალი თვითშეფასება, მოუხვენარი, იმპულსური ქცევები. თუმცა ზოგიერთი მკვლევარის მიხედვით ასეთ მოზარდებს პოზიტიური თვითშეფასებაც აღენიშნებათ და ისინი უმეტესწილად სახლიდან გარბიან პროტესტის ნიშნად და გაქცევის მიზეზად მშობლების სისასტიკეს ასახელებენ. ასეთი მოზარდების სახლიდან წასვლას აპირობებენ კომპლექსური გარემოებები: კონფლიქტები ოჯახში და სწავლის სიძნელეები სკოლაში. აგრეთვე პიროვნებათაშორისი ურთიერთობის დეფექტებიც. ასეთი მოზარდები გამოირჩევიან გამძაფრებული თავმოყვარეობით და ვერ ეგუებიან დამცირებას. ისინი ძალზე იმპულსურები არიან.

ბარტი გამოყოფს სახლიდან გაქცეულ მოზარდთა სამ ტიპს: ა) მოზარდები, რომლებიც სახლიდან გარბიან ოჯახში გამეფებული დაძაბულობის გამო, რაც გამონვეულია განსხვავებული გარემოებებით (ფინანსური კრიზისი, გაყრა, მამინაცვლის ან დედინაცვლის შემოსვლა);

ბ) მოზარდები, რომლებიც სახლიდან გარბიან მშობლების მიერ აკრძალვებისა და ზედმეტი მკაცრი კონტროლის გამო; გ) მოზარდები, რომლებიც სახლიდან გარბიან ფიზიკური ან სექსუალური ძალადობის გამო.

გაქცეული მოზარდების ცალკე ტიპად გამოყოფენ აგრეთვე ე. წ. შანტაჟისტებს, რომლებსაც ოჯახის წევრებთან აღენიშნებათ კონფლიქტები. მათი სახლიდან გაქცევის მოტივია ოჯახის წევრების მიერ მათი პირობების მიღება და შესრულება.

უკანასკნელ წლებში ჩამოყალიბდა სახლიდან გაქცევის თავისებური ფორმა, რომელსაც უწოდებენ ე. წ. „ქუჩის ხალხს“ (Street people), რომელსაც მიეკუთვნებიან ის მოზარდები, რომლებიც ფორმალურად სახლიდან არ გარბიან, მაგრამ სახლში თითქმის არასდროს არ არიან (მოდიან ძალიან გვიან, დასაძინებლად). ეს მოზარდები თვლიან, რომ მათი ცხოვრების ასეთი ნირი მიმზიდველი და საინტერესოა. ასეთი მოზარდებისათვის დამახასიათებელია სექსუალური თავისუფლება, ნარკომანია, პრობლემები პოლიციასთან და ა. შ.

ა. ნურიემ გამოყო მოზარდთა სახლიდან გაქცევის ოთხი ტიპი.

1) **ემანსიპაციური გაქცევა.** გაქცევის ეს ტიპი მოზარდებთან ყველაზე ხშირია. მისი ძირითადი მიზეზია მშობლებისა და აღმზრდელების მზრუნველობისაგან და კონტროლისაგან თავის დაღწევა. ესაა „თავისუფალი“ „ხალისიანი“ და „მსუბუქი“ ცხოვრების მოპოვების საშუალება. გაქცევის ეს ტიპი, ძირითადად, დამახასიათებელია 12-15 წლის მოზარდებისთვის. ასეთი ტიპის გაქცევები, ხშირად, ხდება ერთ ან ორ მოზარდთან ერთად. ემანსიპაციური გაქცევები უმეტესწილად დამახასიათე-

ბელია აქცენტუირებული ხასიათის და ფსიქოპათიის ჰიპერტიმული და არამდგრადი ტიპებისათვის.

2) იმპუნიტური გაქცევა, რომლის ძირითადი მიზანია მშობლების ან აღმზრდელის მხრიდან მკაცრი მოპყრობა, ფიზიკური დასჯა და ა. შ. ასეთი ტიპის გაქცევები, ჩვეულებრივ, მარტო ხდება. მათთვის დელიკვენტური ქცევები არაა დამახასიათებელი. ისინი „პურის ფულს“ საკუთარი შრომით შოულობენ (აგროვებენ ბოთლებს და აბარებენ, ყიდიან მინდორში დაკრეფილ ყვავილებს, ენყობიან დამხმარე მუშებად და ა. შ.), არ ქურდობენ და არ მათხოვრობენ. ასეთ მოზარდებს აღენიშნებათ სუიციდური აზრები, ისინი, სამწუხაროდ, სახლიდან გარბიან ოჯახში წარმოქმნილი ნებისმიერი ძნელი სიტუაციის დროს. უფროს მოზრდებსა და ჭაბუკებში შეინიშნება იმპუნიტური გაქცევის სხვა ფორმებიც (როცა მოზარდი და ჭაბუკი საცხოვრებლად გადადის საერთო საცხოვრებელში და სხვ.).

3) დემონსტრაციული გაქცევა. ესაა მოზარდების სახლიდან გაქცევა ოპოზიციის საფუძველზე. ამ დროს მოზარდები, როგორც წესი, შორს არ მიდიან. ისინი მიდიან ისეთ ადგილებში სადაც მათ ადვილად აღმოაჩენენ და სახლში დააბრუნებენ. ასეთი ტიპის გაქცევის მოტივია იმის მცდელობა, რომ მიიპყრონ მშობლებისა და აღმზრდელის ყურადღება, დაიბრუნონ მათდამი გაცივებული გრძნობები ოჯახში. თუმცა, ხანდახან, ასეთი მოზარდები ითხოვენ არა მარტო ყურადღებას, არამედ სხვა შელავათებსა და სურვილების შესრულებას (მაგნიტოფონის ყიდვა, ამხანაგის არჩევანში ჩაურევლობა და სხვა).

4) დრომომანიური გაქცევა. დრომომანია არის სახლიდან გაქცევის, ადგილის შეცვლის, მოგზაურობის და მანანალობის პერიოდულად აღმოცენებული ძლიერი სურვილი. დრომომანია დევიაციის პათოლოგიური ფორმაა. ეს ფორმა მოზარდებში ყველაზე ნაკლებადაა გავრცელებული. ამ ფორმას წინ უსწრებს მოულოდნელად და ყოველგვარი მიზეზის გარეშე შეცვლილი გუნება-განწყობილება. მოზარდს უჩნდება გარემოების შეცვლის და „შორეულ ადგილებში წასვლის“ არამოტივირებული სწრაფვა. ასეთი მოზარდები სახლიდან, უმეტესწილად, მარტონი გარბიან. გაქცევის პროცესში მათ მოულოდნელადვე უჩნდებათ სახლში დაბრუნების სურვილი და ბრუნდებიან კიდევ მშვიდრები, დაღლილები, განანამებნი, ისინი ვერ ხსნიან გაქცევის მიზეზს და რცხვენიათ ჩადენილი საქციელის.

თვლიან, რომ ასეთი ტიპის გაქცევის მიზეზი შეიძლება იყოს ჰიპერსექსუალობა ან სადო-მაზოხისტური მისწრაფებები. ასეთი მოზარდები აღნიშნავენ, რომ გაქცევის პროცესში მათ მკვეთრად უქვეითდებათ მადა, ანუ ხეზთ უძილობა და ძალიან დაძაბულები არიან.

გაქცევის ამ ფორმისათვის დამახასიათებელია დელიკვენტური ქცევები (საკვების, ტანსაცმლის, ფეხსაცმლის ქურდობა, მათხოვრობა). მათ ახასიათებთ ყოველგვარი რეგლამენტაციის მიმართ მკვეთრი ოპოზიციური რეაქციები. ასეთ მოზარდებს შემეცნებითი ფსიქიკური პროცესები დაქვეითებული აქვთ.

დრომომანიური გაქცევები ძირითადად დამახასიათებელია ორგანული და კონსტიტუციონალური ფსიქოპათიის ეპილეფტოიდური ტიპის ბიჭებისთვის.

ადრეული ალკოჰოლიზმი და ნარკომანია. ადრეულ ალკოჰოლიზმად ითვლება ალკოჰოლის დამატრობელი დოზით მიღება თექვსმეტ წლამდე და მისი რეგულარული მიღება 17-18 წლის ასაკში, მოზარდების ალკოჰოლთან პირველი გაცნობა ხდება თანატოლთა წრეში უფროსებისაგან მალულად. მოტივი შეიძლება განწყობილების“ განცდის სურვილი და ა. შ. ალკოჰოლის მცირე დოზებით მიღება იწვევს ფსიქოლოგიურ ეფექტს, რომელიც გამოიხატება შინაგანი აკრძალვების, კონტროლისა და თავშეკავების შესუსტებაში და კეთილდღეობის გრძნობის გაძლიერებაში. ბევრი მოზარდი სვამს იმისათვის, რომ თავიდან აიცილოს დაძაბულობა და გაიადვილოს ადამიანური ურთიერთობები. ალკოჰოლის დიდი დოზები კი იწვევს რეალობის დამახინჯებულ აღქმას, არღვევს მოძრაობათა კოორდინაციას. მისი რეგულარული და სისტემატური მიღება აზიანებს ღვიძლს, თირკმლებს და თავის ტვინს.

ისევე, როგორც სიგარეტი, მოზარდებისათვის ალკოჰოლის მიღება არის მონიფულობის სიმბოლო.

კონფორმული მოზარდები ადვილად ექცევიან სხვისი გავლენის ქვეშ და ადვილადვე იწყებენ ალკოჰოლთან ნაცნობობას. ადრეული ალკოჰოლიზაცია, ძირითადად, დამახასიათებელია ჰიპერტიმული და არამდგრადი ხასიათის ტიპებისათვის. ჩამოყალიბებული ალკოჰოლიზმისათვის ჩვეულებრივი ამბავია დეპრესიები, იდენტურობის დექვეითებული გრძნობა და ცხოვრებისეული მიზნების სიღარიბე.

მოზარდების ალკოჰოლიზმი მეტად მწვავე პრობლემაა დღეს მთელი მსოფლიოს მასშტაბით. მოზარდები სვამენ არა მარტო იმისათვის, რომ განუვითარდეთ ეი-

ფორიის გრძნობა – და „ფსიქიკური კომფორტი“, რამდენადაც ცნობისმოყვარეობის გამო. ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს იმასაც, როგორც აღვნიშნეთ, რომ მოზარდების მიერ სიგარეტის მოწევა და ალკოჰოლის მიღება აღიქმება როგორც დიდობის, მონიფულობის გამოვლენად. ესაა დიდობის მოთხოვნილების დამახინჯებული ფორმით დაკმაყოფილება. სამწუხაროდ, უკანასკნელ წლებში შეინიშნება მოზარდი გოგონების ნაადრევი ალკოჰოლიზაციაც. ასევე აღსანიშნავია, აგრეთვე, ისიც, რომ სიგარეტის მწველ გოგონათა ასაკი ძალიან გაახალგაზრდავდა.

გარდამავალ ასაკში ნარკოტიკების გასინჯვის ძირითადი მოტივია ცნობისმოყვარეობა, იმის გაგების სურვილი, თუ როგორია იგი. მკვლევარები თვლიან, რომ ეს ძალიან ძლიერი მოტივაციაა ამ ასაკში. მოზარდს ხშირად ესმის ნარკოტიკის მიღების ეფექტის შესახებ სხვებისაგან და უნდა ასეთი შეგრძნება გამოსცადოს საკუთარ თავზე, რის გამოც იგი ამ ექსპერიმენტზე მიდის.

ერთ-ერთ ძლიერი მოტივი არის აგრეთვე მოზარდის მცდელობა არ ჩამორჩეს სხვას, ამხანაგებსა და თანატოლებს. ნარკოტიკის მიღება მარტო თითქმის არ ხდება. ეს ყოველთვის ამხანაგის ან მეგობრის მიბაძვით იწყება. „ყველა ამას აკეთებს“. თავს იმართლებს მოზარდი. მოზარდობის ასაკში ეს მოტივი მეტად ძლიერია. მათ სურთ ისეთი საქმე გააკეთონ, რომელიც ბავშვებს ეკრძალებათ და ამათ თავიანთი მონიფულობა დაამტკიცონ.

ერთ-ერთი მოტივია აგრეთვე შინაგანი დაძაბულობის, სტრესის, მონყენილობის, სევდის მოხსნისა და თავდაჯერებულობის მოპოვების სურვილი.

დადგენილია, რომ მორცხვი მოზარდები უფრო მეტად არიან ნარკოტიკებისადმი განწყობილნი, ვიდრე მათი თამამი თანატოლები. ნარკოტიკის მიღება ითვლება მორცხვობის კომპენსაციის მექანიზმად, შემდგომში, სამწუხაროდ, ხდება მიჩვევა და მოზარდს აღარ შეუძლია ნარკოტიკების გარეშე გაძლება. ნარკომანი მოზარდები თავის თავში დაურწმუნებლები, პასიურები, უინტერესონი და სხვებზე დამოკიდებულები არიან. მათთვის ცხოვრება წყენის, შფოთვის და განგაშის წყაროა. ისინი ცდილობენ გვერდი აუარონ პრობლემებს, სულ სხვისი მოიმედენი არიან, არ შეუძლიათ დამოუკიდებელი მოქმედება და გამოსავლს ნარკოტიკების მიღებაში ხედავენ, რაც, სამწუხაროდ, პირველ ხანებში იწვევს ეიფორიას და მოზარდს ეჩვენება, რომ ამ გზით პრობლემების გადაჭრა უფრო ადვილია.

ზოგიერთი მოზარდისათვის ნარკოტიკის პირველი მიღების მოტივია უფრო ღრმა თვითშემეცნების და სხვისი შეცნობის მიღწევის სურვილი ან შემოქმედებითი ნიჭის უფრო სრული განვითარების საშუალება, რაც საბედისწერო შეცდომაა.

ნარკოტიკების მიღება დამლუპველ გავლენას ახდენს მოზარდის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე.

თავისთავად ნარკოტიკის ხმარება აუცილებლად არ იწვევს ნარკომანიას. არსებობს ნარკომანიის სხვადასხვა დონეები, სტადიები:

1) ნარკოტიკების ერთხელობრივი ან იშვიათი მოხმარება;

2) ნარკოტიკების მრავალჯერადი მოხმარება მასზე ფსიქიკური ან ფიზიოლოგიური დაქვემდებარების გარეშე;

3) პირველი სტადიის ნარკომანია – როცა უკვე ფორმირებულია ფსიქიკური დაქვემდებარება, ნარკოტიკის ძიება სასიამოვნო შეგრძნებების მისაღებად, ამ დროს ჯერ კიდევ არაა ჩამოყალიბებული ფიზიკური დაქვემდებარება და ნარკოტიკის მიღების შეწყვეტა არ იწვევს აბსტინენციის მწვავე განცდებს.

4) მეორე სტადიის ნარკომანია – როცა უკვე ჩამოყალიბებულია ნარკოტიკებზე ფიზიკური დაქვემდებარება, დამოკიდებულება და მისი ძიება უკვე მიმართულია არა იმდენად იმაზე, რომ გამოიწვიოს ეიფორია, რამდენადაც იმაზე, რომ თავიდან აიცილოს აბსტინენციის შეტევები;

5) მესამე სტადიის ნარკომანია – როცა დამდგარია სრული ფიზიკური და ფსიქიკური დეგრადაცია.

ნარკომანიის პირველი და მეორე სტადია შექცევადია. მისი მკურნალობა შესაძლებელია:

პ. ნობლის მონაცემებით მეორე სტადიის მოზარდების მხოლოდ 20% ხდება ნამდვილი ნარკომანი.

გამოკითხვის შედეგად დადგინდა, რომ ჩვენ ქვეყანაში, „14-17 წლის ბიჭების 67.6% გოგონების 49.4% სიგარეტს ეწევა დღეში 10-დან 30 ლერამდე.

სიგარეტს ეწევა ბიჭების 30% და გოგონების 13.7%. ასევე გაირკვა, რომ ამ ასაკში ბიჭების 7.3% და გოგონების 0.9% ნარკოტიკულ ნივთიერებებს იყენებენ. ალკოჰოლით თავს იქცევენ ბიჭების 90.9% და გოგონების 65.4%, თინეიჯერებს შორის განსაკუთრებული პოპულარობით არაყი სარგებლობს“ (გაზეთი „ილია“, №9, 18-19 იანვარი, 2001 წ.).

ძირითადი ნარკოლოგიური ცნებები და ნარკოტიკულ ნივთიერებათა კლასიფიკაცია. (მასალა მოცემულია კრე-

ბულიდან „ვისწავლოთ ნარკოტიკების გარემოცვაში ცხოვრება?“ კლინიკა „ბემონი“ თბ., გვ. 18-68, 1997 წ.).

1) წამალთდამოკიდებულება – მდგომარეობა, რომელიც ვითარდება ორგანიზმსა და ფსიქოაქტიურ საშუალებას შორის ურთიერთქმედების შედეგად. ახასიათებს პრეპარატის პერიოდულად ან მუდმივ მიღების მოთხოვნილება ფსიქიკაზე მისი ეფექტის მიღების ან ორგანიზმში პრეპარატის არარსებობით გამოწვეული დისკომფორტის თავიდან აცილების მიზნით. ინდივიდს, რომელსაც განუვითარდა წამალთდამოკიდებულება, უჩნდება სურვილი და მოთხოვნილება განაგრძოს პრეპარატის მიღება. თავის შეკავების შემთხვევაში კი მას უვითარდება ავადმყოფური მდგომარეობა;

2) ფსიქიკური დამოკიდებულება. ესაა მდგომარეობა, რომლის დროსაც ნარკოტიკი იწვევს კმაყოფილების განცდას და რომელიც მოითხოვს ნარკოტიკის პერიოდულ ან მუდმივ ხმარებას სიამოვნების მიღების ან უსიამოვნო ფსიქიკური შეგრძნებების თავიდან აცილების მიზნით.

ესაა ფსიქოაქტიური საშუალებების განმეორებითი მიღების ძლიერი ფიზიკური აშლილობით შეჩვეული ნარკოტიკის ხმარების შეწყვეტის შემდეგ. ფიზიკური დამოკიდებულება ფსიქიკური დამოკიდებულების გაძლიერების ძლიერი ფაქტორია. ფიზიკური დისკომფორტი აიძულებს ადამიანს განაგრძოს ნარკოტიკის ხმარება.

4) ტოლერანტობა. ეს არის ორგანიზმის შეგუების მდგომარეობა, რომელიც ვითარდება ნარკოტიკის რეგულარული ხმარების გარკვეულ ეტაპზე. ეს ხდება მაშინ, როცა ორგანიზმი კარგავს მგრძნობელობას რომელიმე პრეპარატის მიმართ, რის შედეგადაც მრავალჯერადი ხმარების დროს პრეპარატის განსაზღვრული დოზის მი-

მართ სუსტდება ორგანიზმის რეაქცია და უნინდელი ეფექტის მისაღებად აუცილებელი ხდება დოზის მომატება.

5) ნარკოტიკული ორობა – ნარკოტიკული საშუალებების მიღების შედეგად განვითარებული მდგომარეობა. აღნიშნული მდგომარეობა შედგება ფსიქიკური და სხეულებრივი სიმპტომებისაგან, რომლებიც განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ინტოქსიკაციის დასაწყისში, პიკზე და ინტოქსიკაციის დასასრულს.

6) ეიფორია – არის ფსიქიკის მდგომარეობა ნარკოტიკული თრობის დროს (ანეული გუნება-განწყობილება, უდარდელი კმაყოფილებით, პასიური სიხარულითა და უშფოთველი განცხრომით). ეიფორიის ხასიათი დამოკიდებულია ნარკოტიკის ხმარების ხანგრძლივობაზე. ცნობილია, რომ „სტაჟიანი“ ნარკომანები ვერ ლებულობენ იმ ეიფორიას, რომელიც მათ ჰქონდათ ნარკოტიკის მიღების საწყის ეტაპზე.

7) ნარკომანი არის ადამიანი, რომლის მდგომარეობა შეესაბამება შემდეგ კრიტერიუმებს:

ა) ბუნებრივი ან სინთეზური ფსიქოაქტიური ნივთიერების ხშირი განმეორებითი მიღების შედეგად ინდივიდი იმყოფება პერიოდული ან ქრონიკული ინტოქსიკაციის მდგომარეობაში, რითაც ზიანს აყენებს საკუთარ თავს და გარემოცვას;

ბ) მზარდი ტოლერანტობის გამო იგი იძულებულია გაზარდოს ხმარებული ნივთიერებების დოზა;

გ) გააჩნია დაუძლეველი ლტოლვა ნარკოტიკებისადმი;

დ) მას არ შეუძლია თავი შეიკავოს ამ ნივთიერებების მიღებისაგან, რადგანაც ფსიქიკურად და ფიზიკურად ინ-

დივიდი იმდენადაა დამოკიდებული მოცემულ ნივთიერებაზე, რომ მისი მიღების უეცარი შეწყვეტა მასში იწვევს ფიზიკურად მძიმე, ხოლო ფსიქიკურად გაუსაძლის მდგომარეობას.

8) შერეული ტიპის ნარკომანია (პოლინარკომანია) – ესაა ნარკომანი, რომელიც ხმარობს ორ ან მეტ ნარკოტიკულ საშუალებას ერთდროულად ან მონაცვლეობით. სპეციალისტები მიუთითებენ, რომ „საქართველოში უმეტესად გვხვდება შერეული ტიპის ნარკომანია. ძირითადად გამოიყენება თვითნაკეთი ნარკოტიკული საშუალებები. დამზადების კუსტარულობა განაპირობებს საბოლოო პროდუქტში ქიმიური შემადგენლობის მრავალფეროვნებას და მასში მავნე მინარევების სიჭარბეს. ამას გარდა, არალეგალური ბაზრის თავისებურებებიდან გამომდინარე, მუდმივად ხდება სპონტანური გადასვლა ერთი სახის ნარკოტიკიდან მეორეზე“ (დასახელებული კრებული. გვ. 23).

ნარკოტიკული საშუალებები იყოფა ოთხ ჯგუფად: 1) ცენტრალური ნერვული სისტემის დეპრესანტები, 2) ტკივილდამაყუჩებელი ნარკოტიკები; 3) ცენტრალური ნერვული სისტემის სტიმულანტები და 4) ჰალუცინოგენები (ნარკოტიკები, რომლებიც ცვლიან აღქმის ფუნქციას).

ცენტრალური ნერვული სისტემის დეპრესანტები ახდენენ დამამშვიდებელ ზემოქმედებას, იწვევენ დაწყნარებას და მოდუნებას, თრგუნავენ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ფუნქციებს. ამ ჯგუფში შედის ალკოჰოლი, სხვადასხვა საძილე (ძილის მომგვრელი) და სედატიური (საშუალებები, რომლებიც იწვევს დამშვიდებას ან ემოციური დაძაბულობის შემცირებას ძილის მომგვრელი

ეფექტის გარეშე) საშუალებები. აქ შემოდის აგრეთვე ტრანკვილიზატორები (დამამშვიდებელი საშუალებები, რომელიც არსებითად, არ ცვლის ცნობიერებას) და აქროლადი ნივთიერებები ინჰალანტები (გამხსნელები, აირები).

ალკოჰოლის ყოველდღიური ხმარება იწვევს მთელ რიგ ცვლილებებს. დადგენილია ეთილის სპირტის ის რაოდენობა, რომელიც ღვიძლის ციროზის ჩამოყალიბებას ზრდის. მამაკაცების მიერ ყოველდღიურად 80 გ და ქალების მიერ 48 გ სუფთა ეთანოლის მიღებას თან სდევს ღვიძლის გამოხატული პათოლოგია. ნახევარი ლიტრი არაყი შეიცავს 160 გ-მდე სუფთა ეთანოლს. ადამიანის ორგანიზმს არ შეუძლია დღე-ღამეში 170 გ-ზე მეტი ეთანოლის მეტაბოლიზება. ტოლერანტობის განვითარების შემთხვევაში ალკოჰოლის მეტაბოლიზმი ჩქარდება. ეთანოლის სისტემატური მომხმარებლების უმრავლესობა დაავადებულია გასტრიტით.

ალკოჰოლით დაავადებული ქალები ორსულდებიან იშვიათად. ორსულობის ადრეულ ვადებში მოსალოდნელია ნაყოფის დაზიანება. ნაყოფის ალკოჰოლური სინდრომი ვლინდება მიკროცეფალიით, ახალშობილის გონებრივი ჩამორჩენილობით, აგზანებადობით, მოძრაობის არასწორი კოორდინაციით და განვითარების სხვა დეფექტებით.

ალკოჰოლიზაციის ფონზე განვითარებული პიროვნული ცვლილებები იწვევს ალკოჰოლურ დეგრადაციას, რომლის დროსაც ქვეითდება აზროვნება, მეხსიერება, ინტელექტი და ფსიქოფიზიკური აქტივობა.

ინჰალანტების (გამხსნელები და აირები) სისტემატური მოხმარების დაწყებიდან 3-6 თვის შემდეგ ყალიბდება

აბსტინენციური სინდრომი – ადამიანი გაღიზიანებულია, გაბოროტებულია, აქვს მძიმე თავის ტკივილები, ოფლიანობა და ტრემორი. გუგები გაფართოებულია. შეინიშნება ცალკეული კუნთოვანი ჯგუფების კრუნჩხვითი შეკრთომები, მოტორული მოუსვენრობა, ტახიკარდია, არტერიული წნევის მომატება, კუნთების ტკივილი.

სისტემატური მოხმარების დროს ირღვევა ქცევის თვითკონტოლი: მოზარდები გარბიან სახლიდან, აცდენენ გაკვეთილებს, თრობის გარეშე გუნება-განწყობილების ფონი აპათიურია. პერიოდულად კი – აგრესიული.

ინჰალანტების მაღალი ტოქსიკურობა განაპირობებს რიგი სომატური დაავადებების განვითარებას: სასუნთქი გზების და საყლაპავის, ტოქსიკური ჰეპატიტის და ა. შ.

ბირბიტურანტების (საძილე საშუალებების) ავად გამოყენებისას ადამიანებს უვითარდებათ მყარი ფსიქოპათოლოგიური მოშლილობანი. ესაა გუნება-განწყობილების ცვლილებები დისფორიის, დეპრესიის სახით (ხშირია სუიციდური ქცევები), მეხსიერების მკვეთრი დაქვეითება, ეგოიზმი. ხანგრძლივი ბარბიტურული ტიპის დამოკიდებულება იწვევს ორგანულ დემენციას (ჭკუასუსტობა) და სრული სოციალურ-შრომით დეზაპტაციას.

ტრანკვილიზატორების თერაპიული დოზებით გამოყენება მნიშვნელოვნად ამცირებს ემოციურ დაძაბულობას, გაღიზიანებადობას, მოუსვენრობას, შიშებს, შფოთვას. მაგრამ მისი დიდი დოზებით და სისტემატური გამოყენება იწვევს დაუძლეველი ლტოლვის ხასიათს და ყალიდება აბსტინენციური სინდრომი – შფოთვა, მოუსვენრობა, ოფლიანობა, უნებლიე მოძრაობები, ტრემორი, გულისრევა, თავბრუდახვევა, ყურებში შუილი, ტახიკარდია. მას მოჰყვება შრომის უნარის შეზღუდვა, პიროვნე-

ბის სოციალური დეკომპენსაცია. დამოკიდებულების განვითარების შემდგომ სტადიაზე ხშირია სუიციდური აზრები და მცდელობები. ასეთი ავადმყოფისათვის დამახასიათებელი ხანდაზმული ადამიანის გარეგნობა და ფერმკრთალობა.

ტკივილგამაყუჩებელი ნარკოტიკების ჯგუფის პრეპარატებს მიეკუთვნება მორფინი და მისი მსგავსი ალკოლოიდები (ოპიატები), ოპიუმის მსგავსი სინთეზური ნაერთები (ოპიოიდები). ამ პრეპარატებს ანალგეტიკებსაც უწოდებენ. ანალგეტიკები, ანალგეზიური საშუალებები – ტკივილის გრძნობის შემცირების ან მოხსნის უნარის მქონე სამკურნალო საშუალებებია. ესენია: მორფინი, კოდეინი, ჰეროინი, პრომედოლი, ფენტანილი, მეტადონი, ბუპრენორფინი.

ნარკოტიკების ეიფორიული ეფექტის მიღება შეიძლება მორფინის თერაპიული დოზითაც. ოპიატების მოქმედებას ახასიათებს შემდგომი თანმიმდევრობა: პრეპარატის ინტრავენური შეყვანიდან რამდენიმე წამის შემდეგ სხეულში შეიგრძნობა სითბოს ტალღა, იწყება ქავილი სახის მიდამოში, ვითარდება პირის სიმშრალე, გუგები ვიწროვდება, სახე წითლდება, ნელდება ფსიქო-ფიზიკური აქტივობა, ცნობიერება ვიწროვდება. ეს მდგომარეობა, რომელიც დაახლოებით ხუთი წუთის განმავლობაში გრძელდება, არის ნარკოტიკის მოქმედების პირველი გაზა („პრიხოდი“). ნარკოტიკული თრობის მეორე ფაზა („კაიფი“) არის სხეულში სასიამოვნო სითბოს და ზოგადი სიმშვიდის შეგრძნების მდგომარეობა, ასეთ მდგომარეობაში ანალგეზიური საშუალებები – ტკივილის გრძნობის შემცირების ან მოხსნის უნარის მქონე სამკურნალო სა-

შუალებებია. ესენია: მორფინი, კოდეინი, ჰეროინი, პრომედოლი, ფენტანილი, მეტადონი, ბუპრენორფინი.

ნარკოტიკის შემდგომი რეგულარული მიღების ფონზე ტოლერანტობა აღწევს მაქსიმუმს. ნარკომანი ვერ ძლებს ნარკოტიკის გარეშე. უწინდელი მდგომარეობის მისაღწევად ავადმყოფი განაგრძობს დოზის გაზრდას, რომელიც რაღაც მომენტამდე შველის, მაგრამ შემდგომში ვერანაირი დოზა „პრიხოდს“ არ იწვევს.

აბსტინენციური სინდრომი („ლომკა“) იწყება უკანასკნელი ინექციიდან 8-10 საათის გავლის შემდეგ დაძაბულობის დაუქმყოფილებლობის გრძნობით, გუგების გაფართოებით, მთქნარებით, ცრემლდენით, ცემინებით. ქრება ჭამის მადა, ავადმყოფი ვერ იძინებს; აღინიშნება შემცივნებისა და წამოხურების შეგრძნება, ოფლიანობა, სახსრების, კუნთებისა და მუცლის ტკივილი, ფაღარათი. ავადმყოფი ადგილს ვერ პოულობს, ბორგავს, დაძაბულია გუნება-განწყობილება დეპრესიული, ბოლმიანი.

დამოკიდებულების განვითარების მოგვიანებით სტადიაზე ტლერანტობა ქვეითდება. ნარკოტიკის გარეშე ნარკომანი სრულიად კარგავს მოქმედების უნარს. იგი უნებისყოფო და უინიციატივოა.

მორფინის ტიპის ნარკომანებს დამახასიათებელი გარეგნობა აქვთ – ავადმყოფი გამოფიტულია. კანი აქვთ მინისფერი, მშრალი, აქერცლილი, სახე შეშუპებული. არტერიული წნევა და გულის ცემის სიხშირე დაქვეითებულია, ქვეითდება აგრეთვე ლიბიდო. მამაკაცებს უვითარდებათ იმპოტენცია. ქალებს ერღვევათ მენსტრუაციული ციკლი, გარეგნულად გამოიყურებიან თავის ასაკზე გაცილებით ხანდაზმულად.

ცენტრალური ნერვული სისტემის სტიმულანტები არის ნივთიერებანი, რომლებიც ახდენენ მასტიმულირებელ, გამააქტივებულ ზემოქმედებას. ამ ჯგუფში შედის კოკაინი, ამფეტამინები და ამფეტამინის რიგის სხვა პრეპარატები, კოფეინი კატინი და კატიონი, თამბაქო, ანაბოლური სტეროიდები, ეფედრონი.

კოკაინის შესუნთქვა მომენტალურად იწვევს ეიფორიის მდგომარეობას. სუბიექტურად მცოდნება დაღლილობის განცდა, ჩქარდება ასოციაციები, მეტყველების ტემპი. ინტრავენური შეყვანა იწვევს უფრო ძლიერ და სწრაფ ეიფორიას. აგზნება დაახლოებით ორ საათს გრძელდება. ზოგიერთი ავადმყოფი ამ დროის განმავლობაში ზმანებებშია, ზოგი კი ილუზიებისა და ჰალუცინაციების ტყვეობაში იმყოფება. შემდეგ დგება დათრგუნვის ფაზა გუნება-განწყობილების დაქვეითებით, აპათიით, გაღიზიანებადობით, ანორექსიით, უძილობით, თავის ტკივილითა და უსიამოვნო შეგრძნებებით სხეულში;

როცა კოკაინით „ტკბობის“ მდგომარეობა გაივლის, დგება ეიფორიისა და აგზნების დაქვეითების შეგრძნებები, რის შედეგადაც სუბიექტი განიცდის კოკაინის განმეორებით მიღების დაუძლეველ მოთხოვნილებას. ასეთ დროს ვიწროვდება ადამიანის ინტერესთა სფერო, ჩნდება ეჭვიანობა, ადამიანს აღენიშნება ფეთქებადობა, შურისმგებლობა, უსუფთაობა, მკვეთრი დაკლება წონაში, პირის სიმშრალე, ხმაური ყურებში, დეპრესიები.

ამფეტამინური ორობა იწვევს ეიფორიას, ფიზიკური და ფსიქიკური აქტივობის მომატებას. ადამიანი ხდება უფრო კონტაქტური, მოუსვენარი, ბევრს ლაპარაკობს. მისთვის დამახასიათებელია გუგების გაფართოება, გაძ-

ლიერებული ოფლდენა, ხელების ტრემორი. მიჩვევა და დამოკიდებულება ვითარდება ძალიან სწრაფად. ძირითადად განპირობებულია ემოციური მდგომარეობით. ორგანიზმში ნარკოტიკის არარსებობა იწვევს ფსიქიკურ დისკომფორტს, დაუკმაყოფილებლობის გრძნობას.

სისტემატური მოხმარების შემთხვევაში შეიძლება განვითარდეს პარანოიდული შიზოფრენიის მსგავსი მდგომარეობა, ჰალუცინაციები.

ქსანტინები და ქსანტინის შემცველი სასმელები (კოფეინი, თეობრომინი, თეოფილი, კაკაო). ეს სასმელები (ძირითადად ყავა და ჩაი) მთელ მსოფლიოშია გავრცელებული, კოფეინის ხანგრძლივი ავადგამოყენება იწვევს შფოთვის მდგომარეობას, მოუსვენრობას ტრემორს, თავის ტკიბილს. ყავას ახასიათებს უფრო ფალართისკენ მიდრეკილება, ჩანს კი – შეკრულობისკენ.

ყავის ავადგამომყენებლად შეიძლება ჩაითვალოს პირი, რომელიც დღე-ღამეში 300 მგ-მდე კოფეინს მოიხმარს. ესა ნატურალური ნალექიანი ყავის ოთხი ან ხსნადი ყავის ხუთი ჭიქა.

კოფეინის სასმელები გავრცელებულია ყველგან, მაგრამ ნარკომანული მიზნით იშვიათად მოხმარება ეიფორიის გამოწვევის ნაკლები უნარის გამო. ჩაის მოქმედება კი ამ თვალსაზრისით კიდევ უფრო სუსტია, ვიდრე ყავის და მისი ავადგამოყენება (ჩეფირიზმი), როგორც წესი, გვხვდება როგორც ძირითადი ნარკომანიის დამატებითი ფორმა.

ეფედრონი დამუშავებული ეფედრინია, იხმარება ინტრავენური ინექციების სახით, იგი ძლიერმოქმედი პრეპარატია, ცენტრალურ ნერვულ სისტემაზე მძლავრი მასტიმულირებელი ეფექტებით. მოქმედებს სუნთქვის

ცენტრზე, სისხლძარღვებსა და ბრონქების გლუვ კუნთებზე.

ეფედრონის პირველი მიღების დროს ჩნდება იმის განცდა, რომ „თმები ყალყზე უდგებათ“. ზოგჯერ აღინიშნება „ჭიანჭველების ცოცვის“ შეგრძნებაც. მოგვიანებით თავში და სხეულში უსიამოვნო შეგრძნებები ქრება და წინა პლანზე გამოდის უშფოთველი სიამოვნების გრძნობა. პიროვნება ხდება მრავალსიტყვიანი, აქტიური, ეკარგება დროის შეგრძნება, უმცირდება დაღლილობის განცდა.

მწვავე ნარკოტიკული თრობა გრძელდება 6-8 საათი, რომლის შემდეგაც ვითარდება მტანჯველი, „გამოსვლის“ მდგომარეობა, – სისუსტე, მოდუნება, გაღიზიანებადობა, დაუკმაყოფილებლობის გრძნობა, ბოლმიანობა. ეს პერიოდი საკმაოდ ხანგრძლივია (8-15 საათი).

ჰალუცინოგენები (ნარკოტიკები, რომლებიც, ცვლიან ალქმის ფუნქციას) არის ისეთი ნივთიერებები, რომლებიც ცენტრალურ ნერვულ სისტემაზე ზემოქმედების გზით იწვევენ გუნება-განწყობილების ცვლილებებსა და ალქმის ჰალუცინაციებს. ჰალუცინაცია არის დამახინჯებული ალქმა, რომელიც აღმოცენდება რეალური ობიექტის გარეშე (ხილვები, მოჩვენებები, ბგერები, სუნი და ა. შ.). მათ მიეკუთვნება კანაბისი (ჰაშიში, მარიხუანა), ლიზერგინის მჟავას დიეთილამიდი და სხვა სინთეზური ჰალუცინოგენები (ფენციკლადინი, ჰალუცინოგენური სოკოები, ფსილოცინი და ფსილოცინინი), ჰალუცინოგენური ამფეტამინები, მესკალანი და ციკლოდოლი. ამ ჯგუფის ნივთიერებები იწვევს ისეთ ცვლილებებს, რომლებიც მოგვაგონებს ფსიქოზურ მდგომარეობებს: რეალობის ალქმის დაკარგვა, ჰალუცინაციები.

სხვადასხვა ქვეყანაში ნარკოტიკებს სხვადასხვა სახელით აღნიშნავენ ანაშა, ჰაშიში, მარიხუანა, ბანგი, განჯა, ჩარასი, კაიფი და ა. შ. ჟარგონული აღნიშვნები: „პლანი“, „კანაპლია“, „ტრავკა“. ტერმინი კანაბისი გამოიყენება როგორც ყველა ამ ცნების გამაერთიანებელი განსაზღვრება.

კანაბისის პრეპარატების მოწევის ან სხვა გზით მიღების შედეგად წითლდება სკლერები, ფართოვდება სისხლძარღვები, ქვეითდება არტერიული წნევა, ჩქარდება გულის ცემა და სუნთქვა. მოწევის შემდეგ იწყება ხველება, ითრგუნება ღვიძლის ფერმენტის აქტივობა, პრეპარატის მოქმედება იწყება ლორწოვანი გარსის გაქრობით, ძლიერი წყურვილისა და შიმშილის შეგრძნებით, ვითარდება ეიფორია, არამოტივირებული სიცილი, ირღვევა საგნების ზომების და მათ შორის მანძილის აღქმა, ნელდება დროის მსვლელობა (ან ქრება), ირღვევა ყურადღების კონცენტრაცია და მეხსიერება (წინადადების დასაწყისი მის დამთავრებამდე ავიწყდებათ).

აღქმის დარღვევა კი წარმოშობს ჰალუცინაციებს, ხოლო პრეპარატის ზედოზირების შემთხვევაში შესაძლებელია მწვავე ფსიქოზის განვითარება, რომელიც გრძელდება რამდენიმე საათიდან რამდენიმე დღემდე (ცნობიერების დაბინდვა, ორიენტაციის დარღვევა, შიში, შფოთვა, ჰალუცინაციები).

კანაბისის პრეპარატების რეგულარულად მიღების შედეგად ვითარდება მიდრეკილება ბოდვითი აზროვნებისაკენ. კანაბისის ხმარება ამძაფრებს ემოციებს, ქრონიკული ინტოქსიკაცია იწვევს პიროვნების შეცვლას, ქვეითდება ინტელექტი და ღარიბდება ინტერპერსონალური ურთიერთობები, შეინიშნება საკუთარ თავში ჩა-

კეტვა, გარემომცველი სამყაროსადმი სრული გულგრილობა.

ციკლოდოლი (არტგანი, რომპარკინი, პარკინანი) სინთეზური ქოლინოლიზური პრეპარატია, რომელიც თერაპიული დოზებით გამოიყენება მედიცინაში პარკინსონიზმის და ნეიროლევსიური სინდრომის სამკურნალოდ. 5-6 აბის ერთდროულად მიღების შემთხვევაში ვითარდება ეიფორია, ემოციური „ანევის“ გრძნობა. ფსიქიკური სიმსუბუქის, სხეულის უნონადობის შეგრძნება, გამოცოცლება, არამოტივირებული მხიარულება. ამ ფონზე აღინიშნება აღქმის დარღვევა, მხედველობითი ჰალუცინაციები, შენარჩუნებულია ორიენტაციის უნარი, ციკლოდოლის ავად გამოყენება, განსაკუთრებით, მოზარდებში, იწვევს ფსიქოორგანული სინდრომის განვითარებას, პროეპარატის რეგულარული ხმარების დაწყებიდან ერთი წლის განმავლობაში შეიძლება ჩამოყალიბდეს ჭკუასუსტობის ნიშნები.

მოზარდების მიერ ფსიქოაქტიური ნივთიერებების მოხმარების მიმანიშნებელი ზოგიერთი ნიშანი და სიმპტომი (კლინიკა, „ბემონის“ დასახელებული წიგნი, გვ. 64-67):

ნარკოტიკული ორობის ზოგადი ნიშნები: 1) გარეგნობა და ქცევა მოგვაგონებს ალკოჰოლურ სიმთვრალეს, პირიდან ალკოჰოლის სუნის გარეშე ან სუსტი სპეციფიკური სუნით, 2) ცნობიერების შეცვლა: მოცემულ სიტუაციასთან აშკარად შეუსაბამო, უმიზეზო მხიარულება, სიცილი, ლაქლაქი, ბოლმიანობა, აგრესიულობა, 3) მოტორული აქტივობის შეცვლა: გაძლიერებული ჟესტიკულაცია, გადაჭარბებული მოძრაობები, მოუსვენრობა, ან პირიქით, – უმოძრაობა და მოდუნება; 4) მოძრაობის კო-

ორდინაციას შეცვლა: მდორე ან სრაფი, არამკვეთრი და დაუხვეწავი მოძრაობები, ტორტმანი სიარულის დროს, სხეულის რყევა მჯდომარე მდგომარეობაშიც კი 5) კალიგრაფიის შეცვლა; 6) კანის ფერის შეცვლა: სახისა და მთელი სხეულის კანის ფერმკრთალობა ან, პირიქით, – სახისა და სხეულის ზედა ნაწილების განითლება; 7) მბრწყინავი თვალები; 8) მკვეთრად შევიწროებული ან მკვეთრად გაფართოებული გუგები, რომლებიც დუნედ რეაგირებენ შუქზე; 9) ნერწყვის გამოყოფის შეცვლა: გაძლიერებული ნერწყვდენა, ან პირიქით, პირის სიმშრალე; 10) ტუჩების სიმშრალე, ხრინწიანი ხმა; 11) მეტყველების შეცვლა: აჩქარებული, მკვეთრი გამოთქმები ან, პირიქით, მოდუნებული, გაურკვეველი და არამკვეთრი მეტყველება.

სექსუალური დევიაციები. მოზარდობის ასაკი სექსუალური ლტოლვების ფორმირების ასაკია. ამ დროს ვითარდება ჰიპერსექსუალობა და სიტუაციური ფაქტორების გავლენით ადვილი შესაძლებელია სექსუალური დევიაციების აღმოცენება. ამ სახის დევიაციების გამოვლენის ალბათობა მოდის როგორც აქსელირებულ, ასევე ინფანტილურ მოზარდებში.

სექსუალური ლტოლვების აღმოცენება მოზარდის სოციალურ მომწიფებამდე ხდება. ინფანტილური მოზარდები (ძირითადად გოგონები) თავიანთი გონებრივი განუვითარებლობის გამო ხშირად უმწეონი არიან და ადვილად ემორჩილებიან სხვის ნებას. მოზარდების სექსუალური დევიაციები, უმეტესწილად, სიტუაციურია და მონიფულობაში მათი კვალი თითქმის არ რჩება.

გამოყოფენ არაპათოლოგიურ და პათოლოგიურ დევიაციებს (კ. იმელინსკი). პათოლოგიური დევიაციები

ისაზღვრება სამედიცინო კრიტერიუმებით და ითვლება დაავადებად. ესაა პარაფილია, პერვერზია და გაუკულმართებული სქესობრივი ცხოვრება. არაპათოლოგიური დევიაციები (სექსუალური გადახრები) გულისხმობს ჯანმრთელი ადამიანის სექსუალური ცხოვრების სოციალური და მორალური ნორმებიდან გადახრებს. სექსუალური ცხოვრების ნორმის კრიტერიუმებია: ა) სექსთა შორის სხვაობა; ბ) სიმწიფე, გ) ურთიერთშეთანხმება; დ) ორმხრივი სიამოვნების მიღების მცდელობა; ე) ჯანმრთელობისათვის ზიანის მიუყენებლობა. ნებისმიერი ამ პარამეტრის დარღვევა ითვლება არაპათოლოგიურ დევიაციად.

პათოლოგიური დევიაციები თავის მხრივ იყოფა სამ ჯგუფად:

ა) გადახრები ობიექტთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით (პედოფილია, გერონტოფილია, ზოოფილია, ფეტიშიზმი, ტრანსვესტიზმი);

ბ) გადახრები რეალიზაციის ხერხების მიხედვით (სადიზმი, მაზოხიზმი, ექსგიბიციონიზმი, ვუანნერიზმი);

გ) არატიპური გადახრები (ჰომოსექსუალიზმი, ინცესტი (სისხლის აღრევა)).

გარდამავალ ასაკში ვლინდება სქესობრივი ცნობიერება, სქესობრივ-როლური ქცევა და ფსიქოსექსუალური ორიენტაცია. სქესობრივი ცნობიერება გაივლის რამდენიმე სტადიას: ცნებითი, რომანტიული, სექსუალური და მომწიფებული სქესობრივი ცნობიერება.

გარდამავალ ასაკში ხორციელდება სქესობრივი ცხოვრების გადასვლა რომანტიული (პლატონური) სტადიიდან სექსუალურზე; რომანტიული სტადია ხასიათდება ამაღლებული გრძნობებით, ხოლო სექსუალური სტა-

დია, ძირითადად, დამახასიათებელია სექსის საკითხებისადმი აწეული ინტერესი, ჰიპერსექსუალობა, რაც უბიძგებს მათ მასტურბაციისაკენ და ნაადრევი სქესობრივი ცხოვრების დაწყებისაკენ.

მოზარდების არაპათოლოგიური დევიაციების სპეციფიკა ის არის, რომ ეს დევიაცია სიტუაციიდანაა განპირობებული, წარმავალია და ექვემდებარება პროფილაქტიკას. გამოყოფენ სქესობრივი დევიაციის რამდენიმე ფორმას:

1) ჰიპერმასკულინური ქცევა; 2) ჰიპერფემინური ქცევა; 3) ონანიზმი; 4) პეტინგი; 5) ნაადრევი სქესობრივი ცხოვრება; 6) მოზარდული პრომასკუიტეტი; 7) ჰომოსექსუალიზმი; 8) ტრანსისტორული ფეტიშიზმი; 9) მოზარდული ნარცისიზმი და ექსგიბიციონიზმი.

1) ჰიპერმასკულინური ქცევა არის აშკარად გამობატული უტრირებული მამაკაცურობა, დამოუკიდებლობა, განზრახული და შეგნებული უხეშობა, ხშირი აგრესიები და ხაზგასმული სისასტიკე. ასეთ მოზარდებს ერცხვინებათ ალერსი, მოფერება, არ უყვართ სენტიმენტალობა, ისინი გაურბიან ყველაფერს, რასად ქვია „ქალურობა“ და სინაზე. ასეთ ქცევის მთავარი ნიშანია ქალუბისადმი, გოგონებისადმი გულგრილი დამოკიდებულება და სადისტური მიდრეკილებები სქესობრივი პარტნიორის მიმართ.

განსაკუთრებით შესამჩნევია ჰიპერმასკულინური ქცევები გოგონებთან. ბავშვობაში ასეთი გოგონები ამჯობინებენ ბიჭების კომპანიაში ყოფნას, მათთან ერთად თამაშობენ ფეხბურთს, ცოცავენ კლდეზე, ჩხუბობენ კიდეც. მოგვიანებით კი ასეთი გოგონები იწყებენ სიგარეტის მონევას, ბილნსიტყვაობას, იწყებენ ალკოჰოლისა

და ნარკოტიკების გასინჯვას, იცვამენ ბიჭურ ტანსაცმელს. ისინი საკუთარი სქესის წარმომადგენლებთან ურთიერთობაში იჩენენ გულგრილობასა და ინდიფერენტულობას, არ იზიარებენ მათ ინტერესებსა და მისწრაფებებს. ასეთი გოგონები მოკლებულნი არიან ქალურ სინაზესა და მიმზიდველობას, არ შეუძლიათ კეკლუცობა, მათი სექსუალობაც ხშირად შეუფერებელია. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ მათთან სქესობრივი ცნობიერება არაა დარღვეული, ისინი მუდამ გრძნობენ თავს ქალად. სქესობრივ პარტნიორებად ისინი, ჩველებრივ, ირჩევენ უფროსი ასაკის მამაკაცებს, რადგანაც მათ თანატოლებს ამ თვალსაზრისით სერიოზულად არ აღიქვამენ.

ჰიპერმასკულინური ქცევის ბიჭები ცდილობენ ლიდერობას, აქვთ მიდრეკილება ასოციალური ქცევებისადმი, იჩენენ სისასტიკეს. გოგონებთან მათი სექსუალური დამოკიდებულება მოკლებულია რომანტიკას და გამოირჩევა პრაქტიციზმით. ახასიათებთ სადიზმი და მაზოხიზმი. თუმცა როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ, სქესობრივ ტირანიაშიც საქმე, ჩვეულებრივ, არ მიდის, სადისტური მიდრეკილებებიც არ აღწევს უკიდურესობას და ასაკთან ერთად გაივლის.

2) ჰიპერფემინური ქცევა ვლინდება ხაზგასმულ ქალურობაში, სიფაქიზეში, სინაზეში, დათმობებში. ასეთი ქცევის ბიჭები კარგი შემსრულებლები არიან. ისინი გამოირჩევიან სიფაქიზითა და აკურატულობით, გაურბიან კონფლიქტებს, ისეთ სიტუაციებს, რომელშიც საჭიროა მამაცობისა და გაბედულობის გამოვლენა. არიან მშვიდები. ბიჭებთან ხმაურიან თამაშებს ისინი არჩევენ გოგონების მშვიდ საზოგადოებას. ასეთი მოზარდები თანატოლი ბიჭების წრეში ყოველთვის სხვისი გავლენის ქვეშ

იმყოფებიან და ვილაცას ემორჩილებიან. ასეთი ბიჭები მოწიფულ ასაკამდეც კი მშობლების გავლენის ქვეშ არიან (ე. წ. „დედილოს ბიჭები“).

ასეთი მოზარდების სექსუალური ქცევა გამოირჩევა სპეციფიკური მაზოხისტური მიდრეკილებებით, რომელიც სქესობრივი პარტნიორისათვის, ჩვეულებრივ, ვნების მიყენებაში კი არ გამოიხატება, არამედ პირიქით, მის მორჩილებაში და მისი ნებისმიერი სურვილის ასრულებაში. ასეთი მოზარდები მიდრეკილნი არიან გაუკულმართებული სქესობრივი ქცევებისადმი.

3) ონანიზმი. ონანიზმი ანუ მასტურბაცია არის სქესობრივი ორგანოების ხელით მექანიკური სტიმულაცია. ესაა სექსუალური დაძაბულობის მოხსნა, განუხტვა. მკვლევართა მონაცემებით მას მიმართავს გარდამავალი ასაკის მოზარდების (როგორც ბიჭები, ისევე გოგონები) დიდი უმრავლესობა. გარდამავალ ასაკში. ონანიზმი არის სექსუალური დაძაბულობის მოხსნის, განმუხტვის თითქმის ერთადერთი გზა. მასტურბაციას ძირითადად იწყებენ 13-14 წლის ასაკში.

მასტურბაციის დროს ჩვეულებრივი მოვლენაა ეროტიკული ფანტაზიები. მასტურბაციას არავითარი ზიანი არ მოაქვს მოზარდისათვის. იგი სექსუალური დაძაბულობის განუმუხტვის სრულიად ჯანმრთელი ფორმაა. ერთადერთი საშიშროება ისაა, რომ მასტურბაცია შეიძლება გადაიქცეს სექსუალური კმაყოფილების ერთადერთ საშუალებად და მიიღოს დევიაციის ფორმა.

ონანიზმი არაა პათოლოგიური მოვლენა თუ ის არ იწყება 13-14 წლის ასაკამდე და არ აღწევს დიდ ინტენსივობას (დღეში რამდენჯერმე). უფროსი მოზარდისათვის და ადრეული ქაბუკისათვის დამახასიათებელია, ავ-

რეთვე, ჯგუფური ონანიზმიც, როცა მასტურბაციას ეწე-
ვა რამდენიმე მოზარდი ერთდროულად ერთმანეთის
თვალწინ. ზოგიერთი მკვლევარი მოზარდული ონანიზ-
მის ამ ფორმას არ მიიჩნევს პათოლოგიად, თუმცა იგი
ხშირად გვევლინება ჰომოსექსუალური მიდრეკილების
მიზეზად.

4) პეტინგი. პეტინგი არის ალერსი, როცა სხეულებ-
რივი სიახლოვით, ეროგენული ზონების გაღიზიანებით,
კოიტუსის გარეშე მიიღწევა ორგაზმი. მოზარდები პე-
ტინგს ხშირად მიმართავენ, რადგანაც ამ დროს არ ხდე-
ბა საქალწულე აპკის დაზიანება.

5) ნაადრევი სქესობრივი ცხოვრების დაწყება. ესაა
სქესობრივი დევიაციის ერთ-ერთი სახე. ცნება „ნაადრე-
ვი სქესობრივი ცხოვრება“ გამოიყენება პათოლოგიური
დევიაციის აღსანიშნავად, მაშინ, როცა ის იწყება მო-
ზარდის შესაბამისი ფიზიკური მომწიფების დადგომამ-
დე, რომლის ნიშანია მეორადი სასქესო ნიშნების გამო-
ჩენა (გოგონებთან მენსტრუაციის რეგულარული ციკ-
ლის ჩამოყალიბება). დადგენილია, რომ ნაადრევი სქე-
სობრივი ცხოვრების დაწყება უარყოფითად მოქმედებს
გოგონებზე, როგორც ორგანული ცვლილებების გამოვ-
ლენის, ისევე პათოფსიქოლოგიური თვალსაზრისითაც.
ესაა შიში არასასურველი ორსულობის შესახებ, როცა
მშობლის მორალური მოვალეობის შესახებ ახალგაზრდა
დედა მოუმიზანდებელია.

ადრეულ სქესობრივ ცხოვრებას უფრო ხსირად იწ-
ყებენ ჰიპერტიმული აქცენტუაციის მქონე მოზარდები.

6) მოზარდული პრომისკუტეტი. ესაა ხშირი სქე-
სობრივი კავშირები და პარტნიორთა ცვლა. იგი ხშირად
იწყება ადრეულ ალკოპოლიზმთან ერთად (განსაკუთრე-

ბით გოგონებში). ეს იშვიათი დევიაციაა და ძალიან დამახასიათებელია ინფანტილური და კონფორმული მოზარდებისათვის, როცა აკოჰოლის მიღების გამო შემაკავებული მექანიზმის მოქმედება შესუსტებულია.

7) ტრანზიტორული ფეტიშიზმი. ესაა სექსობრივი ლტოლვა სხეულის ცალკეული ნაწილებისადმი ან განსაზღვრული საგნებისადმი. მოზარდებთან ფეტიშის სახეს ღებულობს გოგონების ლამაზი ფეხები, შიშველი მკერდი, საცვლები და ა. შ. სხეულის ასეთი ნაწილებისა და ტუალეტის საგნების დანახვა ამძაფრებს მათ სექსუალურ ლტოლვებს და იწვევს სექსობრივ აგზნებას. როცა, ჩვეულებრივ სექსუალურ აგზნებას იწვევს, ეს არაა სექსუალური გადახრა. ეს მალიზიანებლები ფეტიშად იქცევა მხოლოდ მაშინ, როცა ის პარტნიორს ცვლის. ასეთ შემთხვევაში სექსობრივ აღზნებას იწვევს არა გოგონა, რომელსაც ლამაზი ფეხები აქვს ან ლამაზი საცვლები აცვია, არამედ მხოლოდ მისი ფეხები ან ტუალეტის რომელიმე საგანი. ხანდახან ფეტიშად გვევლინება ფოტოსურათები, ნახატები, ქანდაკებები. ამ საგნების დათვალიერებას და შეხებას თან ახლავს მოზარდის სექსუალური ფანტაზიები, მასტურბაცია და ორგაზმიც კი.

ფეტიშიზმის ერთ-ერთი სახეა ტრასვერტიზმი. ეს ის მდგომარეობაა, როცა სექსუალური კმაყოფილება მიიღწევა საწინააღმდეგო სქესის ტანსაცმლის ჩაცმის გზით, თუმცა საწინააღმდეგო სქესის ტანსაცმლის ჩაცმა, რა თქმა უნდა, ყოველთვის არაა სექსუალური დევიაცია. ასეთი ქცევა დევიციად იქცევა მაშინ, თუ იგი სექსუალური მოტივაციით ხორციელდება. ის, რომ თანამედროვე გოგონებს შარვლების ტარება უყვართ, მხოლოდ თინეიჯერული მოდითაა ნაკარნახევი.

8) მოზარდული ნარცისიზმი არის საკუთარი თავის მოფერებითა და ალერსით გამოწვეული კმაყოფილება, სქესობრივი ლტოლვა საკუთარი თავისადმი. სახელწოდება წარმოიშვა ლამაზი ბერძენი ჭაბუკი ნარცისისაგან, რომელსაც მითოლოგიის თანახმად, თავის გამოსახულების წყალში დანახვისას საკუთარი თავი შეუყვარდა.

ასეთი მოზარდები გაუთავებლად ათვალიერებენ საკუთარ თავს სარკეში, ეფერებიან თავის სხეულს, რაც სექსუალური ფანტაზიებისათვის მსუყე საკვებს წარმოადგენს ამ ასაკში. ასეთ მოზარდებს უვყართ საკუთარი შიშველი სხეულის ჩვენება, პიკანტურ პოზებში ფოტოსურათების გადაღება, რომელსაც მერე ეფერებიან და ესიყვარულებიან.

9) ექსიბიციონიზმი არის საკუთარი შიშველი სხეულის, უმეტესწილად სქესობრივი ორგანოების, დემონსტაცია წინააღმდეგო სქესის წარმომადგენლების მიმართ. მოზარდის სქესობრივი აგზნებისა და კმაყოფილების კულმინაცია მიიღწევა იმ მომენტში, როცა იგი ერექცირებულ სასქესო ასოს აჩვენებს ქალებს, ბავშვებს და თანატოლ გოგონებს. მნახველთა შიში, გაკვირვება და ხმაურიანი პროტესტები უფრო ამძაფრებს მის სქესობრივ ლტოლვას, რის გამოც ისინი ამას აკეთებენ მოულოდნელად, ბუჩქებში ან სახლის სადარბაზოებში ჩასაფრებით.

როგორც წესი ექსიბიციონიზმის აქტებს არ ახლავს აგრესია. პირიქით, ასეთი მოზარდების უმრავლესობა მორცხვები და პასიურები არიან. მათ აქვთ საკუთარი არასრულფასოვნების გამძაფრებული განცდა და სერიოზული გართულებები.

ჩვეულებრივი სქესობრივი კონტაქტების დამყარების პროცესში სქესობრივი დევაციის ეს სახე, ძირითადად, ბიჭებში გვხვდება. თუმცა იშვიათ შემთხვევაში, გოგონებისათვისაცაა დამახასიათებელი. უმეტესწილად იგი გამოიხატება საზოგადოებაში ფეხებისა და მკერდის დემონსტრაციულად მომეტებულ სიშიშვლეში.

10) მოზარდული ჰომოსექსუალიზმი. სექსუალური ორიენტაცია არის მყარი მიმართების სისტემა, რომელიც ეხება სექსუალური ლტოლვის ობიექტს. არსებობს სამი სახის სექსუალური ორიენტაცია: ა) ჰეტეროსექსუალობა, როცა სექსუალური პარტნიორი საწინააღმდეგო სქესის პარტნიორია, ბ) ჰომოსექსუალიზმი, როცა სექსუალური პარტნიორი საკუთარი სქესის წარმომადგენელია და გ) ბისექსუალობა, როცა პარტნიორი ორივე სქესის წარმომადგენელია.

მოზარდული და ჭაბუკური ჰომოსექსუალიზმი, ძირითადად, არის სიტუაციურად განპირობებული დევაცია, როცა ერთსქესიანი კონტიგენტის დახურულ დაწესებულებებში (ციხეებში, კოლონიებში, ინტერნატებში, არმიაში) ჰეტეროსექსუალური კავშირების დამყარების შესძლებლობა არ არსებობს. ამ გარემოებათა გამო გამოწვეული მოზარდული ჰომოსექსუალიზმი დროებით ხასიათს ატარებს.

ჰომოსექსუალური ურთიერთობანი ძირითადად ბიჭებისთვისაა დამახასიათებელი, მაგრამ მას გოგონებშიც აქვს ადგილი (ლესბიანიზმი). გოგონებისთვის ძირითადად დამახასიათებელია პეტინგი და ალერსი.

ჰომოსექსუალური მიდრეკილებები, ძირითადად, დამახასიათებელია ხასიათის ეპილეფტოდური, შიზოიდური, ლაბილური და არამდგრადი ტიპის მოზარდები-

სათვის. ასეთ მოზარდებს არ აქვს სექსუალური ლტოლვა საწინააღმდეგო სქესის წარმომადგენელთა მიმართ. პირიქით, მათ გოგონების მიმართ ზიზლის გრძნობაც კი აქვთ. ღამის პოლუციების დროს მათი ეროტიული სიზმრებიც ჰომოსექსუალური ხასიათისაა. უფროს მოზარდებში და ჭაბუკებში ასეთი პირები უკვე აქტიურად ეძებენ საკუთარი სქესის სექსუალურ პარტნიორებს.

მკვლევარები აღიარებენ, რომ ჰომოსექსუალიზმი არაა ავადმყოფობა. იგი სექსუალობის გამოხატვის სხვა ფორმაა. ჰომოსექსუალიზმის მიზეზები ჯერ კიდევ არაა საბოლოოდ დადგენილი. თვლიან, რომ მას ერთი რომელიმე მიზეზი არ განაპირობებს, და ყოფელ კონკრეტულ შემთხვევაში, საქმე გვაქვს მიზეზთა კომბინაციასთან. სექსუალური ორიენტაციის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს თამაშობს გარემო და აღზრდა. გარკვეულ როლს თამაშობს, აგრეთვე, მემკვიდრეობა და გენების თავისებური კომბინაცია.

თუ ადამიანს მოზარდობის ასაკში ჰქონდა ერთი ან ორი ჰომოსექსუალური კავშირი, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ჰომოსექსუალისტია.

ჰომოსექსუალისტებს დევნიდნენ, დასცინოდნენ და აბუჩად იგდებდნენ კაცობრიობის მთელი ისტორიის მანძილზე. უძველესი იუდეური კანონების მიხედვით მათ სიკვდილით სჯიდნენ. შუა საუკუნეებში კი მათ ეკლესიის განაჩენით აწამებდნენ და წვაებდნენ. თუმცა ზოგიერთ ქვეყანაში ჰომოსექსუალისტებს „გაგებით ეკიდებიან“ და მათ მიმართ არ იჩენენ სიმკაცრეს. ჰომოსექსუალისტები იყვნენ და იქნებიან ყველა ისტორიულ ეპოქაში.

ჰომოსექსუალისტი მოზარდები განიცდიან მარტოობას, არიან საკუთარ თავში ჩაკეტილები, არავის არ

უზიარებენ საკუთარ გრძნობებს. ასეთი მოზარდების თვითშეფასება მკვეთრადაა დაქვეითებული. ისინი ხშირად ვარდებიან დეპრესიაში. ამიტომ არცაა საკვირველი, რომ სუიციდის მცდელობაში შემჩნეული თინეიჯერების 30% ჰომოსექსუალისტია (გ. კრაიგი).

ჰომოსექსუალური კონტაქტები ძალიან უწყობს ხელს შიდსის გავრცელებას. რუბინის მონაცემებით ჰომოსექსუალისტები იყვნენ არისტოტელე, ალექსანდრე დიდი, ლეონარდო და ვინჩი, მიქელანჯელო, ოსკარ უაილდი, ტენესი უილიამსი, საფო, პერტრუდა სტაინი, მარტინა ნავრატილოვა (Г. Крайг Психология развития. Питер. 2000 стр.581).

სქესობრივი გზით შეძენილი ზოგიერთი ვენერული დაავადება

1) **ჰონორეა (სუსუნატი).** მას უწოდებენ აგრეთვე ტრიპერს „ფრანგულ სურდოს“. იგი გადადის სქესობრივი გზით. მას შეიძლება მოყვეს უშვილობა და თუ ავადმყოფობა ღრმად განვითარდა – სიბრმავე, ართრიტი და გულ-სისხლძარღვთა დაავადებები. მამაკაცებში ჰონორეა იწვევს პენისიდან გამონადენს, ტკივილსა და წვას შარდვის დროს. შარდში ჩნდება სისხლიც. ასეთი სიმპტომები შეიძლება გამოვლინდეს ერთი დღის ან ორი კვირის შემდეგ და მერე შესაძლებელია ეს სიმპტომები გაქრეს. მოზარდები და ჭაბუკები ფიქრობენ, რომ ავადმყოფობამ გაიარა, მაგრამ სინამდვილეში დაავადებამ დაასრულა განვითარების პირველი ეტაპი და მისი მიშვებულობის შემთხვევასი იგი აზიანებს სათელსეებს, პროსტატას, აღწევს სისხლში და სისხლის მეშვეობით კი – სხეულის სხვა ნაწილებში.

ქალებთან ჰონორების სიმპტომების გამოვლენა უფრო რთულად მიმდინარეობს, რადგანაც ავადობა იწყება შინაგად ორგანოებში და მისი ნიშნები შეუმჩნეველია. ამ დროს ქალები შარდვისას განიცდიან წვას და თუ მკურნალობა დროზე არ დაიწყო ფალოპის მილში გროვდება ჩირქი, რომელიც მერე ხვდება კვერცხუჯრედებში და თირკმელებში.

2) **ურერთრიტი.** მამაკაცებთან ესაა შარდსადენი მილის, ხოლო ქალებთან – საშოს ყელის ანთება. ურერთრიტის სიმპტომები მსგავსია ჰონორების სიმპტომების, ოღონდ ამ დროს აღინიშნება უფრო ხშირი და მტკივნეული შარდვა, პენისიდან და ვაგინიდან გამონადენი, სასქესო ორგანოების ქავილი.

3) **ჰერპესი.** დაავადების სიმპტომებია პატარა, მტკივნეული ბებერები პირის ირგვლივ, პენისზე და საშოს ყელზე. ეს გამონაყარი შეიძლება გაგრძელდეს რამდენიმე დღეს, შემდეგ კი დიდი ხნით ჩაცხრეს. ქალებში ჰერპესი იწვევს სერიოზულ გართულებებს ორსულობის დროს და შეიძლება მუცლის მოშლის მიზეზიც კი გახდეს. არსებობს შეხედულება, რომლის მიხედვითაც არის გარკვეული კავშირი ჰერპესსა და საშოს კიბოს შორის.

4) **სიფილისი (ათაშანგი).** ესაა ვენერული დაავადების ძალიან გადამდები, ვერაგი და სერიოზული ფორმა. სიფილისმა, მიშვებულობის შემთხვევაში, შეიძლება სიკვდილიც კი გამოიწვიოს.

სიფილისს აქვს განვითარების სამი სტადია. პირველ სტადიაზე გენიტალიებზე ჩნდება შანკრი და იარები. ისევე როგორც ჰონორების დროს, მამაკაცებთან ავადობის განსაზღვრა უფრო ადვილია, ვიდრე – ქალებთან. მეორე სტადიის სიმპტომებია: იარების გამოჩენა პირის

ღრუში, ყელის ტკივილი, თმის ცვენის დაწყება, ჯირკვლების შესიება. ჩნდება გრიპისათვის დამახასიათებელი ციებ-ცხელება და ტკივილი. გამონაყარი ჩნდება მთელ ტანზე ან ხელისგულებსა და ქუსლებზე. ეს სიმპტომები ქრება რამდენიმე თვის შემდეგ, მაგრამ ავადობა ისევ გრძელდება და ვითარდება. მესამე ეტაპზე, თუ შესაბამისი მკურნალობა არ ჩატარადა, შეიძლება დაზიანდეს ისეთი მნიშვნელოვანი სასიცოცხლო ორგანო, როგორიცაა გული. ამ დროს ადამიანები ბრმავდებიან, ყრუვდებიან, მათი მოძრაობები არაა კოორდინირებული და საბოლოო ანგარიშით დგება სიკვდილი.

რაც უფრო ადრე დაისმება სიფილისის დიაგნოზი და დროულად დაიწყება მკურნალობა, ეფექტი უკეთესია. სიფილისი ექვემდებარება სრულ განკურნებას.

5) **პარაზიტები.** არსებობს რამდენიმე ტიპის პარაზიტი, ყველაზე უფრო გავრცელებულია ბოქვენის ტილები. ეს პარაზიტები ხვდებიან ბოქვენის თმებში და იწვევენ ძლიერ ქავილს. ამ პარაზიტების გადაცემა ხდება როგორც სქესობრივი გზით, ასევე დაავადებულის სისხლითა და საცვლების სარგებლობით.

გავრცელებლი პარაზიტია აგრეთვე მუნის ტკიპა, რომელიც წარმოადგენს მიკროსკოპულ არსებას. იგი ძვრება კანის ქვეშ და იქ დებს კვერცხებს. იგი იწვევს ძლიერ ქავილს. გადადის როგორც სქესობრივ გზით, ასევე პირდაპირი კონტაქტებითაც.

6) **შიდსი.** შიდსი არის შეძენილი იმუნო-დეფიციტის სინდრომი. ყველა ქვეყანაში, სამწუხაროდ, შიდსით დაავადებულთა რიცხვი იზრდება. შიდსით ავადდებიან ცნობილი მეცნიერები, მომღერლები, სპორტსმენები და ა. შ. შიდსით დაავადებულები ჯერ-ჯერობით სასიკვდილოდ

არიან განწირულნი. შიდსის ვირუსი აზიანებს დაცვის ბუნებრივ ფაქტორს – იმუნურ სიტემას, რის გამოც ასეთი ავადმყოფი დაუცველია ყოველგვარი ინფექციისაგან.

შიდსის ვირუსი მაღალმგრძნობიარეა ტემპერატურის მიმართ. 56⁰ ტემპერატურაზე ნახევარი საათის განმავლობაში მისი ინფექციური აქტივობა მკვეთრად ეცემა. ვირუსი აქტივობას კარგავს აგრევე დეზინფექტანტების ზემოქმედებით, როგორიცაა წყალბადის ჟანგი, აცეტიონი, ეთერი. მაგრამ თავის ცხოველმყოფელობას იგი ინარცუნებს დონორის სისხლში. ამით აიხსნება შიდსის გადადების შემთვევები სისხლის გადასხმის ან შპრიცის ხელმეორედ ხმარებისას. შიდსის გადადების მეორე გზა არის სქესობრივი (როგორც ჰეტეროსექსუალური, ასევე ჰომოსექსუალური). შიდსს ძირითადად იწვევს მოუწესრიგებელი და გაუკულმართებული სქესობრივი ცხოვრება, პროსტიტუცია და ნარკომანია. შიდსის ვირუსი არ გადადის ხელის ჩამორთმევით, კბილის ჯაგრისით, აუზებში ან აბაზანებში ბანაობის გზით, საერთო ჭურჭლის ან უსაფრთხო საპარსის ხმარებისას. იგი არ გადააქვს კოლოებს.

დაავადების ინკუბაციური პერიოდი მერყეობს 3-4 კვირიდან 5 წლამდე. შიდსის ტიპიური გამოვლენაა ხანგრძლივი სისუსტე, ციებ-ცხელება, სხეულის წონის მკვეთრი დაკარგვა, ლიმფური კვანძების ზრდა, ფაღარათი, დაღლილობის მუდმივი გრძნობა, ღამის ოფლიანობა. ბევრ დაავადებულს აღენიშნება სარკომა, ავთვისებიან წარმოაქმნები, სხვადასხვა ინფექციები. შიდსის ვირუსი ხშირად აზიანებს ცენტრალურ ნერვულ სისტემას.

ხანგრძლივი დროის განმავლობაში შიდსი შეიძლება არ გამოვლინდეს და დაავადება ვერ შევამჩნიოთ. ავად-

მოფი ამ შემთხვევაში არის ვირუსმატარებელი. ეს კატეგორია მეტად საშიშია. მათ არაფერი იციან თავიანთი საშინელი ავადმყოფობის შესახებ და სხვებს ასწებოვნებენ.

დღესდღეობით შიდსთან ბრძოლის რაიმე ეფექტური საშუალება, სამწუხაროდ, არ არსებობს. არის მრავალი აღმოჩენა, მაგრამ საქმეს რეალურად ვერ შეცვლიან. მეცნიერთა ვარაუდით რაიმე ეფექტური სამკურნალო საშუალების აღმოჩენა უახლოეს ხანში არაა მოსალოდნელი, ჯერ-ჯერობით შიდსით დაავადებულები ილუპებიან. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალი არის პროფილაქტიკური ღონისძიებების გატარება. შიდსთან ბრძოლა არაა მხოლოდ სამედიცინო, არამედ, იგი სოციალური და ეთიკური პრობლემაცაა. განსაკუთრებული როლი ენიჭება მოზარდი თაობის სქესობრივ აღზრდას, სქესობრივი ცხოვრების მოწესრიგებას, ცოლ-ქმრულ ერთგულებას, პროსტიტუციასთან და ნარკომანიასთან ბრძოლას და ა. შ.

ამერიკული საზოგადოება ძალიანაა შეწუხებული შიდსის ფართო გავრცელებით მოზარდებსა და ქაბუკებში. იმის გამო, რომ ახალგაზრდებს აქვთ არარეალისტური განწყობები, რომ „შიდსი მათ არ შეეყრებათ“, ისინი არ იყენებენ დამცავ საშუალებებს და მიდიან რისკზე.

შიდსის ინკუპაციური პერიოდი შეიძლება გაგრძელდეს წლობით, მოზარდი და ქაბუკი შეიძლება ინფიცირებული იყოს იმუნოდეფიციტის სინდრომით, წლობით ითვლებოდეს ვირუსისმატარებლად, მაგრამ შიდსით არ დაავადდეს მოწიფულობის ასაკამდე. როცა იმუნოდეფიციტის ვირუსი მოხვდება სისხლში, იგი აზიანებს სისხლის განსაზღვრულ უჯრედებს, რომლებსაც ეწოდება ტ-ლიმ-

ფოციტები და, რომლებიც, სტიმულირებენ ორგანიზმში იმუნურ სისტემას, ამის გამო, ადამიანის იმუნური სისტემა თანდათან სუსტდება, წინააღმდეგობას ვერ უწევს ინფექციურ დაავადებებს და ორგანიზმი ადვილად ავადდება.

შიდსის დიაგნოსტიკა არაა ადვილი. ზოგიერთი ბაცილამატარებელი ადამიანი თავს კარგად გრძნობს და ავადმყოფობის არავითარ ნიშანს არ ამჟღავნებს. ეს საწყისი ეტაპიც მეტად საშიშია, რადგანაც ადამიანმა არ იცის იმის შესახებ, რომ ის იფიცირებულია და არ იჩენს სათანადო სიფრთხილეს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ იმუნური სისტემის დაზიანება შეიძლება მოხდეს დაავადების სიმპტომების გამოვლენამდეც.

შიდსით დაავადებულს სწრაფად ეზრდებათ და სტიკივით კისრის, საზარდულისა და ილლიისქვეშა ლიმფური ჯირკვლები, აღენიშნებათ მადის უეცარი დაკარგვა, გახდომა, ხშირი, სისხლიანი ფალარათი, ღამის ოფლიანობა, ქრონიკული დაღლილობა, ქოშინი, ძლიერი თავის ტკივილები, მშრალი ხველება, თეთრი ქრონიკული ნადები ენასა და ხახხაზე.

ოგნიბენი გამოყოფს შიდსის დაავადების ფიზიოლოგიური გამოვლენის ხუთ კატეგორიას:

1) **ინფექციური.** სხვადასხვა ინფექციური მიკროორგანიზმები ინვევენ პნევმონიას, საჭმლის მომნელებელი ტრაქტის დაზიანებას, ნეკროლებს პირში და ანუსის მიდამოებში. ცენტრალური ნერვული სისტემის დაავადებებს, მენინგიტს, ენცეფალიტს, პერიტონიტს, თვალის, ღვიძლის, ელენთის და დინამიკური კვანძების დაზიანებას;

2) **გემატოლოგიური.** შიდსის დროს მცირდება როგორც თეთრი, ასევე წითელი სისხლუჯრედები, რის შედეგადაც კლებულობს ორგანიზმის მედეგობა ინფექციური დაავადებისადმი და ვითარდება ანემია;

3) **ნევროლოგიური.** შიდსის დროს მცირდება როგორც თეთრი, ასევე წითელი სისხლუჯრედები, რის შედეგადაც კლებულობს ორგანიზმის მედეგობა ინფექციური დაავადებისადმი და ვითარდება ანემია;

4) **კვებითი და კუჭ-ნაწლავის.** ავადმყოფებს აღენიშნებათ დიარიის მძიმე ფორმები, რასაც მივყავართ წონის მკვეთრ დაკლებამდე;

5) **ნეოპლასტური.** ესაა კიბოს ისეთი იშვიათი ფორმა, როგორიცაა კაპოშის სინდრომი, რის საფუძველზედაც ხდება მუცლის გარსის უჯრედების, სისხლგამტარი ძარღვებისა და ლიმფური ჯირკვლების პროლიფერაცია. კანსა და ლორწოვან გარსზე ჩნდება ხორკლი.

შიდსი არ გადაეცემა საყოფაცხოვრებო კონტაქტების საშუალებით. იგი არ გადაეცემა აგრეთვე, საერთო ტელეფონის, ტუალეტის, ინსტრუმენტების, სკამის, წიგნების, ჭურჭლის და შხაპის ხმარებისას. იგი არ გადადის ხელის ჩამორთმევისა და კოცნის გზით. თუმცა უახლესი გამოკვლევების მიხედვით შიდსის გადაცემის საქმეში კოცნა მაინც რისკ-ფაქტორს წარმოადგენს, რადგანაც დაზიანებული ტუჩების საშუალებით შესაძლებელია ვირუსის შეჭრა ნერწყვის გზით.

დღესდღეისობით, როგორც ვთქვით, არ არსებობს შიდსის საწინააღმდეგო რაიმე ეფექტური ნაშალი ან აცრა. პრეზერვატივების გამოყენება ამცირებს შიდსის დაავადებებს, მაგრამ ასპროცენტთან გარანტიას მაინც არ იძლევა.

ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ვენერული დაავადებებისაგან არ არსებობს იმუნიტეტი.

სუიციდური ქცევები. სუიციდი არის ცხოვრებისაგან შეგნებული წასვლა, შეგნებული თვითმკვლელობა. სუიციდი, უმეტესწილად, მიმდინარეობს დეპრესიების ფონზე. მოზარდები და ქაბუკები თავს უფრო იშვიათად იკლავენ, ვიდრე უფროსები. სტატისტიკური მონაცემებით ბოლო ოცი წლის განმავლობასი მოზარდებისა და ქაბუკების სუიციდის რიცხვი შესამჩნევადაა მომატებული, მაშინ, როცა უფროსების თვითმკვლელობის რიცხვი ძველ დონეზე დგას. (კ. ჰიუტენი). ა. ლიჩკოს მონაცემებით სუიციდური მცდელობების 32% მოდის 17 წელზე, 31% – 16 წელზე, 21% – 15 წელზე, 12% – 14 წელზე, და 4% – 12-13 წელზე. ბოლო წლებში 15-19 წლის მოზარდებსა და ქაბუკებს შორის სუიციდური რიცხვი ლეტალური (სასიკვდილო შედეგით) გაიზარდა ორჯერ – 13 წლის ასაკამდე ბავშვები იშვიათ შემთხვევაში იკლავენ თავს, ამას ხსნიან იმ გარემოებით, რომ მათ ჯერ არ დაუმთავრებიათ შინაგანი იდენტიფიკაციის პროცესი, რის გამოც მათ საკუთარი თავის მიმართ მტრული და აგრესიული მოქმედება მიაჩნიათ მეტად მტკივნეულად და საშიშად. ისინი ჯერ კიდევ მეტად მტკიცედ არიან მიჯაჭვულნი მშობლებზე და მათზე არიან დამოკიდებულნი.

ა. ლიჩკო გამოყოფს სუიციდის სამ ფორმას: ა) დემონსტრაციული; ბ) აფექტური და გ) რეალური, ნამდვილი.

დემონსტრაციული სუიციდური ქცევა არის სუიციდური ქცევის თეატრალური, მოჩვენებითი გათამაშება თავის მოკვლის ყოველგვარი განზრახვის გარეშე. ყოველივე ეს კეთდება იმ განზრახვითა და გაანგარიშებით,

რომ ვილაცა მას „გადაარჩენს“. ესაა მოჩვენებითი სუიციდი, რომლის ძირითადი მოტივია ყურადღების მიპყრობა, თანაგრძნობის გამოწვევა, დასჯის თავიდან აცილება, მისი მოტივი შეიძლება იყოს აგრეთვე ზიანის მიყენება იმ პირისათვის, ვინც მას წყენა მიაყენა, ესაა სამაგიეროს გადახდის თავისებური ფორმა.

აფექტური სუიციდური ქცევა არის ღრმა აფექტის მდგომარებაში ჩადენილი თვითმკვლელობა. ამ მომენტში შეიძლება მოზარდს გაუკრთეს აზრი საკუთარი სიცოცხლის შეწყვეტის შესახებ და სისრულეში მოიყვანოს მიღებული გადაწყვეტილება.

რეალური სუიციდური ქცევა არის მოფიქრებული, სუიციდური გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანის აქტი. სუიციდის წინ ადამიანები ხშირად წერენ წერილებს. მოზარდმა შეიძლება ისე განიცადოს მშობლის ან ოჯახის რომელიმე წევრის, მოულოდნელი დაკარგვა, რომ მიიღოს სუიციდური გადაწყვეტილება.

სუიციდის მიზეზი მრავალია. მიზეზი შეიძლება იყოს მოზარდის სკოლაში დეზადაპტაცია, ამხანაგებთან კონტაქტების დაკარგვა, მომავალზე ხელის ჩაქნევა, უპასუხო სიყვარული, თავმოყვარეობის შელახვა, სირცხვილი იმპოტენციის გამჟღავნების ან ნაადრევი ორსულობის გამო და ა. შ. სუიციდის მიზეზები შეიძლება ასე დავაღვათ:

1) მოუწესრიგებელი და დაძაბული ოჯახური ურთიერთობები;

2) სოციალური იზოლაცია. სტრესები და დეპრესიები ახლობლის დაკარგვის გამო. მუდმივი სევდა, ნალველი და დეპრესია, რომელსაც მოყვება ცხოვრების საზრისის და არსებობის მოტივაციის დაკარგვა;

3) ნარკოტიკებისა და ალკოჰოლის მიღების საფუძველზე წარმოქმნილი ეიფორიისა და თრობის მდგომარეობაში იმპულსური გადანყვეტილება;

4) პიროვნების არასაკმარისი განვითარება, პიროვნების შინაგანი იდენტიფიკაციის დაბალი დონე;

5) შთაგონებადობის მაღალი, ანეული დონე, როცა მოზარდები ადვილად ექცევიან სხვისი მავნე ზეგავლენის ქვეშ;

6) სულიერი დაავადებები (ჰალუცინაციების დროს, როცა ვილაციის ხმა იძლევა იმპერატიულ სუიციდურ ბრძანებებს;

7) დანაშაულის გამჟღავნების შიში ან სირცხვილის გრძნობა, როცა მოზარდების სუიციდური ქცევა არის ამ დანაშაულის გამოსწორების ან კომპენსაციის მცდელობა;

8) გართულებული და გაძნელებული პიროვნებათაშორისი ურთიერთობანი;

9) სამაგიეროს გადახდა. ორსულმა მოზარდმა შეიძლება თავი მოიკლას იმის გამოც, რომ მის პარტნიორს აგრძნობინოს დანაშაული.

სუიციდის მცდელობა არის მოზარდის ძახილი დახმარების შესახებ. მათ ამით უნდათ გამოწვიონ თანაგრძნობა, თანადგომა ან იმოქმედონ ადამიანებზე რაიმე მიზნის მისაღწევად.

მოზარდობის ასაკში შესაძლებელია სუიციდის წინაპირობების და წინარე მდგომარეობის მიმანიშნებელი საგანგაშო ნიშნების გამოცნობა და უბედურების თავიდან აცილება. მოზარდთა დიდი ნაწილი ამის შესახებ სხვადასხვა ფორმით წინასწარ აკეთებს რაღაც მინიშნებებს. თუმცა აღწერილია შემთხვევებიც, როცა ხდება

სუიციდური განზრახვის მაქსიმალური მიმიკრია, დაფარვა და შენიღბვა. მოზარდი შეიძლება ლაპარაკობდეს მისი სამომავლო გეგმების შესახებ, ნათელ ფერებშიც ხატავდეს მისი შემდგომი საქმიანობის პერსპექტივებს, მაგრამ ამ დროს მისი აზრები თვითმკვლელობისაკენ იყოს მიმართული.

ჭაბუკი ბიჭები თვითმკვლელობას ორჯერ უფრო ხშირად ჩადიან, ვიდრე – თანატოლი გოგონები, არშემდგარი სუიციდური ქცევა, უმეტესწილად, არ მეორდება, თუმცა გ. ოტტოს მონაცემებით არშემდგარი სუიციდური ქცევის ბიჭების 10% და გოგონების 3% მაინც იკლავს თავს პირველი მცდელობიდან 1-2 წელიწადში.

სუსტი ფსიქიკის მქონე მოზარდებსა და ჭაბუკებში ნებისმიერი ცხოვრებისეული მარცხი და წარუმატებლობა იწვევს უნებურ აზრებს სიკვდილის შესახებ. სიკვდილისაკენ სწრაფვა – თენატოსი სხვა არაფერია, თუ არა ცხოვრებისეული სიძნელებისა და პრობლემების გადაჭრა თვითმკვლელობის გზით.

ნ. კილის მონაცემებით, რომელმაც შეისწავლა 200 ჭაბუკის ავტობიოგრაფია და დღიური, მათ მესამედზე მეტი მეტად თუ ნაკლებად სერიოზულად მსჯელობენ სუიციდის შესაძლებლობაზე, ხოლო ზოგიერთს ამის მცდელობაც კი ჰქონდა. ა. კონის მიხედვით ასეთ ადამიანთა შორისაა ისეთი ცნობილი პიროვნებებიც, როგორიცაა ი. გოეთე, რომენ როლანი, ნაპოლეონი, ჯ. სტიუარტი მილი, ენტონი ტროლიპი, პეატრისა უები, თომას მანი, განდი, ი. ტურგენევი, მ. გორკი და მრავალი სხვა. ხოლო თავიანთი სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაამთავრეს ე. ჰემინგუეიმ, ვ. მაიაკოვსკიმ, ს. ესენინმა, მ. ცვეტაევამ, ჰ. იაშვილმა, ა. ფადეევმა, გ. ტაბიძემ და სხვებმა.

გ. ოტტოს მიხედვით მოზარდებისა და ჭაბუკების თვითმკვლელობის პროფილაქტიკა იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ თავიდან ავაცილოთ კონფლიქტური სიტუაციები, არამედ იმაში, რომ მოზარდი არ განიცდიდეს მარტოობას, გარიყულობას, არასრულყოფილებას, დეპრესიებს. სუიციდის მცდელობას ათიდან ცხრა შემთხვევა სიკვდილის სურვილი კი არაა, არამედ ყვირილია დახმარების, გამხნევების შესახებ და უმწეობის გრძნობის გასაფანტავად.

სუიციდის მიზეზი აგრეთვე ფსიქიკური დარღვევები, რომლისთვისაც გარდამავალი ასაკი მეტად ხელსაყრელი და სენსიტიურია. კ. ლეონგარდი ა. ლიჩკო და ვ. კონდრაშენკო გამოყოფენ სპეციფიკურ ასაკობრივ დარღვევებს და ხასიათის აქცენტუაციებს. ხასიათის აქცენტუაცია, როგორც ვნახეთ, არის ნორმის უკიდურესი ვარიანტები, როცა ხასიათის ზოგიერთი თვისება უკიდურესად ინტენსიურია, რის გამოც იზრდება მიმღეობა და მგრძნობელობა განსაზღვრული ფსიქოგენური ზემოქმედებების მიმართ.

ამ ასაკში განსაკუთრებულად ზიანდება თვითცნობიერება, რომლის ძირათადი მიზეზია დეპერსონალიზაცია და დეპრესიების საფუძველზე ემოციური სფეროს გადახრა. ყოველდღიურ ცხოვრებაში დეპრესია განისაზღვრება როგორც ძლიერი გრძნობა, დაქვეითებული გუნება-განწყობილება. ამასთანავე სევდას და ნაღველს ყოველთვის თან ახლავს მოწყენილობა, მოზარდები უჩივიან რომ ვერაფერს ვერ აკეთებენ, ყველაფერი უინტერესოა და ა. შ.

როგორც აღნიშნავენ მოზარდებთან დეპრესიების დაწყება უკავშირდება ცხოვრებისეულ დრამატულ სი-

ტუაციებს ოჯახში ან სკოლაში. ამ დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოზარდის ლოკუს კონტროლის ტიპს. როგორც აღენიშნეთ ჯ. როტერი მნიშვნელოვანი მოვლენების ანალიზში დააკისროს პასუხისმგებლობა ან საკუთარ თავს (შინაგანი, ინტერნალური ლოკუსი) ან გარე ფაქტორებს, სხვა ადამიანებს, ობიექტურ პირობებს, ბედს (გარეგანი, ექსტერნალური ლოკუსები). ექსტერნალური ლოკუსის მქონე მოზარდები, რომლებიც თვლიან, რომ მათი წარმატება-წარუმატებლობა დამოკიდებულია არა იმდენად საკუთარ თავზე, რამდენადაც რაღაც გარეგან ძალებზე, ძალიან არიან მიდრეკილნი დაპრესებისაკენ.

ა. ლიჩკოსა და ვ. კონდრაშენკოს მიხედვით არის კავშირი მოზარდის ხასიათის აქცენტუაციის ტიპებსა და სუიციდურ ქცევებს შორის. დემონსტრაციული სუიციდური ქცევების დროს მოზარდების ნახევარს ჰქონდათ ისტეროიდული, ისტეროიდულ-არამდგრადი და ჰიპერტიმულ-ისტეროიდული ტიპის ხასიათი, 32% – ეპილეფტური და ეპილეფტურ-ისტერიული, ხოლო 18% – ხასიათის აქცენტუაციის სხვა ტიპები. ამასთანავე სუიციდური მცდელობები აღენიშნებოდათ სენსიტიური ხასიათის მოზარდების 63% და ციკლოიდური ტიპის მოზარდების 25%; მკვლევარები მიუთითებენ იმაზე, რომ მოზარდობის ასაკში ძალიან დაბალი სუიციდური აქტივობა ახასიათებთ შიზოიდებს.

ა. აბრუმოვამ და ე. ვრონომ გამოყვეს მოზარდობის ასაკის სპეციფიკური სუიციდური სიტუაციური რეაქციები, ესაა დეპრივაციის, ექსპლოზური და თვითლიკვიდაციის რეაქციები.

დეპრივაციის რეაქციები. დეპრივაცია არის სუბიექტის დანაკლისი, რომელიც ვლინდება საგანთა და მოვლენათა ძალიან ფართო წრის მიმართ. არსებობს ძალის, საკვების, ემოციური, მშობლიური და სხვა მრავალი სახის დეპრივაცია. ასეთი რეაქციები, უმეტესად, უმცროსი მოზარდებისათვისაა დამახასიათებელი, რომელიც ვლინდება ემოციური აქტივობის დაქვეითებაში, დათრგუნვილობაში, ძველი ინტერესებისა და მიდრეკილებების დაკარგავაში, უარყოფითად შეფერილ განცდებში. მათში შემუშავებულია სუიციდური ქცევის მყარი განწყობა, მაგრამ კონფლიქტების გადაჭრის შემთხვევაში ყველაფერი ჩქარა გაივლის.

ექსპლოზური რეაქციები ხშირად გვხვდება 16-18 წლის ასაკში. იგი ვლინდება აფექტური დაძაბულობით, გარეშემომყოფების მიმართ მტრული დამოკიდებულებებით. ასეთი მოზარდები განსაკუთრებით აგრესიულები არიან კონფლიქტში მონაწილე პირებისადმი. ექსპლოზური მოზარდების სუიციდური ქცევის ძირითადი მოტივია სამაგიეროს გადახდა იმათ მიმართ, ვინც მათ წყენა მიაყენა. ასეთი მოზარდები სუიციდურ ქცევებს საკუთარი სიმართლის დამტკიცების მიზნითაც მიმართავენ. სუიციდი სრულდება კონფლიქტის პროცესის აპოგეაში უკიდურესი აფექტით და ხშირად ეს ხდება იმათ თვალწინ, ვინც წყენის მიზეზი და სამაგიეროს გადახდის ადრესატია.

თვითლიკვიდაციის რეაქციები დამახასიათებელია ისეთი მოზარდებისათვის, რომლებსაც აღენიშნებათ სუიციდური ქცევები და ფსიქიკური მოუმწიფებლობის ნიშნები (ქრონიკული სომატური დაავადებები, დაბალი ინტელექტი, სოციალურ-პედაგოგიური უზედამხედველო-

ბისა და ხელმიშვებულობის სიმპტომები). ასეთი რეაქციები ხშირად აღმოცენდება ცხოვრებისეული სტერეოტიპების მოულოდნელი ცვალებადობის დროს, როცა აღინიშნება სიძნელეების გადალახვისაგან თავის არიდება. ამ დროს მოზარდი ვარდება სასონარკვეთაში უმნიშვნელო წარუმატებლობის, მარცხის და კონფლიქტის გამო. ასეთი მოზარდები ძალიან შთაგონებადები არიან და ადვილად ექცევიან ასოციალრი ქცევის თანატოლების გავლენის ქვეშ, ვერ ავლენენ დამოუკიდებლობას. ისინი სუიციდურ ქცევებს ახასიათებენ, როგორც გამოსავალს შექმნილი კონფლიქტური სიტუაციიდან. ამ დროს სუიციდის იმიტაცია იშვიათი მოვლენაა, მაგრამ გადარჩენილი მოზარდები ინანიებენ მათ ასეთ ქცევას.

ე. დიურკჰაიმმა გამოყო სუიციდური ქცევის ოთხი ძირითადი მოტივი: ა) ალტრუისტული, ბ) ეგოისტური, გ) ფატალისტური და დ) ანომიზური.

ალტრუისტული მოტივის დროს ხდება შეგნებული თვითმკვლელობა, რაღაც დიდი მიზნის, მრწამსის, ადამიანთა ხსნის, გადარჩენის გამო. ასეთი ქცევები ყოველთვის მაღალ შეფასებას და მოწონებას იმსახურებს ნებისმიერ საზოგადოებაში მოზარდების და ადრეულის ჭაბუკების სუიციდის მოტივები უმთავრესად ეგოისტურია, როცა თვითლიკვიდაციის მცდელობა ხდება რაიმე შეღავათის მისაღებად ან ვინმესთვის ზიანის მისაყენებლად.

სუიციდის ანომიზური მოტივაცია სრულდება მაშინ, როცა ხდება მოზარდის სოციალურ-ფსიქოლოგიური იზოლაცია, გარიყვა, როცა სუსტდება კავშირები ინდივიდისა და სოციალურ გარემოს შორის. ანომიზური მოტივაციის საფუძველზე განხორციელებული თვით-

მკვლელობა არის პიროვნებასა და გარეშემომყოფ ადამიანთა შორის უკიდურესად მძიმე უთანხმოების შედეგი.

სუიციდური ქცევის ერთ-ერთი მიზეზია, აგრეთვე, მოზარდის სოციალიზაციის დეფექტის საფუძველზე აღმოცენებული დეზადაპტაცია, როცა მოზარდის ღრმა რწმენით მისი ადგილი სოციალურ სტრუქტურაში არ შესაბამება მისსავე პრეტენზიის დონეს.

მოზარდთა აგრესიული ქცევები. აგრესია არის ისეთი ქცევა, რომელიც მიმართულია ვინმესათვის ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური ვნების და ზიანის მიყენების ან მისი სრული განადგურებისკენ. არსებობს აუტოაგრესია (საკუთარი თავისადმი) და ჰეტეროაგრესია (სხვის მიმართ). აგრესიულობა, როგორც პიროვნული თვისება, არის ადამიანის მტკიცე მზაობა აგრესიული ქცევების შესასრულებლად. მოზარდთა აგრესიული ქცევები, ძირითადად, ვლინდება დელიკვენტურ ქცევებში და არის დევიაციის გავრცელებული ფორმა ამ ასაკში.

აგრესიულ-სადისტური ქცევა არის აფექტის განმუხტვის რეაქცია, როცა ვინმეს მიმართ განხორციელებული აგრესიული ქცევა მოზარდს ანიჭებს სიამოვნებას. აგრესიულ-სადისტური ქცევების გენეზისში დიდი მნიშვნელობა აქვს ოჯახურ აღზრდას, ოჯახში გაბატონებულ ღირებულებებს, აღზრდაში დაშვებულ შეცდომებს, არასასურველ მატერიალურ-ყოფით პირობებს, სისასტიკით მდიდარ ვიდეოფილმების სცენებს და ა. შ.

აგრესიული ქცევები მოზარდობის ასაკში ორი სახისაა: პათოლოგიური და არაპათოლოგიური. პათოლოგიური აგრესიები, ძირითადად, დამახასიათებელია ფსიქოპათებისათვის, ხოლო არაპათოლოგიური – ხასიათის

აქცენტუაციის მქონე და პედაგოგიურად ხელმიშვებული მოზარდებისათვის.

აგრესიული ქცევების არაპათოლოგიური ფორმებისათვის დამახასიათებელია ის, რომ ამ დროს ადგილი არ აქვს რაიმე ავადმყოფურ ქმედებებს. ასეთი ქცევები განპირობებულია მხოლოდ განსაკუთრებული სახის ფსიქიკური შინაარსით, ხასიათის აქცენტუაციებით. პედაგოგიური ხელმიშვებულობითა და ასაკობრივ-ფსიქოლოგიური თავისებურებებით. გამოყოფენ ორ ძირითად ფორმას: ა) სიტყვიერად და ბ) მიკროსოციალურად განპირობებული.

პირველ შემთხვევაში აგრესია არის ისეთი რეაქცია, რომელიც ვლინდება ისეთ სიტუაციაში, რომლის დროსაც მოზარდს არ გააჩნია კონფლიქტის გადაწყვეტის რეაქციის ფორმა, რომელიც აღმოცენდება ეპიზოდურად და ბოლომდე არ არღვევს ურთიერთობებს მოზარდსა და გარეშემომყოფთა შორის.

მიკროსოციალურად განპირობებული აგრესიული ქცევები კი, უმეტესწილად, მჭიდროდაა დაკავშირებული მოზარდის პიროვნების სფეროს დარღვევებთან, ღირებულებათა სისტემის დეგრადაციასთან და არასწორი განწყობების შემუშავებასთან. ასეთი რეაქციების ძირითადი მიზეზია არასწორი აღზრდა ოჯახში და თანატოლთა სუბკულტურის უარყოფითი გავლენა. არაპათოლოგიური აგრესიის ამ ფორმის ძირითადი ნიშანია აგრესიის შეგნებული გამოყენება რაიმე მიზნის მისაღწევად.

პათოლოგიური აგრესიები, როგორც აღვნიშნეთ, დაკავშირებულია პათოგენეტიკურ მექანიზმებთან და იყოფა სამ ჯგუფად:

ა) პათოლოგიურ-აფექტური, ბ) პათოლოგიურ-ზე-
ფასეული და გ) სადისტური.

პათოლოგიურ-აფექტური ქცევა განპირობებულია
ემოციური სფეროს პათოლოგიური დარღვევებით. აფექ-
ტური სფეროს დარღვევის საფუძველია ემოციურ-ნებე-
ლობითი ასპექტების კონსტიტუციონალური ან შეძენილი
მყარი ფსიქოგენური გადახრები.

პათოლოგიურ-აგრესიული ქცევა ხასიათდება გან-
სხვავებული შინაარსის ზეფასეული და დომინირებული
წარმონაქმნებით. მათი აღმოცენების მიზეზია ქრონიკუ-
ლი ფსიქოტრავმირებადი სიტუაცია, შინაგანი კონფლიქ-
ტები და მწვავე ფსიქოგენური მოვლენები. აგრესია
უშუალოდ ვლინდება მტრული აგრესიული განცდების
საფუძველზე (შურისძიება, ზიზღი, წყენა).

აგრესიულ-სადისტური ქცევები გამოწვეულია
ლტოლვების სფეროში პათოლოგიური დარღვევების სა-
ფუძველზე, რომელიც საშუალებას აძლევს აგრესორს
განიცადოს დადებითი ემოციები, სიამოვნება და კმაყო-
ფილება აგრესიის ობიექტისადმი ფიზიკური ტკივილის
ან ზნეობრივი ტანჯვის მიყენებით.

აგრესიულ ქცევებს ავლენენ აგრეთვე ისეთი მო-
ზარდებიც, რომლებიც ცხოვრებისეული კეთილმოწყობი-
ლი ოჯახების შვილები არიან და კონფლიქტური სიტუა-
ციებით არ არიან დაავადებულნი. ესენი არიან განებივ-
რებული მოზარდები, რომლებსაც ოჯახში ყველა სურ-
ვილსა და კაპრიზს უსრულებენ. მათ არ ჰქონდათ შესაძ-
ლებლობა ბავშვობაში გამოეჩინათ დამოუკიდებლობა
(ძალიან იყვნენ მშობლებზე მიჯაჭვულნი) და მათთვის
აგრესიული ქცევა არის ერთგვარი კომპენსაცია და შუ-
რისძიება მათი ასეთი მდგომარეობის გამო.

მოზარდული და ჭაბუკური ვანდალიზმი, სისასტიკე, როგორც წესი, ხორციელდება ჯგუფურად. ამ დროს თითოეული მონაწილის როლი თითქმის იშლება და პირადი მორალური პახუსისმგებლობა იკარგება. ერთობლივად, ჯგუფურად ჩადენილი ანტისოციალური ქცევები ამტკიცებენ ჯგუფური სოლიდარობის გრძნობას, რომელიც მოქმედების პროცესში აღწევს ერთგვარ ეიფორიას და აგზნების გადავლის შემდგომი ანალიზის დროს მოზარდები მას ვერაფრით ვერ ხსნიან. ესაა ერთგვარი თრობისმაგვარი მდგომარეობა, როცა 5-6 მოზარდი გამაგებით სცემს ერთს.

ამრიგად, აგრესიული ქცევა არის ადამიანის მოქმედების სპეციფიკური ფორმა, რომელიც მიმართულია სხვა ადამიანებისადმი ვნებისა და ზიანის მიყენების მიზნით.

აგრესია არის სოციალური ურთიერთობის ყველაზე უფრო დამანგრეველი ძალა. აგრესიული ქცევა აუცილებლად გულისხმობს ძალადობას.

დ. მაიერსი წერს: „თავმომაბეზრებელი ვაჭარი არაა აგრესიული. აგრესიული არაა, აგრეთვე, დანტისტიც, რომელიც, ხანდახან, თქვენ ტკივილს გაყენებთ. აგრესიულია ადამიანი, რომელიც თქვენზე აგროვებს და ავრცელებს ბოროტ ჭორებს და ის ხულიგანი, რომელიც თავს ესხმის ადამიანებს.“

აგრესია არის ნებისმიერი ვერბალური და ფიზიკური ქცევა, რომლის მიზანია მიაყენოს ადამიანს ტკივილი და რომელიც ისახავს მტრულ მიზნებს, როგორც ბოროტი მიზნის მიღწევის შეგნებულ საშუალებას“.

ზ. ფროიდის მიხედვით ადამიანური მოდგმა ხასიათდება აგრესიის ვულკანური პოტენციალით. იგი

თვლიდა, რომ ჩვენ გვაქვს თავდაცვისა და გადარჩენის არა მხოლოდ დადებითი ინსტინქტები, თვითმკვლელი „სიკვდილის ინსტინქტებიც“, რომელსაც, ჩვეულებრივ, სხვებზე გადმოვანთხევთ ხოლმე აგრესიის ფორმით.

გენეტიკური გავლენა. ჩვენი გენები აპირობებენ ჩვენს ინდივიდუალურ ნერვულ სისტემას. ადამიანებს ბუნებრივი შერჩევის გზით ხელოვნურად გამოყავთ აგრესიული ცხოველები, რომლებსაც იყენებენ სპორტული ან მეცნიერული მიზებებისათვის (მოჩხუბარი მამლები, ძაღლები...).

ნეიროსისტემის გავლენა. ცხოველთა და ადამიანთა ტვინში არის ნეიროსისტემები, რომლებშიც შესაბამისი სტიმულაციის შედეგად იწვევენ აგრესიულ ქცევებს. მაიმუნთა კოლონიის დომინირებულ ლიდერს ტვინში ჩაუნერგეს რადიომართვადი ელექტროდი, რომლის სტიმულაცია ბლოკავდა აგრესიას. როცა დომინირებულ ლიდერს სიბოროტე და აგრესია მოეძალებოდა ელექტროდზე ხელის დაჭერით ამშვიდებდნენ. ტვინში, მართალია, არ არსებობს აგრესიისა და ძალადობის ცენტრი, მაგრამ ვარაუდობენ, რომ არსებობს ნეიროსისტემები, რომლებიც აადვილებენ აგრესიის გამოვლენას.

ბიოქიმიური გავლენა. სისხლში არსებული ჰორმონები, ალკოჰოლი და სხვა ნივთიერებები მოქმედებენ აგრესიის მაკონტროლებელ ნეირონზე. გადარეული ხარი შეიძლება გადაიქცეს საყვარელ და კეთილ არსებად, როცა კასტრაციის შედეგად მის სისხლში შემცირდება ტესტოსტერონის შემცველობა. როცა კასტრირებულ თაგვს სისხლში შეუშხაპუნეს ტესტოსტერონი, ისინი ისევ აგრესიულები გახდნენ.

ასაკის მატებასთან ერთად ტესტოსტერონი და, შე-
საბამისად, აგრესიული ქცევები ადამიანში კლებულობს.

ალკოჰოლი აძლიერებს აგრესიულ ქცევებს. აგრე-
სიისკენ მიდრეკილი მოზარდები, სამწუხაროდ, ხშირად
ღებულობენ ალკოჰოლს.

აგრესიის მსხვერპლი ადამიანები, ხშირად, თვითონ
ხდებიან აგრესიულები.

სიძნელეები, რომლებიც მიზნის მიღწევის გზაზე
ადამიანს ექმნება, იწვევს აგრესიული რეაქციებისადმი
მზაობას.

ხშირი ფრუსტრაციები იწვევს სიავეს, ღვარძლს,
შურს, რომლებიც ზოგიერთ ადამიანთან აგრესიად იქცე-
ვა.

აგრესიული რეაქციები აღმოცენდება ისეთ სიტუა-
ციებშიც, როცა ასეთი რეაქციები რაიმე სარგებლობის
მომტანია. მოზარდები, რომელთა აგრესიულობა აშინებს
სხვებს, კიდევ უფრო აგრესიულები ხდებიან.

ფიზიკური დასჯა, რომელსაც ზოგიერთი მშობელი
აღზრდის მეთოდს იყენებს, იწვევს აგრესიას.

აგრესიის ერთ-ერთ უხეშ ფორმას ეწოდება **ვანდა-
ლიზმი**. თვლიან, რომ ვანდალიზმი არის „კულტურული
და მატერიალური ფასეულობის უაზრო განადგურება“. **ვანდალიზმზე** საუბრისას იგულისხმება დამანგრეველი
ქცევის სხვადასხვა სახეები (გაზონების დაზიანება, ვიტ-
რინების დამტვრევა, ტრანსპორტის საჯდომების დაჭრა
და ა. შ.).

მოზარდული დეპრესიები. დეპრესია არის აფექტუ-
რი სინდრომი, რომლის საფუძველია დაქვეითებული,
დათრგუნული, სევდიანი, შფოთიანი, შიშიანი ან გულ-
გრილი და ინდიფერენტული განწყობილება. ამ მდგომა-

რეობას თან ახლავს სასიცოცხლო ტონუსის დაქვეითება და არასრულფასოვნების კომპლექსის განცდა. გარდამავალ ასაკში დეპრესიული მდგომარეობა შეიძლება მიმდინარეობდეს ატიპიური ფორმებითაც.

აპატიური დეპრესიის დროს ვლინდება მოზარდის მიერ ცხოვრებისადმი, სიცოცხლისადმი ინტერესის დაკარგვა, ამ დროს მოზარდი ყველაფრისადმი გულგრილი ხდება, არაფერი არ აინტერესებს და გამოირჩევა უნებისყოფობით.

ე. წ. „ცრემლიანი დეპრესიები“ ძირითადად დამახასიათებელია უმცროსი სასკოლო ასაკისათვის, მაგრამ იგი არც მოზარდებისათვისაა იშვიათი მოვლენა. ამას განსაკუთრებით გოგონები ავლენენ, რომლებიც უმნიშვნელო რამეზე ტირიან.

თინიეჯერებში დეპრესიის საშუალო და მძიმე ფორმები მეტად არიან მიდრეკილნი დეპრესიებისაკენ, ვიდრე – ბიჭები. გოგონებთან დეპრესიები დაკავშირებულ კვებითი ქცევების ისეთ დარღვევებთან, როგორიცაა ნერვული ანორექსია და ბულიმია. როგორც მკვლევარები მიუთითებენ, დეპრესიები და სუიციდური ქცევები ძალიან მჭიდრო კავშირში იმყოფებიან ერთმანეთთან.

გოგონებთან საკუთარი სხეულით გამონვეული უკმაყოფილება არღვევს კვებით ქცევას და იწვევს დეპრესიებს, რაც აძნელებს და ხელს უშლის მოზარდებსა და თანატოლებს შორის ნორმალური ურთიერთობის დამყარებას და ხელს უწყობს მშობლებთან და უფროსებთან კონფლიქტის ზრდას.

გარდამავალ ასაკში ვლინდება დეპრესიის პათოლოგიური ფორმებიც:

1) პარანოიდული დეპრესია. ამ დროს მთავარი და წამყვანი არის დევენის მანია. მოზარდი დარწმუნებულია იმაში, რომ რომელიმე ბანდა ან საიდუმლო ორგანიზაცია მას სდევნის და უნდათ მისი განადგურება, დაბრმავება, კასტრირება და ა. შ.

2) იპოქონდრიული დეპრესია. ამ დროს მოზარდი აცხადებს, რომ მას ულპება შიგნეული, იგი დაავადებულია კიბოთი, აქვს სხივური დაავადება, სიფილისი და სხვა.

3) ასთენოაპათიური დეპრესია; ამ ასაკში ეს სინდრომი იშვიათია. ესაა აქტივობის ინტენსიური დაქვეითება. მოზარდი ამ დროს პასიური და ყველაფრისადმი უინტერესოა. მას დადებითი ემოციები თითქმის არ აქვს, არაფერი არ ახარებს, დაქვეითებული აქვს აზროვნებაც. დეპრესიის ამ ფორმის დროს ბოდვები და ჰალუცინაციები არ აღინიშნება. საყვედურებზე, რომ ისინი არიან ზარმაცები და უსაქმურები, მწვავედ რაეგირებენ. ხშირი საყვედურების შემთხვევაში უჩნდებათ სუიციდური მისწრაფებებიც. მათ უნდათ სულ მარტო ყოფნა, არ ერთიანდებიან თანატოლთა კომპანიებში. ასეთ მოზარდებს არ აღენიშნებათ სექსუალური გართულებები, მაგრამ ონანიზმს უფრო ხშირად მიმართავენ.

4) დეპრესიის დელიკვენტური ექვივალენტი. დეპრესიის ეს ფორმა მოულოდნელად იჩენს თავს ისეთ დარღვევებში, რომლებიც მოზარდს ადრე არ ახასიათებდა, მოზარდი უცებ ხდება მოღუშული, მონყენილი, კუშტი და გაავებული. იგი უხეშობს უფროსების მიმართ (განსაკუთრებით მშობლებთან და მასწავლებლებთან) ყოველგვარი საბაბის გარეშე მოქმედებს ყველას და ყველაფრის სანინააღმდეგოდ, არ ესწრება გაკვეთილებს, უსაქ-

მოდ დახეტილობს ქუჩაში და, ეს შეიძლება გაგრძელდეს რამდენიმე კვირა და მოზარდი მერე ისევ უბრუნდება პირვანდელ მდგომარეობას.

5) **შერეული დეპრესია** გარდამავალ ასაკში ვლინდება დეპრესიის შერეული მდგომარეობის ორი ფორმა: პირველი მდგომარეობის დროს დეპრესიები და მანიები სწრაფად იცვლებიან ერთ დღის განმავლობაშიც კი. მეორე მდგომარეობის დროს ჩვეულებრივ შერეულ მდგომარეობას თან ერთვის დეპრესიული და მანიაკალური ფაზის ზოგიერთი სიმპტომი.

6) **სწრაფად ცვალებადი მდგომარეობა** ვლინდება იმაში, რომ დილის საათებში მოზარდი შეიძლება დეპრესიაში იყოს, ხოლო საღამოს მანიაკალური მდგომარეობა განუვითარდეს. ასეთი შემთხვევები შეიძლება აღინიშნოს ყოველდღე.

7) **ონეროიდული მდგომარეობანი.** ესაა ფანტასტიკური განცდება, კოსმოსური ფრენები და შეხვედრები უცხოპლანეტელებთან, ფარული საიდუმლო ორგანიზაციები, მზვერავების სკოლები. ასეთი მოზარდების ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს აგრეთვე ეროტიკულ ოცნებებს.

8) **ფარული დეპრესია.** ფარული დეპრესიები იწვევენ სასკოლო დეზადპტაციას და ქცევების დარღვევას, რომელიც, ძირითადად, გამოიხატება აკადემიური წარმატებების დაქვეითებაში. ამ ტიპის დეპრესიით შეპყრობილი მოზარდები რეგულარულად აცდენენ გაკვეთილებს, უხეშობენ, ჩხუბობენ. მოზარდები, რომლებიც ადრე კარგად სწავლობდნენ, მოულოდნელად იწყებენ ჩამორჩენას. ისინი აღნიშნავენ გაფანტულობას, მეხსიერების დაქვეითებას, ყურადღების კონცენტრაციის უუნარობას,

ასეთი მოზარდები ერიდებიან თანატოლებთან კონტაქტებს, თავი უჭირავთ განკერძოებულად. ზოგიერთ მოზარდს უჩნდება შიში სკოლისადმი, სწავლისადმი. ისინი მრავალ მიზეზს იგონებენ იმისათვის, რომ არ წავიდნენ სკოლაში. ესაა ე. წ. სასკოლო ფობია.

ფარული დეპრესიების დროს მოზარდებს აღენიშნებათ სიმატური დისკომფორტიც. ისინი უჩივიან გულის, თავის და მუცლის ტკივილს, სომატურ მკურნალობას არავითარი შედეგი არ მოაქვს, მთავარია, დეპრესიის მოხსნა. ე. წ. დეპრესიული მდგომარეობანი ამ დროს შენიღბულია. მოზარდები განიცდიან იმას, რომ ცუდად სწავლობენ, რაშიც საკუთარ თავს ადანაშაულებენ, მათ ძალიან ეშინიათ ამავე კლასში დატოვების, მშობლები და მასწავლებლები, სამწუხაროდ, ხშირად ვერ აცნობიერებენ, რომ ასეთი ფაქტებს მიღმა იმალება დეპრესიული გამოვლინებები, ფარული დეპრესიები მიმდინარეობს ციკლურად, იგი აღმოცენდება, მიმდინარეობს 2-3 კვირა ან ერთი თვე და ჩაქრება, მერე კი ყველაფერი ისევ თავიდან იწყება.

დისმორფომანია. დისმორფომანია არის ავადმყოფური დარწმუნებულობა იმაში, რომ მოზარდს აქვს რაიმე ფიზიკური ნაკლი, მოზარდს ეჩვენება, რომ მას აქვს მახინჯი ტანი, ცხვირი, პირი, ყური, ფეხები. ამ სინდრომს აქვს მეტად მდგრადი ხასიათი და კორექციას ძნელად ექვემდებარება. მოზარდის დარწმუნებულია იმაში, რომ მას აქვს რაღაც ისეთი ფიზიკური ნაკლი, რომელიც საზოგადოების თვალში მას აკნინებს. ასეთი მოზარდები უმნიშვნელო, შეუმჩნეველ ფიზიკურ ნაკლს ძალიან აზვიადებენ, ამას დისმორფომანიური სინდრომი ეწოდება. მოზარდებს ჰგონიათ, რომ ყველანი მის ნაკლს

ამჩნევენ, მას უყურებენ და დასცინიან. ის, რომ მათი ნაკლი ყველაზე საშინელია. ასეთ მოზარდებს უჩნდებათ აკვიატებული იდეები საკუთარი ფიზიკური ნაკლის შესახებ, რომელიც მეტად მწვავედ, პათოლოგიურად განიცდება. ასეთ მოზარდებს უჭირთ ურთიერთობის დამყარება თანატოლებთან, არ ერთიანდებიან ჯგუფებში, გაურბიან კოპანიებს, არ უნდათ სახლიდან გამოსვლა კი. მათ აქვთ დათრგუნული გუნება-განწყობილება, სუიციდური აზრები და მცდელობები, დეპერსონალიზაციის სინდრომი, უჭირთ გარემოსთან შეგუება, ავლენენ დეზადაპტაციას.

სოციალური დეზადაპტაცია არის ინდივიდის გარემოსთან შეგუების დარღვევა, რომლის ერთ-ერთი ფორმაა სასკოლო დეზადაპტაცია. ესაა მოზარდსა და სასკოლო კოლექტივს შორის ადექვატური ურთიერთობის დამყარების შეუძლებლობა, რასაც ავლენენ დისმორმანიური სანდრომით შეპყრობილი მოზარდები.

დისმორფომანიის სინდრომი სქესობრივი მომწიფების პერიოდში მეტად მწვავედება და, ძირითადად, გოგონებისათვისაა დამახასიათებელი.

მოზარდის დისმორფომანიური განცდები ვარიაციას განიცდის და ვლინდება როგორც მსუბუქი, ისე მძიმე ფორმებში. მსუბუქი ფორმების დროს მოზარდი საკუთარი გარეგნობის ზოგიერთ დეფექტს ავლენს მხოლოდ განსაზღვრულ სიტუაციებში. მაგალითად, ჭაბუკი, რომელსაც სახე ხორკლიან აქვს, ერიდება გოგონების საზოგადოებას, მაგრამ ბიჭების გარემოში თავს თავისუფლად გრძნობს. ძალზე გამხდარი მოზარდი თავს არიდებს ბანაობას პლაჟზე, არ იხდის ტანზე ფიზიკულტურის დარბაზში, მაგრამ სხვა სიტუაციებში არც კი ახ-

სოცს მისი სიგამხდრე. ასეთი ტიპის დისმორფომანია ექვემდებარება ფსიქოთერაპიას და ასაკთან ერთად გაივლის. მოზარდებთან საკუთარი გარეგნობით უკმაყოფილება, ხანდახან, აღწევს პარანოიალური ხედვის ფორმას. მოზარდი ხდება დაღვრემილი, მონყენილი, კუშტი, გაავებული და ყველაფრით უკმაყოფილო. ასეთი მოზარდები გამუდმებით ათვალთვლებენ საკუთარ თავს სარკეში, ერიდებიან სურათების გადაღებას, ცდილობენ პლასტიკური ოპერაციებით „გაისწორონ ცხვირი“, „ამოიჭრან ზედმეტი ქონი“ და ა. შ.

გარდამავალი ასაკის დადგომამდე ბავშვები ხშირად აბრაზებენ ხოლმე ერთმანეთს ზოგიერთი უმნიშვნელო ნაკლის გამო. ამის საფუძველზე შერქმეული ისეთი ზედმეტი სახელები, როგორიცაა: კიჭა (უშნო კბილების გამო), ყურშა (დიდი ყურების გამო), ცხვირა (გრძელი ცხვირის გამო), დონდლო (სიმსუქნის გამო), სემაფორა, ჟირაფა, გადაბმული (სიმაღლის გამო) და ა. შ. გარდამავალ ასაკამდე არ იწვევდა ბავშვების წყენასა და გაღიზიანებას. გარდამავალ ასაკში კი ეს, ფიზიკურ ნაკლზე მიმანიშნებელი ზედმეტი სახელები ავადმყოფურად განიცდება. აღნიშნული მდგომარეობა მძიმე ფორმას იღებს მაშინ, როცა დისმორფომანიის სინდრომად გვევლინება ორი ან მეტი სიმპტომი.

ნერვული ანორექსია და ბულიმია. ნერვული ანორექსია და ბულიმია არის დისმორფომანიური სინდრომის ერთ-ერთი სახე. საკუთარ სიმსუქნეში პათოლოგიურად დარწმუნებულ მოზარდებს (განსაკუთრებით გოგონებს) უვითარდებათ ანორექსიული სინდრომი, ესაა საკვების მიღებისაგან თავის შეკავება ან უმკაცრეს დიეტაზე გადასვლა, რაც, საბოლოო ანგარიშით, იწვევს ძლიერ გახ-

დომას, კახექსიასაც კი. შიმშილობის მოტივია ის, რომ მოზარდები თავს თვლიან მახინჯ მსუქნებად და უნდათ გახდომა. ანორექსიული სინდრომის მიზეზი შეიძლება იყოს თანატოლების და უფროსების რეპლიკები მათ მოუქნელობაზე და მძიმე წონაზე მინიშნება. ამ სინდრომის დროს იზრდება კონფლიქტები მოზარდსა და მშობლებს შორის (განსკუთრებით მაშინ, როცა აძალებენ ჭამას).

ანორექსიას ძალიან ბევრი უარყოფითი მხარე აქვს. გოგონებს ემართება ამენორეა, ბიჭებს ეკარგებათ პოლუცია და უქვეითდებათ ერექცია. გოგონებს ხანდახან, მთელ ტანზე ეზრდებათ თმები, კარგავენ წონის ნახევარსაც კი, უვითარდებათ ბრადიკარდია, ეცემა არტერიული წნევა, სისხლში კლებულობს ჰემოგლობინი.

ზოგიერთ მოზარდს აღენიშნება ანორექსიული სანდრომის ბულიმიური ვარიანტი, რაც ჭამის შემდეგ ხელოვნური პირღებინების გამოწვევაში მდგომარეობს.

ნერვული ბულიმია არის ზედმეტი კვების ფენომენი, რომელიც დაკავშირებულია შიმშილის ძლიერ შეგრძნებასთან და სიმაძღრის შეგრძნების არარსებობასთან. ჭარბი საკვების მიღებას თან ახლავს კუჭის არის დისკომფორტი და ხელოვნურად გამოწვეული პირღებინებით მოზარდები ცდილობენ გახდომას. ბულიმიით დაავადებულ მოზარდებს პირღებინების გამოწვევა შეუძლიათ საკვების ყოველი მიღების შემდეგ. დიდი რაოდენობით საკვების მიღების შემდეგ მათ ეუფლებათ მოკლევნიანი ეიფორია და მშვიდდებიან, მაგრამ გასუქების შიში და კუჭის არეში ცუდი შეგრძნებები აიძულებს მათ მიმართონ ხელოვნურ ღებინებას. ზოგიერთი მოზარდი ისეა შეჩვეული ღებინებას, რომ წელში ოდნავი მოხრაც კი საკმარისია ამისათვის. ერთგვარი ეიფორიის განცდა

ლებინების შემდეგაც დგება, რომლის შემდეგაც ჩქარა იწყება დათრგუნულობა და დეპრესია. ხანდახან მოზარდის ასეთი ქცევა იქცევა რიტუალად, ჩვევად. ბულიმიის შეტევები ვითარდება დეპრესიის გაძლიერების კვალობაზე.

ბულიმიის დროს ვითარდება ექსპლოზურობა, ეგოიზმი, უკიდურესი ფორმით გამოხატული მოთხოვნილებები. ასეთ მოზარდებს „ოჯახის ტირანებსაც“ უწოდებენ.

ფილოსოფიური (მეტაფიზიკური) ინტოქსიკაციის სინდრომი. ეს სინდრომი გამოიხატება სოციალურ და ფილოსოფიურ პრობლემებზე მოზარდის და ჭაბუკის მუდმივ ფიქრში. ეს პრობლემები შეიძლება იყოს სიცოცხლისა და სიკვდილის არსი, ადამიანის დანიშნულება, თავისუფლება, საზოგადოების ცხოვრების გაუმჯობესება, „მეხუთე განზომილება“, „მექცესე გრძნობა“ და ა. შ. მოზარდი წარმოსახვაში „ამუშავებს“ საკუთარ ფილოსოფიურ პრინციპებს, ეთიკურ ნორმებს, სოციალური რეფორმების პროექტებს. ანალოგიური „თეორიების“ არსებითი ნიშანია რეალობისაგან მოწყვეტა, რეალური ცხოვრებისაგან განსვლა. მათი მსჯელობები ურთიერთგამომრიცხავი და უაზროა, რასაც ისინი, სამწუხაროდ, ვერ ამჩნევენ. ერთ-ერთი ასეთი მოზარდი მთელი სერიოზულობით ამტკიცებდა, რომ მშვიდობის მიღწევა შეიძლება საყოველთაო ვეგეტარიანული დიეტის შემოღებით; ეს იმიტომ, რომ ხორცეული ადამიანში აღვიძებს მხეცს და აქცევს მას აგრესიულად. განსხვავებულ, საწინააღმდეგო აზრებს ასეთი მოზარდები მიიჩნევენ უმნიშვნელოდ და მიუღებლად.

ასეთი მოზარდები ჩაკეტილნი არიან თავის თავში და ცხოვრობენ მხოლოდ საკუთარ ფიქრებსა და ფანტაზიებში. მეტაფიზიკურ ინტოქსიკაციას გარდამავალ ასაკში, ხანდახან, ემატება ფობიები და დეპერსონალიზაციის სინდრომიც. ფილოსოფიური ინტოქსიკაციის რეალური ფსიქოლოგიური ფაქტორების დადგენა ვერ ხერხდება. თავისი შინაარსით ეს სინდრომი ძალიან უახლოვდება პარანოიარულ ბოდვას, მაგრამ მისგან იმით განსხვავდება, რომ მას არ ახლავს იმ იდეების ცხოვებაში განხორციელების მცდელობა.

ყოფიერების გლობალური პრობლემისადმი ინტერესი მოზარდისა და ჭაბუკის ინტელექტის ნორმალური, დადებითი თვისებაა, მაგრამ ზოგიერთ მოზარდთან ეს თვისება ძალიან გადაჭარბებულია, გაზვიადებულია, ჰიპერტროფირებულია და ღებულობს მახინჯ ფორმებს.

მოზარდული და ჭაბუკური ქცევის დევიაციის ერთ-ერთი ფორმაა ე. წ. სასკოლო ნევროზები, რაც, ძირითადად, გამოიხატება სკოლაში არ წასვლის მტკიცე სურვილში. ასეთი მოზარდი ყოველნაირად ცდილობს არ წავიდეს სკოლაში. მას უჩნდება შიში სკოლის მიმართ. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ისეთი ფაქტორები, როგორცაა: ცუდი აკადემური მოსწრება, კონფლიქტები მასწავლებლებთან, დაძაბული ურთიერთობა თანატოლებთან და სხვა.

ფობიები. შიში ძლიერი თავდაცვითი რეაქციაა. როდესაც რეალური საშიშროება არსებობს, ადამიანი გაეცლება საშიშ სიტუაციას. შიშის ამ ფორმას ლოგიკური შიში ეწოდება. იგი ბუნებრივი და ნორმალური მოვლენაა. ფობია კი არის ალოგიკური, უსაფუძვლო შიში, როცა არ არსებობს რეალური საშიშროება, მაგრამ ადამი-

ანს მაინც ეშინია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ამის უსაფუძვლობას გრძნობს და აცნობიერებს. შიში არის ემოცია, რომელიც აღმოცენდება ორგანიზმის, მისი ფასეულობების, პრინციპების და იდეალების მიმართ რეალური ან წარმოსახვითი მუქარის შემთხვევაში. ფობია კი არაადექვატურია. იგი ადამიანს აიძულებს ჩაიდინოს არაადექვატური საქციელი. ესაა ნევროზული, აკვიატებული შიში.

მეცნიერებაში აღწერილია 400-მდე ფობია. გთავაზობთ ფობიათა არასრულ ჩამონათვალს:

- 1) აკროფობია – სიმაღლის შიში
- 2) ანდროფობია – მამაკაცების შიში
- 3) აკვაფობია – წყლის შიში
- 4) აუტოფობია – მარტოობის შიში
- 5) კარდიოფობია – გულის დაავადების შიში
- 6) კრემატოფობია – ფულის შიში
- 7) კლაუსტროფობია – დახშული სივრცის შიში
- 8) ჰემოფობია – სისხლის შიში
- 9) ნეკროფობია – გვამის შიში
- 10) ნიკტოფობია – სიბნელის შიში
- 11) პიროფობია – ცეცხლის შიში
- 12) თენატოფობია – სიკვდილის შიში
- 13) ტოქსიკოფობია – მონამვლის შიში
- 14) ზოოფობია – ცხოველების შიში.

არასრულწლოვან დამნაშავეთა ფსიქოლოგიური თავისებურებანი

არასრულწლოვანთა დანაშაულის მიზეზია მათი პიროვნული დეფექტები და გარე სამყაროს უარყოფითი ფაქტორების გავლენა. დანაშაულს უმთავრესად ძნელი მოზარდები იდენენ. არასრულწლოვან დამნაშავეებისათვის დამახასიათებელია შემეცნებითი ინტერესების დაბალი დონე. ასეთი მოზარდის ფორმირება მოხდა ასოციალური პირობების გავლენით. მათ უარყოფითი დამოკიდებულება აქვთ სწავლისადმი და საერთოდ ადამიანისადმი. ისინი კონფლიქტურები არიან და დარღვეული აქვთ ადამიანურ ურთიერთობათა სისტემა. ასეთი მოზარდები ერთიანდებიან ქუჩის ჯგუფებში, სადაც ხდება მათი ასოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება.

როგორც მკვლევარები აღნიშნავენ ძნელ მოზარდთა ასოციალური ქცევები დაკავშირებულია მათი ნერვული სისტემის ორგანულ დაზიანებასთან. ასეთ მოზარდებს აქვთ პიროვნების ფსიქოპათიური თვისებები და ნიშნები, გამოირჩევიან დიდი შთაგონებადობითა და აგრესიულობით.

მ. მინკოვსკი გამოყოფს არასრულწლოვან დამნაშავეთა 4 ტიპს, რომელთათვის საშიში ქმედება წარმოადგენს:

1) შემთხვევითობას, რომელიც ეწინააღმდეგება მისი პიროვნების ზოგად მიმართულებას;

2) საშიში ქმედებები ესადაგება პიროვნების არამდგრად და არამტკიცე მიმართულებას, მაგრამ დანაშაული სიტუაციურია;

3) დანაშაული მიმდინარეობს უარყოფითი ფიქსირებული განწყობების გავლენით. ასეთი პირები აქტიურად ეძებენ და ქმნიან დანაშაულის ჩადენის პირობებსა და სიტუაციებს.

6. სარჯველაძე აყალიბებს არასრულწლოვანი დამნაშავეების სოციალურ-ფსიქოლოგიური შესწავლის მართებულ და სრულ პროგრამას, რომელიც შედგება ოთხი პუნქტისაგან:

1) არასრულწლოვან დამნაშავეს პიროვნების დისპოზიციონალური ბირთვი მისი პოზიციის სახით აპირობებს დანაშაულებრივ ქცევას და დანაშაულის ჩადენამდე იგი განწყობის სახით შეიძლება გადასხვაფერდეს, განმტკიცდეს ან დაირღვეს.

2) არასრულწლოვანი დამნაშავე პიროვნების სტრუქტურული მხარის ანალიზისას უპირველეს ყოვლისა დასადგენია მისი სოციალური სტატუსი, რომელიც მოიცავს დამნაშავეს დემოგრაფიულ მონაცემებს, ოჯახურ გარემოცვას, თანატოლებთან ფსიქოლოგიურ კავშირებს, სოციომეტრიულ სტატუსს, სხვების მოლოდინებს მის მიმართ და ა. შ.

სოციალური სტატუსის დადგენის შემდეგ აუცილებლად უნდა გაირკვეს არასრულწლოვანი დამნაშავეს ღირებულებითი ორიენტაციები, მისი სოციალური განწყობები. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მონაცემია აგრეთვე თვითმიმართების კვლევა. უნდა დადგინდეს თუ როგორ აქვს წარმოდგენილი დამნაშავე პიროვნებას საკუთარი თავი, როგორია მისი თვით შეფასება, რა მოლოდინი აქვს საკუთარი თავისაგან.

3) უნდა განხორციელდეს არასრულწლოვანი დამნაშავეს დინამიკური ტენდენციების კვლევა, რაც გულის-

ხმობს იმის შესწავლას, თუ რაზე არის მიმართული პიროვნება გარემოსთან შეგუებაზე, თვითშეგუებაზე, გარემოზე ზემოქმედებაზე თუ თვითზემოქმედებაზე.

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს არასრულწლოვანი დამნაშავის ინდივიდუალობის კვლევას. აქ საგულისხმოა ინდივიდის ინტელექტისა და ემოციური სფეროს, თვითკონტროლისა და იმპულსურობის, ექსტრავერისა-ინტრავერსიისა და ფანტაზიის თვისებების გამოკვლევა.

ნ. როგავა და ფ. გობეჩია თვლიან, რომ არასრულწლოვან დამნაშავეთა დანაშაულებრივი ქცევა მთლიანად აქტუალური მოთხოვნილებებით განსაზღვრული იმპულსური ქცევაა და მის მოტივს წარმოადგენს ემოციურ ფორმაში მოცემული ქცევის სუბიექტური მდგომარეობა. გარდამავალ ასაკში მოზარდი ხშირად მეტისმეტად იმპულსურობას ავლენს, მაგრამ ამის მიზეზია არა ნებელობის დაქვეითება, არამედ იმპულსურობის სწრაფი აღორძინება, რაც განპირობებულია ასაკობრივი თავისებურებებით და, რაც უმთავრესია, განსაზღვრავს დანაშაულებრივ ქცევას.

აღნიშნულმა ავტორებმა სპეციალურად იკვლიეს არასრულწლოვანთა დანაშაულებრივი ქცევის გამომწვევი მიზეზები, რომელიც ცხრილშია წარმოდგენილი.

	დანაშაულებრივი ქცევა გამოწვეულია			
		12-13	14-15	16-17
1	აქტუალური მოთხოვნილებებით	43.1	40	40
2	სხვისი გავლენით	56.8	43.6	32
3	შელახული თავმოყვარეობით	0	4.7	14.7
4	გაუფრთხილებლობით	0	7.9	7.3
5	ალკოჰოლის გავლენით	0	4.9	5.8

ნ. როგავასა და ფ. გობეჩიას მიხედვით მოზარდის ფსიქიკაში აქტუალური მოთხოვნილებები და ვალდებულებები უპირისპირდებიან ერთმანეთს, რაც ვლინდება წინააღმდეგობით ემოციონალურ და რაციონალურ კომპონენტებს შორის. ყოველივე ეს ქმნის ხელსაყრელ პირობებს მოზარდის ფსიქიკის გაორებისათვის, მასში ორპირი და პირფერი სუბიექტის ჩამოყალიბებისათვის. შინაგანი კონფლიქტების, რომლებსაც მოზარდი დანაშაულისაკენ მიჰყავს, არის გარეგანი არათანმიმდევრული ზემოქმედებისა და წინააღმდეგობრივი სასიცოცხლო გამოცდილების შედეგი. რაც უფრო ძლიერია შინაგანი კონფლიქტი, მით უფრო გაორებულია მოზარდის სულიერი სამყარო და არათანმიმდევრულია მისი ქცევა.

გარდამავალ ასაკში მოზარდს უჩნდება დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების მოთხოვნილება, რომელიც ისე ძლიერია, რომ მოზარდი ხშირად ამაყობს და ყოყმობს იმით, რომ უფროსებს ყურს არ უგდებს და თავისას აკეთებს. აღმზრდელებს, რომელთაც მდგომარეობა საგანგაშო ჰგონიათ და მკაცრად ზღუდავენ მათ, რის გამოც მოზარდი ეძებს და პოულობს ისეთ წრეს, სადაც მისი მიდრეკილებების თავისუფალი გაშლისა და რეალიზაციის პირობები იქნება. ეს მოთხოვნილება მოზარდის დანაშაულებრივი ქცევის ხელშემწყობი ძლიერი ფსიქოლოგიური პირობაა.

მოზარდის პიორვნების ფორმირების პროცესის ხელმძღვანელობა არ იქნება ეფექტური სქესობრივ მონიფებასთან დაკავშირებული ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური ცვლილებების გათვალისწინების გარეშე. სქესთა ურთიერთდამოკიდებულების პროცესი ახლა მოზარდის ცნობიერებაში დიდ ადგილს იკავებს. სამწუხარ-

როდ მოზარდთა სქესობრივი მოთხოვნილება არ მაღ-
ლდება ჭეშმარიტად ადამიანურ დონემდე და ვერ ხდება
მისი პიროვნების სრულყოფილი ფორმირების ფაქტორი.

სანამ არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ ერთ-
ერთ აღმზრდელობით ღონისძიებას წარმოადგენს სასჯე-
ლი. სასჯელმა რომ დადებითი როლი შეასრულოს, იგი
უნდა იყოს სამართლიანი და მოზარდსაც უნდა სწამდეს
მისი სამართლიანობა, სასჯელის დადებითი აღმზრდე-
ლობითი ეფექტურობისათვის მნიშვნელობა აქვს არა
მხოლოდ იმას, რომ ის ობიექტურად სამართლიანი იყოს,
არამედ იმასაც, თუ როგორ უყურებს და აფასებს იგი
სასჯელის ამა თუ იმ ზომას, რას ნიშნავს მისთვის სას-
ჯელი – სამაგიეროს გადახდას, შეურაცყოფას თუ მისი
ხელახალი აღზრდისათვის ზრუნვას.

აღმზრდელის ავტორიტეტს მოზარდის თვალში არ-
სებითი მნიშვნელობა აქვს, რადგან იგი რჩევა-დარიგე-
ბას მხოლოდ იმისგან ღებულობს, ვისაც ენდობა და ვისი
შეფასების სამართლიანად სწამს.

არასრულწლოვან დამნაშავეთა ძირითად „ბაზას“
შეადგენენ ძნელი მოზარდები. ყველა ძნელი ბავშვისათ-
ვის დამახასიათებელია „აღზრდისათვის აქტიური წინა-
აღმდეგობა“ და აღიარებული პედაგოგიური საშუალებე-
ბის მიუღებლობა. ყველა ძნელი მოზარდისათვის დამა-
ხასიათებელია გარეშემყოფი ადამიანისადმი არანორმა-
ლური დამოკიდებულება. ის, რომ ძნელი მოზარდი ხში-
რად არღვევს დისციპლინას, არ ასრულებს ქცევის ელე-
მენტარულ ნორმებს, ხშირად მოსდის კონფლიქტები
მასწავლებლებთან, მშობლებთან და თანატოლებთან,
ხშირად მათი გარესამყაროსთან არანორმალური დამო-
კიდებულების შედეგია.

მოზარდის ასაკობრივი თავისებურებები რთულ სიტუაციებში უარყოფითად მოქმედებენ მის ქცევაზე, ინვევენ კონფლიქტებს, შეჯახებებსა და წინააღდეგობებს. გარეშემყოფებთან აღმოცენდება გაუცხოება, უფროსებისადმი უნდობლობა და სხვა მრავალი უარყოფითი მოვლენა, რომელიც ხელს უწყობს ძნელად აღსაზრდელობის აღმოცენებას. ძნელი მოზარდებისათვის დამახასიათებელი ფსიქიკური რეაქციების ოპოზიციის რეაქციები (უხეშობა, ჯიბრზე გაკეთების სურვილი), პროტესტისა და ნეგაციის რეაქციები.

ძნელი ბავშვები გვხვდება ყველა ასაკობრივ საფეხურზე. ესაა ოჯახში არასწორი აღზრდის შედეგად შედაგოგიურად ხელმიშვებული ბავშვები, მაგრამ ძნელი ბავშვების ტიპიური თავისებურებები ძალზე რელიეფურად გარდამავლ ასაკში ვლინდება. ცნებაში „ძნელი მოზარდი“ იგულისხმება მოზარდი, რომელსაც პიროვნების კორექცია სჭირდება. ძნელებს მიეკუთვნება კაპრიზული, ჯიუტი, გაუგონარი, მატყუარა და ნეგატივიზმის რეაქციის მოზარდები. მოზარდების ნაწილს, რომელსაც არსებითი მოთხოვნილებების ფრუსტაციის გამო აღმოუცენდა ქცევის აფექტური ფორმები (ადვილი წყენა ან აგრესიულობა), უყალიბდება თავისებური კონფლიქტური მდგომარეობა პრეტენზიის დონესა და კოლექტივში მოზარდის ფაქტიურ მდგომარეობას შორის. აფექტური მდგომარეობის და ქცევის ხანგრძლივი მიმდინარეობა აყალიბებს მოზარდის შესაბამის დამოკიდებულებას სხვა ადამიანებისა და საკუთარი თავისადმი.

ძნელი მოზარდები ტიპიური ფსიქიკური თავისებურებანია აგრეთვე კოლექტივისადმი, ღირებულებებისადმი დამახინჯებული სუბიექტური მიდგომა. ისინი თავ-

ხედნი და ცინიკურები არიან. მორალის მოთხოვნები მათთვის ზნეობრივი ქცევის პრინციპებად არ გადაქცეულა. მათი ცოდნის დონე დაბალია. მათთვის დამახასიათებელია სიცრუე, უნებისყოფობა, ქურდ-ბაცაცობა და ა. შ.

ძნელი მოზარდის სპეციფიკური ფსიქოლოგიური თავისებურებებია: ემოციური აგზნებულობა, აწეული გაღიზიანებადობა, გუნება-განწყობილების სწრაფი და ხშირი ცვლა, აფექტი, კონფლიქტები, თვითშეფასებისა და პრეტენზიების აწეული დონე, რაც მოზარდის ქცევაში იწვევს აგრესიულობას, უხეშობასა და ნეგატივიზმს. აგრესიული ძნელი მოზარდების ქცევისათვის დამახასიათებელია მორალური დეფექტები.

გარდამავალ ასაკში ერთდროულად მიმდინარეობს ორი პროცესი. ესაა სოციალიზაცია, სოციალური გამოცდილების ათვისება და თვითდამკვიდრება; გარშემომყოფთა მიერ მისი აღიარება. ხშირად, პრესტიჟული დაუკმაყოფილებლობის მიზეზად გვევლინება სწავლაში ჩამორჩენა, სოციალურად ღირებული საქმეების, ინტერესებისა და მისწრაფებების უქონლობა. ფიზიკური ნაკლი და დეფექტები მოზარდთა გარკვეულ ნაწილში იწვევს საკლასო კოლექტივთან სოციალური კავშირების დეფორმაციას და ხელს უწყობს მოზარდის იზოლაციას და გარიყვას.

ძნელ მოზარდთა დიდი ნაწილისათვის დამახასიათებელია ეგოიზმი, რაც უმეტესწილად მოხმარებით, უტილიტარულ მოთხოვნილებებში, მისწრაფებებსა და პირადულ განწყობებში ვლინდება. ეგოიზმი ვლინდება იმაში, რომ ყოველგვარი ამოცანის გადანწყვეტის დროს მოზარდი მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე ფიქრობს,

მწვავედ რეაგირებს საკუთარი მატერიალური ქონების ხელყოფაზე. ვერ იტანს შენიშვნებს, დარწმუნებულია საკუთარ განსაკუთრებულობასა და უცოდველობაში.

ძნელი მოზარდების ძალზე გავრცელებული თვისებაა უპრინციპობა. მათ არ გააჩნიათ მორალის მყარი ნორმები. თუ მოზარდისათვის სასარგებლოა – იგი იქცევა ისე, როგორც საჭიროა, ხოლო თუ უსარგებლოა – ივინწყებს ყოველგვარი მორალური ნორმების არსებობას.

ძნელი მოზარდის ქცევის თავისებურებებია:

1) ძნელი მოზარდის განვითარებაში ერთმანეთის გვერდით არსებობენ უკიდურესად წინააღმდეგობივი ფორმები: განვითარებული გონება და თითქმის განუვითარებელი გრძნობები (ან პირიქით), სუსტი შრომისმოყვარეობა და ძალზე განვითარებული მოთხოვნილებები, შეზღუდული თვალსაწიერი და ყოველდღიური ცხოვრებისეული მდიდარი უარყოფითი გამოცდილება. ყოველივე ეს ქმნის შინაგან დაძაბულობას, სურვილებისა და გრძნობების წინააღმდეგობრივ ხასიათს, რაც მოზარდის წინააღმდეგობრივი ხასიათის ქცევებში გამოიხატება.

2) გარეშემყოფებთან ხანგრძლივი კონფლიქტური დამოკიდებულება. უფროსები მოზარდის ასოციალურ ქცევაზე პასუხობენ კრიტიკული შენიშვნებით, სასჯელითა და საერთო ნეგატიური დამოკიდებულებებით. მოზარდი კი ამას აღიქვამს როგორც უფროსების მხრივ მტრობის გამოვლინებად, მისი დამოუკიდებლობის ხელყოფად, პიროვნული ღირსების დაკნინებად და შეურაცხყოფად. ხშირია კონფლიქტები მშობლებთან, მასწავლებლებთან და თანატოლებთანაც კი.

3) ეგოისტური ცხოვრებისეული პოზიციის მოზარდები, რომლებიც ყველაფერს სარგებლობის პრინციპით აფასებენ. ესაა მათი ძირითადი მოტივი.

4) ინტერესებისა და მისწრაფებების ხშირი ცვლა. ამ ჯგუფში შედიან ისეთი მოზარდები, რომლებსაც ახასიათებთ სურვილების, მისწრაფებებისა და ინტერესების ხშირი ცვლა. გატაცების ხშირი ცვლა საერთოდ დამახასიათებელია გარდამავალი ასაკის მოზარდებისათვის, ხოლო ძნელ მოზარდთან ეს პროცესი განსაკუთრებული ინტენსივობით მიმდინარეობს.

5) სააღმზრდელო ღონისძიებებისადმი წინააღმდეგობის გაწევა მასწავლებლებისა და აღმზრდელთა პედაგოგიურ ღონისძიებებზე ძნელი მოზარდები ნეგატივიზმით პასუხობს.

დ. ფელდშტეინი გამოყოფს სამართალდამრღვევ ძნელ მოზარდთა ხუთ ჯგუფს.

1) ძნელ მოზარდთა ამ ჯგუფს ახასიათებს უარყოფითი პრიმიტიული მოთხოვნილებების კომპლექსი, ანტისაზოგადოებრივი შეხედულებების სისტემა. ამ ჯგუფის მოზარდებს აქვთ მახინჯი წარმოდგენები და შეხედულებები ამხანაგობაზე, მეგობრობაზე, გაბედულებაზე, ვაჟკაცობაზე. მათ დაქვეითებული აქვთ სირცხვილის გრძნობა. ასეთი მოზარდები არიან უხეშები, ავები, ცინიკოსები და აგრესიულები.

2) ამ ჯგუფში შედის დეფორმირებული მოთხოვნილებების მქონე მოზარდები, რომელთაც აქვთ მდაბალი და ქვენა მისწრაფებები. ასეთი მოზარდები ცდილობენ მიბაძონ იმ სამართალდამრღვევებს, რომლებსაც მდგრადი ამორალური მოთხოვნილებები და ანტისაზოგადოებრივი შეხედულებები აქვთ.

3) ამ ჯგუფში ერთიანდებიან ისეთი მოზარდები, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია კონფილქტები დეფორმირებულ და პოზიტიურ მოთხოვნილებებს შორის. ამ ჯგუფის მოზარდები თავიანთ ცუდ საქციელს აცნობიერებენ, მაგრამ მათი სწორი მორალური შეხედულებები არ გადაქცეულა მრწამსად და ეგოისტური მისწრაფებები მათში გაცილებით ძლიერია.

4) ამ ჯგუფში შედიან ისეთი მოზარდები, რომლებსაც აქვთ სუსტად დეფორმირებული მოთხოვნილებები. მათთვის დამახასიათებელია უნებისყოფობა, ადვილი შთაგონებადობა, საკუთარ ძალებში დაურნმუნებლობა.

5) ამ ჯგუფში კი ერთიანდებიან ისეთი მოზარდები, რომლებიც სამართალდარღვევის გზას შემთხვევით დაადგნენ. ისინი არიან უნებისყოფონი და სხვათა გავლენას ადვილად ექვემდებარებიან.

ადამიანის მოთხოვნილებები იყოფა სამ ჯგუფად: ა) ბიოგენური; ბ) ფსიქოგენური და გ) სოციოგენური მოთხოვნილებები. ბიოგენური მოთხოვნილებები ინდივიდში მიმდინარე სხეულებრივი ცვლილებების ნიადაგზე აღმოცენდებიან და სხეულებრივი ცვლილებების გზითვე კმაყოფილდებიან. ფსიქოგენური მოთხოვნილებები პიროვნების ფსიქიკურ სტრუქტურაში იჩენენ თავს და იმ ფსიქიკური პროცესების გზით კმაყოფილდებიან, რომელთაც მათი შესატყვისი ობიექტები ინვევენ იმ სტრუქტურაში. სოციოგენური მოთხოვნილებები კი წარმოიშობიან პიროვნების სოციალურ სტრუქტურაში, სოციალური სიტუაციის ზეგავლენით და ამავე სოციალურ სიტუაციაში კმაყოფილდებიან. მათი წარმოშობისა და დაკმაყოფილების აუცილებელ ფსიქოლოგიურ პირობას, მათი სიტუაციის ცენტრალურ მომენტს წარმოადგენს მეორე

ადამიანი ან ადამიანთა ჯგუფი, რომელთანაც მათი სუბიექტები გარკვეული ურთიერთობების დამყარებას ესწრაფიან მოქმედების ძალის მიხედვით გარდამავალი ასაკიდან ყველას პრესტიჟის მოთხოვნილება სჭარბობს. ეს მოთხოვნილება ყველა მოზარდში ერთნაირად არაა განვითარებული. პრესტიჟის მოთხოვნილება, რომელიც შეუძლია სხვა მოთხოვნილებების ბლოკირება და მათი იმპულსების შეზღუდვა, პრესტიჟის, რომელსაც მაღალი ღირებულების პიროვნული თვისებების შეფასება აკმაყოფილებს. პრესტიჟის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საზოგადოებრივი თვალსაზრისით გამართლებულ გზას წარმოადგენს წარმატების მოპოვება ამ საქმიანობაში, რომელსაც მოქალაქეობრივი მოვალეობა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დაკავებული ადგილი გვიკარნახებს. ე. ი. ესაა ისეთი საქმიანობა, რომელიც პიროვნების ღირებულებას მაღლა სწევს და ირგვლივ მყოფ ადამიანებში პრესტიჟს ზრდის.

დადგინდა, რომ პრესტიჟის მოთხოვნილება, რომელიც უმცროს სასკოლო ასაკში ნელი ტემპით იწყებს განვითარებას და ამ ასაკის ბოლოს იგი მოზარდის ერთ-ერთი ასაკის დასაწყისიდან იგი გამოყენებული იქნას როგორც ერთ-ერთი და ძირითადი მოტივი, რომელსაც მოზარდის სასწავლო-სააღზრდელო აქტივობა დაეფუძნება.

გარდამავალი ასაკიდან სულ უფრო იზრდება მოზარდის მოთხოვნილება ისეთ სოციალურ სიტუაციაზე, რომელშიც მას ბავშვის მდგომარეობიდან ამაღლებულ ადგილს უთმობენ და სოციალურად სრულფასოვან პიროვნებად მიიჩნევენ. მოზარდი ისეთ სოციალურ გარე-

მოს ეძებს, სადაც მას თავისუფლებას მიაწეებენ და სრულფასოვან პარტნიორად აღიარებენ.

დამოუკიდებლობის მოთხოვნილება ყოველთვის ადამიანებთან ურთიერთობაში ნახულობს თავისუფლების მოთხოვნილების სუბიექტს ფსიქოლოგიური პიროვნება წარმოადგენს, ხოლო დამოუკიდებლობის მოთხოვნილების სუბიექტის როლში ყოველთვის სოციალური პიროვნება გვევლინება. თავისუფლების მოთხოვნილება უფრო აქტივობის თავისუფლებას ეხება, ხოლო დამოუკიდებლობის მოთხოვნილება, უფრო მეტად, გადანყვეტილების გამოტანაში დამოუკიდებლობას გულისხმობს (შ. ჩხარტიშვილი). გარდამავალი ასაკის მანძილზე თავისუფლების და დამოუკიდებლობის მოთხოვნილება დიდი ტემპით იზრდება.

გარდამავალი ასაკის მოზარდისათვის ძალიან დამახასიათებელია პოპულარობის მოთხოვნილება. პოპულარობის წყურვილი და სურვილი ისე დიდია, რომ მოზარდის ქცევაში მისი უგულებელყოფა იწვევს დაუფიქრებელ გამოხდომებს, რომელთა ერთადერთი მოტივი ყურადღების მიქცევაა.

გარდამავალ ასაკში ინტენსიურ განვითარებას იწყებს საზოგადოებრივ ღირებულებაში შეზრდის მოთხოვნილება. ესაა საკუთარი სოციალური ღირებულების მოთხოვნილება, პოზიცია, მოქალაქეობრივი მოვალეობის მაღალი გრძნობა. სახელმწიფო ინტერესების რეალიზაციის მიზამიმართული მოქმედების უნარი, პიროვნებათა შორისი კონფლიქტების გადალახვა დადებითი სოციალური მოტივაციის საფუძველზე.

გარდამავალი ასაკის დასაწყისში სოციალური თანაარსებობის მოთხოვნილებებიდან გამოიყოფა სოცია-

ლური ურთიერთობის მოთხოვნილება, რომელიც ჩქარი ტემპით ვითარდება და მოზარდის ერთ-ერთი ნამყვანი მოთხოვნილება ხდება.

გარდამავალ ასაკში არასრულწლოვან დამნაშავეთა სასიცოცხლო მოთხოვნილებათა ექსპერიმენტული შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ არასრულწლოვან დამნაშავეთა სოციოლოგიურ მოთხოვნილებათა ექსპერიმენტული შესწავლის საფუძველზე დადგინდა, რომ არასრულწლოვან დამნაშავეებთან გარდამავალი ასაკის დასაწყისიდან განვითარებს ინყებს სოციალური პრესტიჟის მოთხოვნილება. არასრულწლოვან დამნაშავეთა მოთხოვნილების ზრდა ჩამორჩება ჩვეულებრივი მოზარდების პრესტიჟის მოთხოვნილებების ზრდას. ე. ი. არასრულწლოვან დამნაშავეთა პრესტიჟის მოთხოვნილება შედარებით ნელი ტემპით ვითარდება. აქ საქმე გვაქვს არა პრესტიჟის მოთხოვნილების განვითარების ჩამორჩენასთან, არამედ დაკმაყოფილების ობიექტის ხარისხობრივ განსხვავებასთან. პრესტიჟის მოთხოვნილებას აკმაყოფილებს მაღალი ღირებულების პიროვნული თვისებების კატეგორიაში შეფასება. ამის გამო ეს მოთხოვნილება არასრულწლოვან დამნაშავეებთან დამახინჯებულ ფორმას იღებს. არასრულწლოვანი დამნაშავეები აღიარების მოთხოვნილებას იკმაყოფილებენ და არა თავიანთ თანატოლებში, არამედ ისეთ მცირე ჯგუფებში, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ქცევის ნორმებიდან გადახრა.

გარდამავალი ასაკის არასრულწლოვან დამნაშავეებს ახასიათებთ ძლიერი და ნაადრევად განვითარებული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების მოთხოვნილება. გარდამავალი ასაკის ეს ფსიქოლოგიური თავისებურება

– სოციოგენური მოთხოვნილებების ძლიერი და ნაადრევი განვითარება მოუწესრიგებელ სააღმზრდელო გარემოში, სადაც პედაგოგიური ზედამხედველობა სათანადო სიმაღლეზე არ დგას, შეიძლება გახდეს არასრულწლოვანი დამნაშავეის ქცევის ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორი.

გარდამავალი ასაკის ფსიქო-ფიზიოლოგიური განვითარების სიძნელებები, ჩვეულებრივ არ განაპირობებენ დანაშაულებრივ ქცევას, მაგრამ ისინი ქმნიან ხელსაყრელ პირობებს იმ შემთხვევაში, როცა მოზარდი სხვადასხვა ობიექტური მიზეზების გამო მოხვდება უზედამხედველო არაპედაგოგიურ გარემოში.

არასრულწლოვან დამნაშავეთა დანაშაულის ჩადენის მიზეზები უმეტესწილად სოციალური ხასიათისაა. ესაა მომხმარებლური, უტილიტირებული ტენდენციები, ანტისაზოგადოებრივი შეხედულებები და ჩვეულებრივი, ადამიანური ღირსების უპატივცემულობა, სხვისი ბედისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება და ა. შ. რაც შეეხება მათი დანაშაულის მოტივაციას, აღინიშნება ზოგიერთი თავისებურება ქონებრივი დანაშაულის დროს (სახელმწიფო და პირადი ქონების ქურდობა, ყაჩაღობა, ძარცვა) ხშირად მოტივად გამოდის ფულის მოთხოვნილება, ანგარება. ასეთი მოტივი აქვს მოზარდთა ქონებრივ დამნაშავეთა 75%. მეორე ადგილზეა ყოყმობა, ტრაბახი, სხვა პირთა გავლენა ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის წინააღმდეგ ჩადენილი არასრულწლოვანთა დანაშაულის მოტივებია: ყოყმობა, ანცობა, ვაჟკაცობა და ამ გზით ჯგუფში თვითდამკვიდრების მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. საკუთარი „მონიფულობის“ დემონსტრირება. ამრიგად, ასეთი დანაშაულის

ჩადენის მოტივია ურთიერთობის და თვითდამკვიდრების სოციალური მოთხოვნილების დამახინჯებული დაკმაყოფილება. მოზარდები არ ფიქრობენ საკუთარი ქმედების შედეგებზე. ისინი არ ამჟღავნებენ სიბრალულის გრძნობას და ერთგვარ კმაყოფილებასაც კი განიცდიან სხვებისათვის ვნების მიყენებით.

არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი გაუპატიურება უმეტესწილად ატარებს ჯგუფურ ხასიათს. ჯგუფის წევრთა უმრავლესობა ასეთ დანაშაულს ჩადის „კომპანიისათვის“, ცნობისმოყვარეობით, სქესობრივი ინტერესებით, პრესტიჟული მოსაზრებით, საკუთარი „მონიფულობის“ დემონსტრირებით.

არასრულწლოვან დამნაშავეებს შორის გავრცელებულია ისეთი დანაშაული, როგორიცაა ხულიგნობა. ესაა უხეში ფიზიკური ძალის გამოყენება, ჩხუბი, უცენზურო გინება.

საინტერესოა არასრულწლოვან დამნაშავეთა ტიპოლოგიის საკითხი. მოზარდებს, რომლებმაც ჩაიდინეს შეგნებული დანაშაული, ყოფენ ორ ტიპად:

1) თანამიმდევრული კრიმინოგენული ტიპი. ამ ტიპის მოზარდები მორალისა და სამართლის ნორმებს სისტემატურად არღვევენ. დანაშაულებრივი ქცევა გამომდინარეობს მათი ქცევის ბუნებრივი სტილიდან და განპირობებულია პიროვნების შეხედულებებით, სოციალური განწყობებითა და ორიენტაციით. ასეთი პირების მიერ მათი აქტიურობით თვით იქმნება იგი. ამასთანავე დანაშაულებრივი ჩანაფიქრის რეალიზაციის გზაზე ხდება ბევრი წინააღმდეგობის გადალახვა.

2. სიტუაციური ტიპი. ასეთ ტიპს ახასიათებს ცნობიერებისა და ქცევის ამორალური ელემენტები. აქ ძი-

რითადად განსაზღვრულია რთულ სიტუაციებში სოციალურ გარემოსა და პიროვნების ურთიერთმიმართების მექანიზმები. დანაშაული ხდება სიტუაციის გადამწყვეტი გავლენით, რომელიც იქმნება ასეთი პირისაგან დამოუკიდებლად. ასეთი მოზარდები დანაშაულებრივ სიტუაციებს თვითონ ქმნიან.

სინამდვილეში არასრულწლოვანი დამნაშავეები მიეკუთვნებიან შერეულ ტიპებს. სუფთა ტიპები იშვიათობაა.

თავისებურია არასრულწლოვანი დამანაშავეთა დაკითხვის საკითხი, რომელსაც გააჩნია რიგი თავისებურებაში ე. ვასილევს გამოყოფს შემდეგ თავისებურებებს:

1) არასრულწლოვანი დამნაშავე, რომელსაც თექვსმეტი წელი ჯერ არ შესრულებია, დაკითხვაზე გამოიძახება მშობლებთან ან კანონიერ წარმომადგენლებთან ერთად. თოთხმეტ წლამდე ასაკის მოწმის დაკითხვა ხდება პედაგოგის თანდასწრებით. პედაგოგთა მონაწილეობა თექვსმეტ წელზე მეტი ასაკის მოწმის დაკითხვაში შესაძლებელია მაშინ, როცა მოწმე მიჩნეულია გონებრივ ჩამორჩენილად.

2) არასრულწლოვანი დამნაშავეს ჩვენებიდან მიღებული ინფორმაციის ანალიზის დროს მხედველობაში უნდა იქნას მისი პიროვნული თავისებურებანი და შესაძლო არასწორი გავლენა უფროსების მხრიდან.

უნდა გვახსოვდეს, რომ 3-7 წლის ასაკის ბავშვები გარესამყაროს საგანთა და მოვლენათა აღქმის დროს ცუდად ერკვევიან მიზეზ-შედეგობრივ დამოკიდებულებებსა და კავშირებში. ხშირად მთელ მოვლენებს აღიქვამენ არა მთლიანობაში, არამედ ფრაგმენტულად. ნანახის აღდგენის პროცესში ისინი ზუსტად და დეტალურად აღ-

წერენ აღქმულის მეორეხარისხოვან მხარეებს, აღქმის ხარვეზებს ავსებენ ფანტაზიით, ადვილად ექცევიან უფროსების გავლენისა და შთაგონების ქვეშ.

შვიდიდან თორმეტი წლის ასაკის ბავშვის დაკითხვის დროს გამომძიებელს უდნა ახსოვდეს, რომ ამ ასაკში უკვე ისახება ლოგიკური აზროვნება, გაცნობიერებული აღქმის ელემენტები და მორალური შეფასებები, თუმცა ზოგიერთი რთული მოვლენის აღწერის დროს ამ ასაკის ბავშვები ყოველთვის ვერ ასხვავებენ ერთმანეთისაგან მთავარსა და მეორეხარისხოვანს. ამ ასაკში აღქმის ხარვეზების შევსებაში ფანტაზიის როლი უკვე დიდია. კარგი ფსიქოლოგიური კონტაქტის პირობებში ამ ასაკის მოწმეების ობიექტური ინფორმაციის მოცემა შეუძლიათ.

თერთმეტიდან თხუთმეტი წლის ასაკის ბავშვების დაკითხვის დროს გამომძიებელს უდნა ახსოვდეს, რომ ამ ასაკში მოზარდებს ახასიათებს თვითცნობიერების ზრდა, შემეცნებითი ფსიქიკური პრცესების მაღალი დონე, დამოუკიდებლობა და პასუხიმგებლობის გრძნობა, რაც ხელს უწყობს სწორი, ობიექტური ინფორმაციის მიცემას. ამ ასაკის მოზარდებს უფროსების ზეგავლენით შეუძლიათ არასწორი ჩვენების მიცემაც.

არასრულწლოვანთან დაკითხვის დროს გამომძიებელი სათანადოდ უნდა მოემზადოს. მან წინასწარ უნდა გაითვალისწინოს როგორ ადამიანებს შორის მიმდინარეობს არასრულწლოვანის ცხოვრება და სწავლა, რა პირობებში ცხოვრობს იგი, ვისთან მეგობრობს, როგორია მისი უნარ-ჩვევების განვითარების დონე, ინტერესთა წრე და ხასიათის ნიშნები.

არასრულწლოვან დამნაშავეთა დანაშაულის ადრეული პროფილაქტიკის პროცესში უნდა გავითვალისწინოთ ორი კრიტერიუმი: მისი ობიექტი და შინაარსი. ადრეული პროფილაქტიკის – ობიექტია ანტისაზოგადოებრივი ქცევის დანაშაულამდელი ფორმები, რომელშიც ასახულია პიროვნების როგორც უარყოფითი სოციალური სიტუაცია. ასევე უარყოფითი ინდივიდუალურ-ფსიქოლოგიური თვისებები. ადრეული პროფილაქტიკის შინაარსია ის ხერხები და საშუალებები, რომელთა დახმარებითაც უნდა ვაწარმოოთ ობიექტზე ზემოქმედება ე. ი. დახმარებითაც უნდა ვაწარმოოთ ობიექტზე ზემოქმედება ე. ი. ზემოქმედება უნდა ვაწარმოოთ ანტისაზოგადოებრივი ქცევის დანაშაულებრივ გამოვლინებებზე.

ამრიგად, არასრულწლოვანთა დანაშაულის ადრეული პროფილაქტიკა არის სპეციალური მოქმედება არასრულწლოვანის პიროვნების გამოსწორებისა და ხელახალი აღზრდისა, რომლის ქცევა გადახრილია საზოგადოებრივი მორალური და სამართლებრივი ნორმებიდან, მაგრამ ჯერ არ გადაქცეულა დანაშაულად. იგი ჯერ კიდევ წარმოადგენს პიროვნების შედარებით სუსტ ასოციალურ დეფორმაციას. ადრეული პროფილაქტიკის ამოცანაა აგრეთვე კრიმინოგენური ფაქტორების თავიდან აცილება.

პენიტენციალური (შრომა-გასწორების) ფსიქოლოგია

პენიტენციალური ანუ შრომა-გასწორების ფსიქოლოგია შეისწავლის ისეთ საკითხებს, როგორიცაა მსჯავრდებულის ხელახალი აღზრდა და რეაბილიტაცია, მათი პიროვნების და ფსიქიკურ პროცესთა შესწავლის მეთოდები, ჯგუფის, კოლექტივებისა და პიროვნებათაშორისი ურთიერთობანი სასჯელის აღსრულების ადგილებში. პენიტენციალური ფსიქოლოგიის ამოცანაა მსჯავრდებულის ფსიქოლოგიის შესწავლა საზოგადოებისაგან იზოლაციის პირობებში, მისი ფსიქოლოგიური და კრიმინალური დახასიათება, მისი დამოკიდებულება ბრალისადმი, დანაშაულისადმი, განაჩენისადმი, რეჟიმისადმი ადაპტაცია, ფორმალური და არაფორმალური ლიდერების წარმოქმნისა და მექანიზმების დადგენა.

ისეთი მსჯავრდებულები, რომელთაც განმტკიცებული სოციალ-ფსიქოლოგიური დეფექტები გააჩნიათ, საჭიროებენ მკაცრ კონტროლს, რომლის მიზანია ფიქსირებული ასოციალური განწყობის დარღვევა, სოციალურად მავნე კავშირების ლიკვიდაცია და უარყოფითი სოციალური გამოცდილების (ჩვევების, ჩვეულებების) მოსპობა.

მსჯავრდებულთა სოციალურ-ფსიქოლოგიური ადაპტაცია ხდება კომპლექსური ფაქტორების გავლენით, როგორიცაა დადებითი სოციალური ღირებულებითი ორიენტაციების შექმნა, შორეული დადებითი მოტივაციის ფორმირება და ა. შ.

შრომა-გასწორების ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ცენტრალური ამოცანაა მსჯავრდებულის პიროვნების შესწავლა. ხელახალი აღზრდის კომპლექსური აღმზრდელობითი მეთოდების გამოყენება ისე უნდა განხორციელდეს, რომ შეიქმნას თვითაღზრდის მოთხოვნების ჩამოყალიბების შესაძლებლობა, რაც გააადვილებს აღზრდის ზოგადი მიზანდასახულობის რეალიზაციას.

ამგვარად, შრომა-გასწორების ფსიქოლოგია შეისწავლის შრომა-გასწორების დაწესებულებებში მსჯავრდებულთა ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებებს, მათი ხელახალი აღზრდის პირობებსა და მეთოდებს. შრომა-გასწორების ფსიქოლოგია იყენებს ფსიქოლოგიური მეცნიერების სხვა დარგების მონაცემებს. ესაა ასაკობრივი და პედაგოგიური, სამედიცინო, შრომისა და საინჟინრო, ხელოვნების, სოციალური ფსიქოლოგია.

ვ. კონოვალოვას მიხედვით შრომა-გასწორების ფსიქოლოგიის პრობლემები შეიძლება ასე დავაღაგოთ: ა) მსჯავრდებულის ფსიქიკური სფეროს შეცვლის კანონზომიერებანი, მისი ქცევის პიროვნული ნიშნები და მოტივები საზოგადოებისაგან იზოლაციის პირობების გავლენით;

ბ) მსჯავრდებულებზე სასჯელის მორალური ზეგავლენის შესწავლა, მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულის გაცნობიერება მათი ადაპტაციის პირობების შესაქმნელად;

გ) მსჯავრდებულთა იმ ფსიქოლოგიური თავისებურებების შესწავლა, რომლებიც გაპირობებულია ასაკით, ცხოვრებისეული გამოცდილებით, ეროვნული მიკუთვნებულობით, კულტურის დონით, აღზრდის მეთოდებისა და მსჯავრდებულთა კოლექტივების ჩამოყალიბების გზით;

დ) პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ჯგუფური და ინდივიდუალური ხერხების შემუშავება მსჯავრდებულთა ხელახალი აღზრდისა და რეაბილიტაციის მიზნით.

მსჯავრდებულთა კოლექტივი არსებითად განსხვავდება თავისუფალ ადამიანთა კოლექტივისაგან. მსჯავრდებულთა კოლექტივი იძულებითი ტიპისაა, ე. ი. ჩამოყალიბებულია ისეთი წევრებისაგან, რომლებიც აღნიშნულ კოლექტივში სასჯელის მოსახდელად იძულებით იმყოფებიან. ასეთი კოლექტივების მოქმედება მკაცრადაა რეგლამენტირებული შრომა-გასწორების კანონდებლობით, მათი ჩამოყალიბება და სპეციფიკა განპირობებულია შრომა-გასწორების დანესებულებათა სპეციფიკითა და დანიშნულებით.

დადგინდა, რომ მსჯავრდებულთა კოლექტივებში არის სამი ტიპის – ა) დადებითი, ბ) უარყოფითი და გ) ნეიტრალური ჯგუფები. დადებით ჯგუფებში ერთიანდებიან ისეთი მსჯავრდებულები, რომელთაც აქვთ მსგავსი სულიერი ინტერესები, გემოვნება და პირადი სიმპატიები. ყველა მათგანს აერთიანებს შრომისმოყვარეობა და ისინი კარგი შემსრულებლები არიან. ასეთი ჯგუფების ჩამოყალიბებას დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს.

ნეიტრალური ჯგუფების შექმნის საფუძველია ეროვნული ნიშნები, მატერიალური და პროფესიული ინტერესები, ერთნაირი ბედ-ილბალი, ასაკი. ასეთი ჯგუფები არა მტკიცე და ხანიერი. მათ არა აქვთ მტკიცე პრინციპები, არ ამჟღავნებენ ხელახალი აღზრდის მტკიცე სურვილს, რაც აღმზრდელობითი მუშაობის განხორციელების პროცესში დიდ სირთულეებს ქმნის.

უარყოფითი ჯგუფების შექმნის საფუძველია მათი წევრების ნეგატიური დამოკიდებულება და აქტიური წინააღმდეგობა ყოველგვარი სააღმზრდელო ღონისძიებებისადმი. მათი დამახასიათებელი ნიშნებია: აწეული თვითშეფასება, საკუთარი „ღირსების გრძნობის“ გადაჭარბება, რეჟიმის მუდმივად დარღვევისა და კონფლიქტური სიტუაციების შექმნის ტენდენცია. აღნიშნულ ჯგუფებში არიან უარყოფითი ლიდერები. პედაგოგები და ფსიქოლოგები აღნიშნულ ჯგუფებში უპირატესობას აძლევენ ხელახალი აღზრდის ინდივიდუალური მეთოდების გამოყენებას.

მსჯავრდებულთა ხელახალი აღზრდა და გამოსწორება რთული და ხანგრძლივი პროცესია. სასჯელის მოხდის ადგილებში ძირითადად ხვდებიან ისეთი ადამიანები, რომელთაც დაფიქსირებული აქვთ ქცევის მტკიცე ასოციალური სტერეოტიპები და განწყობები. ასეთ პირთა აღზრდის საბოლოო შედეგები ყოველთვის არაა დადებითი და სასურველი. გამოსწორებისა და ხელახალი აღზრდის მაჩვენებელია ისეთი ძირითადი ნიშანი, როგორიცაა საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომითი საქმიანობის დაწყების შესაძლებლობა და ასოციალური ქცევის რეციდივის არსებობა.

მსჯავრდებულთა პიროვნების ყოფენ რამდენიმე ტიპად (ა. კოვალიოვი):

1) ღრმა დამნაშავე ტიპი, რომელიც ხასიათდება თავისი ასოციალურობით, შრომისადმი და სხვა ადამიანებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულებით. მას ვერ წარმოუდგენია არსებობა დანაშაულის ჩადენის გარეშე.

2) პარციალური ანუ ნაწილობრივ კრიმინალური ტიპი, რომლის პიროვნებაში შეიძლება ერთდროულად იყოს

ნორმალური სოციალური და დამნაშავეის ნიშან-თვისებები. პარციალურ ტიპებს შეიძლება ჰქონდეთ კეთილი ზრახვები, მეგობრები, ესთეტიკური მიდრეკილებანი, მაგრამ ამასთანავე სისტემატურად ჩადიან დანაშაულს. პრაქტიკამ უჩვენა, რომ პარციალური ტიპები ძირითადად ქურდები და სახელმწიფო და პირადი ქონების დამტაცეველები არიან.

3) წინარეკრიმინალური ტიპი, რომელიც ხასიათდება ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა მაღალი ემოციური აგზანებადობა და სუსტი თვითფლობა, რაც კონფლიქტური სიტუაციების შექმნისა და დანაშაულის საფუძველი ხდება. ასეთი ტიპები მოქმედებენ ძლიერი ემოციური აგზანებადობის ნიადაგზე და ძირითადად არიან ხულიგნები, მძიმე სხეულებრივი დაზიანების მიმყენებლები და მკვლევები ძლიერი სულიერი აღელვების ნიადაგზე. ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ტიპები თავიანთი დანაშაულებრივი ქცევის მოტივად ასახელებენ საკუთარი ან ახლობლების ინტერესების დაცვას.

განსაზღვრული ცხოვრებისეული პირობების გავლენით ყოველ ადამიანს უმუშავდება გარეგან ფაქტორებზე ზემოქმედების მყარი სისტემა და ყალიბდება დინამიური სტერეოტიპი. ქურდს, მძარცველს, ყაჩაღს, ხულიგანს და ა. შ. დანაშაულებრივი ქცევების ხშირი განმეორების შემთხვევაში უმუშავდებათ თავისებური ჩვევები და ჩვეულებები. დანაშაულებრივი ქცევის დინამიური სტერეოტიპი, რომლის დარღვევაც აღმზრდელობითი ღონისძიებების გატარების საშუალებით მეტად ძნელია და ყოველთვის ვერ იძლევა დადებით შედეგებს.

ხელახალი აღზრდის მიზნით დამნაშავეის პიროვნებაზე ზემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორია შრო-

მა. დანმაშავებს შრომისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება აქვთ, რის გამოც მათ შრომითი ჩვეულებებიც არა აქვთ შემუშავებული. მათთვის შრომა არ წარმოადგენს არსებობის საშუალებას.

ა. დულოვის მიხედვით აღმზრდელობითი მუშაობა შრომაგასწორების დაწესებულებებში შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან:

1) ყოველი კონკრეტული პიროვნების შესწავლა; 2) მსჯავრდებულთა ცალკეული ჯგუფების შექმნა, რომლისგანაც შემდგომში ჩამოყალიბდება კოლექტივი; 3) მსჯავრდებულთა ჯგუფებზე და თითოეულ წევრზე რეჟიმული და შრომითი ზემოქმედება, უარყოფითი სოციალური დეფექტების ლიკვიდაცია და დადებითი თვისებების აღზრდა; 4) ცალკეული მსჯავრდებულის ინტელექტუალური, ნებელობითი, ეთიკური და ესთეტიკური დონის ამაღლების მუდმივმოქმედი ღონისძიებების გატარება; 5) მსჯავრდებულთა მომზადება თავისუფალი ცხოვრებისათვის.

შრომა-გასწორების დაწესებულებებში აღმზრდელობითი მუშაობის მყარი ორიენტირია წარსულისადმი უარყოფითი დამოკიდებულებების შექმნა, ჩადენილ ქმედებაში დანაშაულის გრძნობისა და სინანულის გამომუშავება, შრომითი და საზოგადოებრივი საქმიანობისადმი ინტერესების გაჩენა, იმ უარყოფითი თვისებების შეცვლის სურვილი, რომლებმაც პიროვნება დანაშაულამდე მიიყვანეს და განთავისუფლების შემდგომი ცხოვრებისეული პერსპექტივების კონტურების შექმნა.

მსჯავრდებულის ფსიქიკური მდგომარეობის შეცვლა დამოკიდებულია სასჯელის მოხდის ადგილებში ყოფნის

პერიოდების ხანგრძლივობაზე. ა. დულოვი გამოყოფს 4 პერიოდს:

1) ადაპტაციის პერიოდი, პირველი ოთხი თვე, როცა ხდება რეჟიმული ცხოვრების ახალ პირობებთან შეგუება. ეს ძნელი პერიოდია, როცა მსჯავრდებულებს განსაკუთრებით უჭირთ. ამ პერიოდში ზოგიერთ მსჯავრდებულს აღენიშნება ანეული აგზნებადობა, ხოლო ზოგიერთს პირიქით – დაჩაგრულობისა და გულდამძიმებულობის განცდა. ყოველივე ეს ინვეეს უარყოფით რეაქციებს, აგრესიულობას, იმპულსურობას, რაც ხშირად რეჟიმის დარღვევის მიზეზი ხდება. შრომა-გასწორების დანესებულებების აღმზრდელებმა ამ პერიოდში მსჯავრდებულების მიმართ განსაკუთრებული მოთმინება და ტაქტი უნდა გამოიჩინონ.

2) ცხოვრების ახალი პირობებისადმი ინტერესის განვითარების პერიოდი, რომელიც დაკავშირებულია დადებითი ემოციების გაჩენასთან. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს მიკროჯგუფის შექმნა, მსჯავრდებულთა კოლექტივების ცხოვრებაში მონაწილეობის დაწყება, სამუშაო, კულტურული დასვენება, სწავლა, ნათესავები, პაემანი და სხვა.

3) გარეგანი ზემოქმედების თვითაღზრდასთან შეწყვეტა. ეს ის პერიოდია, როცა თვითაღზრდასადმი მზადდება ფსიქოლოგიური წინამძღვრები, როცა მსჯავრდებულის პიროვნებაში ჩნდება მონანიების ნიშნები. ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია ღირებულებების დაფასება და მსოფლმხედველობის შეცვლა.

4) გათავისუფლების წინარე პერიოდი. გათავისუფლების ლოდინი ხშირად მძიმედ განიცდება. ეს მოლოდინი ბაძებს აგზნებულობას. აღმზრდელ-ფსიქოლოგთა ვალია

განთავისუფლების მომლოდინე მსჯავრდებულს ნათელ ფერებში დაუხატოს მომავალი თავისუფალი ცხოვრება. ოჯახთან შეხვედრა და შრომითი საქმიანობის დაწყება.

შრომა-გასწორების დაწესებულებებში ერთ-ერთი ცენტრალური სპეციფიკური სააღმზრდელო ღონისძიებაა რეჟიმი, რომლის დანიშნულება და ფუნქციაა შემდეგი ამოცანების გადაჭრა:

ა) რეჟიმი არის მსჯავრდებულთა სოციალური კონტროლის განხორციელების საშუალება, რომელიც გულისხმობს ხელახალი აღზრდის პროცესში შრომითი მოქმედების, ურთიერთობათა და სწავლების სიტემის სპეციფიკურ მიმდინარეობას.

ბ) რეჟიმი არის მსჯავრდებულის პიროვნების მოთხოვნილება სისტემის დეფექტების შეზღუდვისა და გამოსწორების საშუალება. უმეტეს შემთხვევაში მსჯავრდებულთა მოთხოვნილებები მატერიალური, მომხმარებითი და უტილიტარულია. მსჯავრდებულის აღნიშნული სულიერი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების ხერხები და ფორმები ამორალურ, გაუკუღმართებულ და სოციალურად საშიშ ხასიათს იღებს. მოთხოვნილებები მატერიალური, მომხმარებლური და უტილიტარულია. მსჯავრდებულის აღნიშნული სულიერი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებები განსაზღვრავენ ქცევის მოტივაციურ მხარეს, რის გამოც ასოციალური მოთხოვნილებანი ბადებენ ასოციალურ მოტივებს, რომლებიც შემდეგ ასოციალურ ქცევებში ნახულობენ რეალიზაციას. სასჯელის მოხდა არის რეჟიმის საშუალებით მოთხოვნილებათა სისტემის ფორმირება. რეჟიმი ზღუდავს ბევრ ასოციალურ მოთხოვნილებას და ასპარეზს აძლევს დადებითი მოთხოვნილებების ფორმირებას.

გ) რეჟიმი არის მსჯავრდებულთა შორის დისციპლინის აღზრდის საშუალება.

დ) რეჟიმი არის ქცევის ახალი სტერეოტიპის შექმნის პირობა. რეჟიმი ხელს უწყობს უარყოფითი სტერეოტიპების რღვევას და საშუალებას იძლევა დაცული იქნას წონასწორობა აგზნებისა და შეკავების პროცესებს შორის.

მეტად თავისებურია ადამიანის ქცევა პენიტენციულ დაწესებულებებში. ესაა სოციალური იზოლაციის პირობები. ესაა დაწესებულებათა სისტემა, სადაც ხდება ჩადენილი დანაშაულის მონანიება და საზოგადოების ყურადღების მიქცევა სანიმუშო საქციელით.

ზოგიერთი პატიმარი უფრო აგრესიული ხდება და იყენებს ყოველგვარ შესაძლებლობას, რათა გამოხატოს უნდობლობა სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენისადმი.

იზოლირებული პიროვნების ფსიქიკური მდგომარეობა დათრგუნვილია. მას ეუფლება აპათია, შიში, უძილობა, სასონარკვეთა, ხდება მოწყენილი. ამ მდგომარეობის ატანა ძალიან უჭირთ ქოლერიკული და მელანქოლიური ტემპერამენტის ტიპებს. იზოლაციის პირობები ასეთ დამთრგუნველ გავლენას ვერ ახდენენ სანგვინიკებსა და ფლეგმატიკებზე.

დამნაშავეთა რესოციალიზაციის ძირითადი ფაქტორია რეჟიმი და შრომა. აქ ყველა ემორჩილება მკაცრ რეჟიმს, რომელიც აიძულებს პატიმრებს შეურიგდნენ მკაცრ მოცემულობას, დაემორჩილოს რეჟიმს ყოველგვარი შინაგანი პროტესტისა და კონფლიქტის გარეშე. რეჟიმი ამსხვრევს პატიმრის ადრე განმტკიცებულ ქცევის

ფორმებს და ხელს უწყობს დისციპლინის ჩვევების გამომუშავებას.

შრომა გამოიყენება როგორც სააღმზრდელოთ ღონისძიება. იქ, სადაც პატიმრებს აიძულებენ მძიმე ფიზიკურ შრომას, ამ დროს შრომა კარგავს აღმზრდელობით ხასიათს და იქცევა სადამსჯელო საქმედ.

როგორც ცნობილია მსჯავრდებულთა დიდ ნაწილს არ გააჩნია შრომითი გამოცდილება და ჩვევები. მათ თავიანთი გაუკუღმართებული მორალური შეხედულებების გამო სათაკილოდ მიაჩნიათ შრომა. ამის გამო ასეთი პირების შრომით პროცესში ჩაბმა უნდა მოხდეს თანდათანობით და არა უცებ. ამისთვის საჭიროა მოსამზადებელი პერიოდის გავლა და მორალურ-ფსიქოლოგიური საუბრების ჩატარება. შრომით საქმიანობაში იძულებითი ჩაბმა სასურველ შედეგს არ იძლევა.

ამრიგად, პენიტენციალური სისტემის წინაშე დგას მეტად რთული ამოცანა ისეთი პირების ხელახალი აღზრდისა, რომელთაც განმტკიცებული აქვთ ასოციალური და ანტისოციალური განწყობები. ასეთი პირების სოციალური აღზრდა, ჩამოყალიბებული უარყოფითი სტერეოტიპების მსვრევა ძალზე ძნელი საქმეა. ამ ამოცანის გადაწყვეტა ფსიქოლოგიის, პედაგოგიკის, სოციოლოგიის, იურისპრუდენციის მონაცემების გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია. მსჯავრდებულთა შრომით საქმიანობაში ჩართვას შრომით თერაპიასაც უწოდებენ.

მსჯავრდებულთა კოლექტივებზე ზემოქმედების ფსიქოლოგიური მეთოდებია:

ა) დარწმუნების მეთოდი. ეს მეთოდი რეალიზდება მსჯავრდებულთან საუბრებში. მისი მიზანია მსჯავრდე-

ბულმა შეიგნოს ჩადენილი დანაშაული და გაიღვიძოს სინდისის გრძნობამ.

ბ) ფსიქიკური ურთიერთობის რეგულაციის მეთოდი. ეს მეთოდი გამოიყენება მაშინ, როცა აღმზრდელი რეგულაციას და კონტროლს უწევს მსჯავრდებულის ურთიერთობას კოლონიის ნებისმიერ წევრთან და სხვა პატიმრებთან ფსიქოლოგიური ურთიერთობისა და კონტრაქტების დამყარების პროცესში.

გ) შთაგონების მეთოდი. ეს მეთოდი დამყარებულია აღმზრდელის ავტორიტეტზე. თუ აღმზრდელი მსჯავრდებულში არ სარგებლობს სიმპატიებით, მაშინ მისი სულიერი და აღმზრდელობითი შეგონებანი ფუჭია.

ბიბლიოგრაფია

1. ამინოვი ი., იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 2008.
2. ახალაშვილი ნ., იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 2009.
3. ბერკი ლ. ბავშვის განვითარება. ელვერსია. 2014.
4. გოგიჩაიშვილი თ., იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 1997.
5. გოგიჩაიშვილი თ., ზოგადი ფსიქოლოგიის მოკლე კურსი. თბ., 2007.
6. გოგიჩაიშვილი თ., განვითარების ფსიქოლოგია. თბ., 2007.
7. ერიაშვილი ნ (რედ). ფსიქოლოგია. თბ., 2016.
8. თრეველი ე., მონმის ჩვენების ფსიქოლოგია. თბ., 2007.
9. კაკიაშვილი მ., იურიდიული ფსიქოლოგიის პრაქტიკუმი. 2002.
10. მერაბიშვილი გ., ზოგადი და იურიდიული ფსიქოლოგია. თბ., 1998.
11. ნადირაშვილი შ., განწყობის ანთროპული თეორია. თბ., 2014.
12. როგავა ნ., არასრულწლოვანთა დანაშაულებრივი ქცევის პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური საკითხები. თბ., 1989.
13. Бандура А., Уолтерс П., Подростковая агрессия. М., 2010.
14. Берон Р., Агрессия. П., 1999.
15. Васильев В., Юридическая психология. М., 1998.
16. Волков В., Юридическая психология. М., 2002.
17. Давыдов Н., Юридическая психология. М., 2018.

18. Емельянов В., Преступность несовершеннолетних с психическими аномалиями. М., 1990.
19. Зимбардо Ф., Застенчивость. М., 1998.
20. Келли Г., Основы современной сексологии. П., 2010.
21. Крайг Г., Психология развития. П., 2000.
22. Нортхофф Р., Юридическая психология. Арх., 2001.
23. Майерс Д., Социальная психология. П., 2000.
24. Райс Ф., Психология подросткового и юношеского возраста. П., 2000.
25. Столяренко А. (ред), Прикладная юридическая психология. М., 2001.
26. Шеффер Д., Дети и подростки. П., 2003.

სარჩევი

იურიდიული ფსიქოლოგიის საგანი	3
კრიმინალური ფსიქოლოგია.....	13
გამომძიებლის ფსიქოლოგია.....	41
დაკითხვის ფსიქოლოგია	47
ჩხრეკის ფსიქოლოგია.....	69
ამოცნობის ფსიქოლოგია.....	77
დაპირისპირების ფსიქოლოგია	82
დათვალიერების ფსიქოლოგია.....	86
სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზა.....	89
მოზარდთა და ჭაბუკთა დევიაციური ქცევები	117
არასრულწლოვან დამნაშავეთა ფსიქოლოგიური თავისებურებანი	206
პენიტენციალური (შრომა-გასწორების) ფსიქოლოგია.....	224
ბიბლიოგრაფია	235

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. პოლიბაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversal@gmail.com